ÜLKÜ

HALKEVLERİ DERGİSİ

HER AYIN BİRİNDE ÇIKAR KÜLTÜR MECMUASI

DİREKTÖR : M. FUAD KÖPRÜLÜ

79-84
1939-940

TÜRK TARİH KURUMU
KÜTÜPHANESİ

CİLT : XIV

EYLÜL 1939 — ŞUBAT 1940

ANKARA — ULUSAL MATBAA

ÜLKÜ

HALKEVLERİ DERGİSİ

Sayı : 79 EYLÛL 1939 Cilt:XIV

ÜLKÜ
HALKEVLERİ DERGİSİ

Direktör : M. FUAD KÖPRÜLÜ

Millî Şef İNÖNÜ, 1939 Sonbahar Trakya büyük manevralarını takip etmişler ve manevranın sonunda Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'a aşağıdaki mesaji göndermişlerdir :

Menekşe sırtları : *21 - 8 - 1939*

Sayın Mareşal Fevzi Çakmak
Genel Kurmay Başkanı

" Altı gündenberi devam eden büyük manevraları arazi üzerinde ve kıtaat içinde yakından takip ettim. Ordu manevranın tabiatından bulunan zorlukların, hiç azaltılmamış olan şartları içinde kumandanlar uygun ve isabetli tedbirleriyle ve kıtaalar anlayışlı ve inzibatlı ve yorulmaz faâliyetleriyle temayüz etmiş - lerdir.

Tâlim ve terbiyenin en feyizli devri ve mühim askerî meselelerin tetkik sahâsı olarak 1939 manevrası hakikî bir muvaffakiyetle hitam bulmuştur.

Yüksek sevk ve idarenizin bu mes'ut neticesi için sizi ve müm taz vazife hissinden ve kıymetinden dolayı cümhuriyet ordusu - nu hararetle tebrik ederim.

Milletimiz emniyet ve itilâsının mesnedi olan büyük ordunun kumandanlarına, subay ve erlerine itimat ve iftihar duygularıyle sarsılmaz bir surette bağlıdır.

Reisicümhur
İSMET İNÖNÜ

30 AĞUSTOS
KURTULUŞ ve KURULUŞ BAYRAMI

ALİ RIZA EREM

Milletlerin tarihi, boralı, fırtınalı devirlerle, millî ve içtimaî hayatlarını tamamiyle alt üst eden, tersine çeviren siyasî, içtimaî zelzelelerle doludur.

Son Türk kurtuluş savaşı ve kuruluş mücadelesi bunların emsâli görülmemişlerinden biridir.

Bu emsâlsiz siyasî ve içtimaî hâdisenin temel direğini, mihverini teşkil eden *30 Ağustos Baş kumandan Meydan Muharebesi* zaferinin XVII nci yıldönümü bütün yurtta kutlandı. Bu münasebetle biz *ÜLKÜ*'de, bugün dünya harp tarihinin bir eşini daha kaydetmediğini iddia ettiğimiz bu büyük meydan muharebesini, üç esaslı bakımdan eşsizliğini, üç tablo halinde tesbite gayret edeceğiz :

Birincisi — İçinde hazırlığa başlandığı andaki şartların eşsizliği,

İkincisi — Hazırlayışta, idare edişte gösterilen harp san'atının yüksekliği,

Üçüncüsü — Alınan kat'î neticenin bir milletin siyasî, içtimaî ve iktısadî hayatında yaptığı inkılâbın emsâlsizliği.

I — İçinde hazırlandığı şartların eşsizliği

Bu hazırlık bizce 19 Mayıs 1919 da başlamış ve 25 Ağustos 1922 de tamamlanmıştır. Ama, hangi şartlar içinde başlamış ?

Tarih bir millet kaydediyor : Dünya tarihinin mukaddimesini o yazmış.. Beşer tarihinde ilk devleti o kurmuş.. Medenî insanlığın bugün içinde yaşadığı dünya medeniyetinin ilk malzemesini o vermiş.. Yer yüzünün her yerine göçler ve akınlar yaparak, şimalden cenuba, doğudan batıya kadar yayılmış.. Sümer, Eti, muhtelif Hün, İskit, Selçuk ve Osmanlı İmparatorluklar'ını kurmuş ve tarih boyunca müstakil devlet vasfını aslâ kaybetmemiş.. Bu millet *Türk milleti*'dir.

Bu milletin bugüne kadar kurduğu İmparatorluklar'ın sonuncusu olan altı asırlık Osmanlı İmparatorluğu, üç asır itilâ, bir asır tevakkuf devri geçirdikten sonra son iki asır içinde, kötü sevk ve idare yüzünden, içinden çürüye, çürüye hurafelerin esiri; dışından hırpalana, hırpalana ecnebilerin müstemlekesi haline gelmiş yıkılmağa yüz tutmuş.. En sonunda, birbiri ardı sıra (Trablus garp), (Balkan) harpları ile yorulmuş, bezmiş iken nefes

almağa vakıt bulmadan Büyükharp'la da karşılaşmış; dört yıl dört cephede vuruşmuş.. Nihayet onda da mağlûp küme arasında kalmak bahtsızlığına uğramış.. Mondros mütarekesiyle *silâhı, donanması* düşmanlarca alınmış, ordusu dağıtılmış, ordunun boşalttığı boğazlar, şimdiki Antalya, Konya, Mersin, Adana, Urfa, Mar'aş, Gaziantep, Samsun, İzmir vilâyetleri ile Osmanlı İmparatorluğu'nun asırlarca merkezi olan İstanbul, demiryollarının düğüm yerleri olan Afyon ve Eskişehir düşman istilâsına uğramış, memleketin her yanı dünya galipleri tarafından çepçevre kuşadılmış..

Bu yetmiyormuş gibi, o zamana kadarki yurttaşlarımızdan bazıları kendi hususî emelleri için Osmanlı Devleti'nin biran evvel ve büsbütün çökmesine çalışmağa, bu maksatla aralarında gizli ve aşikâr teşekküller yapmağa ve memleketin ötesinde berisinde çeteleriyle isyanlar çıkarmağa, tecavüzler, taarruzlar yapmağa başlamışlar..

Bunların hepsinden daha feci'î var : Asırların dinî ve anânevî hislerle milletin (Padişah) diye saydığı; (Halife) diye taptığı son Sultan V a h d e t t i n de, bu vaziyet içinde kendi şahsî hayatını ve tahtını koruma kaygısına düşmüş; düşmanların lûtüf ve merhametine sığınmak zilletini, irtikâptan çekinmemiş.. Onun hükûmeti de, kendisi gibi, korkak ve miskin, ne Padişah, ne de onun hükûmeti memleketin işleriyle ve milletin hali ile zerre kadar alâkalı değil..

Fakat millet ne Padişah'ın bu ihanetini, ne de hükûmetinin bu hiyanetini henüz bilmiyor; halâ, manevî bağlarla sayıp taptığı Padişah ve Halifeden medet umuyor ! ! Derken, 15 Mayıs 1919 da yeni bir düşman ordusunun daha İzmir ve Ayvalık'a çıkarak, bir taraftan (Manisa), öte taraftan (Aydın) istikametine ve Anadolu'nun içine doğru yayılmağa başladığını da görmek ve işitmekle içi kan ağlıyor; ne yapacağını şaşırmış, zalim bir ıztırap karanlığı içinde kıvranmağa başlıyor..

Bu ağır felâketin karşısında, ancak mahallî kurtuluş çareleri aramak gibi dağılmağa doğru giden düşünce ve teşebbüsler; veya ecnebi bir devletin himayesine sığınmak gibi esaret yolunu gösteren mütalâa ve hareketler belirmeğe başlıyor..

Diyorlar ki : Millet Büyükharp'ten bitkin çıkmış, bütün varlığını bu harpte tüketmiş, ordusu dağılmış, silâhları toplanmış, parası bitmiş, devletin varidatı, borcunun faizini bile ödeyemeyecek bir hale düşmüş, memleket her taraftan sımsıkı sarılmış..

Böyle bir vaziyet içinde galip devletleri gücendirmek doğru değilmiş.. Çünkü bunların hepsi ile değil, yalnız biri ile bile başa çıkabileceğimizi düşünmek hâm bir hayâl imiş ! . . Onun için, düşmanların lûtüf ve atıfetine sığınmaktan, ve bir ecnebi devletin himayesini dilenmekten, başka kurtuluş yolu yokmuş ! . .

Evet, hakikaten insanlık tarihi, böyle bir vaziyete düşmüş ve düşürül-

müş; onun içinden istiklâlini muhafaza ederek çıkabilmiş bir milleti bu - güne kadar kaydetmemiştir.

İşte böyle bir çıkmazdan, müstakil bir millet olarak, çıkabilmek için, bir tek şey var. O da, o milletin tarih kadar eski, tarih boyunca tarihinin her buhranlı devrinde, bağrından millî dehâsının örneklerini ortaya atarak, yer-yer devletler kura kura, devlet ve millet olarak istiklâlini koruyagelmiş, enerjisi, millî kaynağı ve karakteri engin bir millet olması lâzım..

Bu sefer öyle bir çıkmaza düşen millet, böyle bir millet idi.. *Türk milleti* idi.

O; nasıl tarihinin her sıkışık deminde: Sümerler'de G u d e a 'ları, Etiler'de M u v a t a l l a 'ları, Hünler'de T e o m a n, M e t e 'leri ve A t i l l â 'ları; Selçuklar'da A l p a s l a n 'ları.. ilh.. çıkardı ise, tarihinin bu, hakikaten esmâlsiz felâket deminde de asîl bağrından, A T A T Ü R K 'ü çıkardı..

A T A T Ü R K, kendi nutkunda da dedikleri gibi, daha İstanbul'da iken, memleketin, tablosunu buraya kadar kısaca tesbite çalıştığımız *karanlık vaziyeti karşısında,* ilk olarak Millî Şef İ s m e t İ n ö n ü; ve o zaman birbirine Erkân-ı Harbiye-i Umumîye Reisliği'nde halef ve selef olmuş olan Mareşal F e v z i Ç a k m a k ve general C e v a t ile müzakereler ve anlaşmalar yaptıktan; *" . . . her ne olursa olsun; memlekettte barına bilecekleri son noktada son nefeslerini verinceye kadar, gaye uğrunda fedakârlığa devam edeceklerine „* beraber karar verdikten sonra [1], milleti içine düştüğü felâketten kurtarmak için, bir tek karar vermişlerdi.. O da : *" Millî hâkimiyete müstenit, kayıtsız, şartsız müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek „* kararıdır.

A T A T Ü R K; bu kararla 19 Mayıs'ta Samsun'a çıktı. Onun, millî kin ile ürpermiş sesi, Türk milletinin karanlık ufkunda bir ümit şimşeği gibi çaktı : *" Y a İ s t i k l â l, Y a Ö l ü m ! „*

İşte 30 Ağustos zaferinin, *Baş kumandan Meydan Muharebesi*'nin hazırlığı böyle tarihin bir eşini daha yazmadığı ağır ve çetin şartlar içinde başladı..

II – Hazırlayişte, idare edilişte gösterilen harp san'atinin yüksekliği

Bir milletin istiklâlini, dahilî ve haricî taarruzlara karşı korumak veya kurtarmak gibi en büyük ve en ağır bir vazifeyi üstüne alan bir *Başbuğ*'un herşeyden önce, düşüneceği, inceleyeceği üç esaslı nokta vardır :

Birincisi : *Kendi maksadıdır* ki, burada milletin kaderini, istiklâlini memleketi baştan başa kaplayan düşman istilâsından kurtarmak, bunun için de düşmanı vatanın hâriminde boğmaktır.

[1] Nutuk cilt 1 sayife 31 - 32

İkincisi : Bu maksada varmak için kullanacağı maddî, manevî kuvvetlerin ihzar ve idaresi.

Üçüncüsü : Bu maksada mani olmak isteyecek olan düşmanın veya düşmanların kuvvetleri, vaziyetleri ve bu kuvvetlerle neler yapabilecekleri, ve yapabileceklerinden bizim için en zararlısı hangileri olduğu; ve bu en zararlısına karşı bizim ne yapmamız lâzım geldiği . . .

Buraya kadar kısa bir tablosunu çizmeğe çalıştığımız umumî ve acıklı vaziyeti, daha Anadolu'ya geçmeden İstanbul'da iken Millî Şef İ s m e t İ N Ö N Ü, Genel Kurmay Başkanı Mareşal F e v z i Ç a k m a k ve merhum general C e v a t ile inceleyerek, müzakere ve anlaşmalar yapan, A T A T Ü R K 'ün, çizdiği kurtuluş ve kuruluş plânını onun ilk üç taksiminde görebiliriz :

Birincisi : 28 Mayıs'ta Havza'dan yazdığı tâmimdir, ki bu, Türk milletini içine düştüğü tehlikenin şümûl ve azametini haber verici ve *ikaz edici,* ve *büyük ve heyecanlı mitingler aktiyle millî tezahürlerde bulunmağa „ dâvet edici* ve bütün memlekette *millî teşekküller* " millî kuvvetler „ vücuda getirilmesini tavsiye eden *harekete getirici* bir tâmimdir, ki bu, birnevi' milletin ruhî seferberliğini hazırlamaktır.

İkincisi : 3 Haziran'da Havza'dan yazdığı tâmimdir ki, bu da Türk milletine *varılacak hedefin : " devlet ve milletin tam istiklâli „* olduğunu gösteren tâmimdir.

Üçüncüsü : 21/22 Haziran'da, yaptığı tâmimdir ki bu da, *" devlet ve milletin tam istiklâlini, ancak milletin kendi azim ve kararının kurtarabileceğini „* ve milletin kendisini bir *" Heyet-i Millîye ile temsil etmesi „* lüzumunu gösteren, ve *" Erzurum mahallî, Sivas umumî kongrelerinin akdi lüzumunu* tesbit eden tâmimdir.

İşte millî İstiklâl Savaşı'nın ve onu kat'î ve eşsiz neticeye vardıran 30 Ağustos zaferinin *ilk hazırlık plânının üç temeli* bizce, bu üç tâmimde bariz olarak görülmektedir.

Ancak, bu plânın tatbiki, hiçte kolay değildi. İç ve dış düşmanlar, başlayacak olan kurtuluş hareketini, bastırmak için elbet herşeyi yapacaklardı.

Bunun için de, düşmanlarımızın yapabilecekleri muhtemel taarruz ve tecavüz hareketlerini inceleyerek, bizim için en zararlı olanını meydana çıkarmak ve buna karşı bizim ne zaman, hangi kuvvetlerle ve nerelerde ne suretle hareket etmemiz lâzım geldiğini tesbit etmek icap ediyordu.

Bu da yapılmıştı, bunu 28 Mayıs tarihli kolordulara verdikleri umumî emirde açık görebiliyoruz.

Bu emirde de :

Memleketimizi tamamen kuşatmış vaziyette olan düşmanların Anadoluda başlayacak millî mücadeleyi bastırmak üzere şarkta, o zamanki vaziyete göre, Ermenistan hududundan ve İran hududundan, garbe doğru yapıla -

bilecek düşman tecavüzleriyle, düşman donanmalarının hâkimiyeti altın - daki *Karadeniz* kıyısından cenube doğru; Suriye ve Irak hudutlarından da şimale doğru ve *en fena olarak garptan da şarka doğru, müttehiden taarruz ederek geri kalan silâhlarımızı da toplamak, münakale vasıtalarımızı kö - türümleştirmek, yiyecek kaynaklarımızı ellerine geçirmek, böylece millî kurtuluş uğraşını bastırmak isteyebilecekleri tetkik ve tasrih edildikten sonra; bu gibi ihtimâllere karşı millî müdafaa sistemimizin bidayette " Ge- rilla harbı „ olacağı* emredilmişti..

Nitekim, 29 Mayıs 1919 dan *Birinci İnönü* muharebesine kadar, yâni muntazam millî ordu organizasyonumuz, artık düşmana karşı koyacak ke- miyyet ve keyfiyete gelinceye kadar, şarkta, cenupta ve garpta tatbik edi - len döğüş sistemi hep bu olmuştu.

İşte 30 Ağustos zaferini, hazırlamak için çizilen plânın dördüncü temel direği de, A T A T Ü R K 'ün bu emri olmuştur,

Plânın tatbiki başladı : Erzurum mahallî, Sivas umumî kongreleri ol- du. *Millî Misak* tesbit edildi. Son Meb'usan Meclisi seçildi ve İstanbul'da son toplantısını yaptı. Fakat bu işler hiç te kolay olmuyordu. Düşmanlar neler yapmıyorlardı ? . .

Sivas Kongresi'ni dağıtmak için dış düşmanlarla elele veren Padişah ve onun hükûmeti, Elâziz valisi A l i G a l ip kumandasında düşman kuvvetleri mi saldırmadılar ? ! .

Memleketin içinde, Ankara'da, Eskişehir'de, Afyan'da, Konya'da düş - man kuvvetler mi çoğaltılmadı ? ! Düşman hükmü altında çalışan o za - manki İstanbul Hükûmeti bazı kumandanları aldatarak İstanbul'a mı çağırmadı ? ! .

Erzurum, Sivas Kongreleri'nde, halâ kurtuluş için ecnebi himayesini kabûlden başka çare olmadığı, tezinde israr edenler mi olmadı ? ! .

Bandırma, Gönen, Susığırlık, Kirmasti ve Karacabey bölgesinde A n - z a v u r isyanları mı patlatılmadı ? ! .

Bütün bu amel ve aksülâmellerin, bu karma karışıklıkların içinde, o, " *milletin istiklâlini, yine ve ancak milletin azim ve kararı kurtaracaktır* „ düsturunu, millî kurtuluşun bir ideali olarak en ümitsizlerden, en bedbin- lere kadar telkine muvaffak oldu. Millî mücadele, hızlanmağa başladı.

Fakat düşmanlar, bu sefer, saltanat makamını da, hilâfet makamını da hükûmet makamını da ve son Meclis-i Meb'usan'ı da ihtiva eden İstanbul'u resmen ordularıyle işgal suretiyle başka bir tehdide geçtiler. Bir taraftan da Bolu, Düzce, Beypazarı ve Hendek bölgesinde isyanlar tutuşturmağa, tazyik çenberini yeniden sıkıştırmağa başladılar.

Bu tazyikler arttıkça millî mukavemeti de artan Türk milleti, A T A - T Ü R K 'ün şefliği ve rehberliği ile *23 Nisan 1920 de Türkiye Büyük Millet Meclisi*'ni ve hükûmetini kurmakla, düşmanların yeni ve şiddetli

tazyıklarına, yeni ve azimli bir cevap verdi.. Bu suretle asıl Cümhuriyet daha o zaman kurulmuş oldu.

İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisliği'ne A T A T Ü R K 'ü seçti. Meclis'ten sonra en yüksek askerî makam olan Genel Kurmay (Erkân-ı Harbiye-i Umumîye) Reisliği'ne de, Millî Şef İ s m e t İ N Ö N Ü; Millî Müdafaa Vekilliği'ne de, Genel Kurmay Başkanı Marşal F e v z i Ç a k m a k seçildi [2]. Bir taraftan boğuşma devam ederken muntazam ordunun teşkil ve ıslahına da germi verildi.

Millî mücadelecilerin tuttuğu yolun şaşmazlığını, ciddîliğini ve şü - mûllülüğünü gören iç ve dış düşmanlarımız, büsbütün kudurdular. İçli ve dışlı iki cepheden yeni ve daha geniş savletlere geçtiler:

Düşmanlarla elele vermek hiyanetini işlemekten çekinmeyen hilâ - fetciler, millî mücadeleyi bastırmak için, millî hareketi Halife'ye is - yandır diye gösteren fetvâları düşman tayyareleri ile ve hernevi' vasıta ile her tarafa mı yağdırmadılar ? ! *Halife ordusu* adlı kuvvetler ve kıt'alar mı saldırmadılar ? ! . Konya'da, fesat cemiyetleri mi türetmediler ? ! . (Adapazarı), (Geyve) bölgesinde üçüncü A n z a v u r isyanları mı çı - karmadılar ? ! . Orta Anadolu'da (Yenihan), (Boğazlıyan), (Yozgat), (Zi- le) ve (Erbaa) bölgelerinde yeni yeni kargaşalıklar, azılar mı tertip etme - diler ? ! . (Çivril) de Çopur Musa'lar mı türetmediler ? ! Cenupta (Vi - ranşehir) çevresinde (Millî aşiret) baş kaldırmaları mı olmadı ? ! .

Millî Mücadeleciler bunlarla boğuşurken, haricî düşman orduları da umumî taarruza geçmek fırsatını kaçırmadılar. Bidayette, Bursa - Uşak hattına kadar ilerilemeğe muvaffak oldular..

Bunlar yetmiyormuş gibi, iç ve dış düşmanların elbirliği ile millî seyyar kuvvetlerimizin *Kuvay-ı seyyare* kumandanlarını iğfâl ederek itaatsizliğe sevkettiler. Bu sefer de düşmana karşı yeni kurulan ve kumandanlığına da Erkân-ı Harbiye-i Umumîye Reisi Millî Şef İ N Ö N Ü tayin edilmiş olan Garp Cephesi Kumandanlığı, bunların te'dibi vazifesiyle karşılaştı.. Derken, Bursa - Uşak hattından düşman orduları gittikçe birbirine yakla- şan kuşatıcı taarruzlarına devama başladılar.

İşte yer yer isyanlar ve fesatların memleketin her yanını sardığı ve dış düşman ordularının Eskişehir - Kütahya - Afyon hattına yaklaştığı günler; millî mücadelemizin en buhranlı bir şekil aldığı bir demdedir ki bu sırada *Birinci İnönü Muharebesi* oldu. Adetce iki kat üstün bir kuvvete karşı en çetin şartlar altında kazanılan bu muharebe, maddî, manevî askerî ve siyasî bakımdan 30 Ağustos zaferinin dayandığı ilk temel direğidir.

Bundan iki ay sonra da, daha geniş mikyastaki güçlükler içinde *İkinci İnönü Muharebesi* oldu. Bu da, Millî Şef İ N Ö N Ü 'nün kumandasında- ki Garp Cephesi tarafından kazanıldı.

[2] Nutuk cilt 2 sayife 6

Bu iki *İnönü* meydan muharebelerinin, vukubulduğu günlerdeki vaziyetin vahimliğini, o günlerin, millî mücadelesinin nekadar kritik günleri ve anları olduğunu ve bu sebeple bu iki meydan muharebesinin kazanılmasındaki kıymet ve ehemmiyetin enginliğini, A T A T Ü R K 'ün, o zaman İ s m e t İ N Ö N Ü 'ne yazdığı şu telgraf kadar mânalı ve kısa anlatmağa imkân yoktur :

" Bütün tarih-i âlemde sizin İnönü meydan muharebelerinde deruhte ettiğiniz vazife kadar ağır bir vazife deruhte etmiş kumandanlar enderdir.. Milletimizin istiklâl ve hayatı, dâhiyane idareniz altında şerefle vazifelerini gören kumanda ve silâh arkadaşlarınızın kalb ve hamiyetine büyük emniyetle istinat ediyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil milletin mâkûs talihini de yendiniz . . . „

" Namınızı, tarihin kitabe-i mefâhirine kaydeden ve bütün milleti hakkızında ebedî minnet ve şükrana sevkeden büyük gazâ ve zaferinizi tebrik ederken, üstünde durduğunuz tepenin size binlerce düşman ölüleri ile dolu bir şeref meydanı seyrettirdiği kadar milletimiz ve kendiniz için şâşâ'i itilâ ile dolu bir ufuk-ı istikbale de nazır ve hâkim olduğunu söylemek isterim „.

Bu İnönü zaferleri, millî mücadelenin doğruluğu, haklılığı ve ciddîliği hakkında imanından şüphesi olanların şüphelerini sildi süpürdü. Dahilî isyanların ardı kesildi. Düşmanlarımız için kâfi birer ders olması lâzım gelirken, olmadı; iyice hazırlanarak, 10 Temmuz 1921 de yine Bursa - Uşak hattından üçüncü bir umumî taarruza daha geçtiler. Bunun neticesidir ki Sakarya meydan muharebesi oldu. Atatürk'ün Başbuğlu altında İsmet İnönü'nün kumandasındaki Garp cephesi orduları, tam 23 gün ve 23 gece, fasılasız devam eden ve harp tarihinin hakikaten emsalini nadir kaydettiği bu meydan muharebesini de, düşmanın sol cenahına şiddetli bir mukabil taarruz yaparak, Sakarya garbına atmak suretiyle kazandı. 30 Ağustosun üçüncü hazırlık temeli de kurulmuş oldu. Bu üçüncü zaferimizden sonra artık düşmanda taarruz enerjisi görülmüyordu... Düşmanı vatanın hariminde boğmak anı, ve kıvamı gelmiş bulunuyordu.

Bu an ve kıvamı getirmek için de tam bir sene daha hazırlanmak icap etti. Plânı, her safhasiyle düşünüldü, hazırlandı. 14 ağustostan 26 ağustosa kadar da, Garp cephesi orduları, 3 piyade, 1 süvari kolordusundan mürekkep *ağırlık merkezlerini* düşmanın sağ gerisine toplamağa bu suretle, strateji baskını yapmağa muvaffak oldu. Ve nihayet 26 Ağustos 1922 sabahı tanyeri ağarırken, Garp cephesi orduları, İzmit körfezinden - Menderes boyuna kadar bütün cephede düşmanı kuşatıcı , umumî bir mukabil taarruza geçti.. Dört gün içinde düşman ordusunun en büyük kısmını Dumlupınar'da Adatepe bölgesinde çenberledi; nihayet 30 Ağustos akşamı gün batarken, bütün bir husumet dünyasının istilâ emelleriyle birlikte düşman orduları da yok edilmiş bulunuyordu.

Tarih, bu kadar eşsiz ağır şartlar içinde hazırlanmış ve bu kadar maharet ve san'at ile, düşman ordularını evvelâ yurdun içine çekerek, sonra kuşatarak imhâ etmek suretiyle harp san'atı bakımından da tam bir meydan muharebesi örneği göstermiş, başka bir meydan muharebesi henüz kaydetmemiştir...

III — Alınan kat'î neticenin emsalsizliği

Bu emsâlsiz şartlar içinde kazanılan ve adına Millî Şef İ s m e t İ N Ö N Ü 'nün teklifi ile o zaman *Başkumandan Meydan Muharebesi* adı verilen bu büyük zaferin, temel olduğu siyasî, içtimaî ve iktisadî inkılâplar da eşsiz olmuştur.

Bu, bütün dünyanın ancak imrenerek seyredebildiği tertemiz Cümhuriyet Türkiye'sinin umumî manzarasında açık olarak müşahede edilir. Meselâ:

Adliyede

Şer'iye, Nizamiye, kilise, havra mahkemeleri gibi dört türlü ve imtiyazlı, garip şekilli adâlet ölçüleri yerine bugün esasını ilimden, haktan alan tek ölçülü müstakil Cümhuriyet mahkemeleri kurulmuştur.

Maarifte

Medrese, Tekke, Mektep gibi birbirine zıt, ve hepsi " kendini unut „ esasına dayanan gayr-i millî üç türlü skolastik terbiye ocağı yerine, bugün esasını müsbet ilimden alan ve bilhassa " kendini bil „ temeline dayanan tek, millî halkçı ve lâyik terbiye kaynaklarımız vardır.

Millî tarihimizin, tarihten de eskiliğini, beşeriyete medeniyetin ilk malzemesini veren bir millet olduğumuza bütün dünya âlimlerinin şahadeti, ancak Cümhuriyet devrinde nasip olduğunu, görüyorsunuz.

Dünyayı hayrete düşüren harf inkılâbımızın, memleketin irfan hayatında yaptığı göz kamaştırıcı değişiklik ve yüksekliği görüorsunuz.

Nafiada

Cümhuriyete kadar âmme hizmeti gören sömürgeci şirket ve müesseselerin hepsinin millete ve devlete mal olarak devlet işletmesine geçtiğini; Cümhuriyete kadar yolsuz kalmış memleketimizin demir, şosa ve asfalt, yollarla bezendiğini; hastalık kaynağı olan ve bataklık vücuda getiren sularımız, memleket için hayat kaynağı haline getirilmiş ve getirilmekte olduğunu; yurdun gittikçe ve hızla imar sahasında başka ülkeleri imrendirecek bir yükselişe gitmekte bulunduğu görülmektedir.

Münakalâtta

Karada, havada ve denizde, bütün münakalât vasıtalarının tamamen millîleşmiş ve devlet işletmesine geçmiş, daha sağlam, daha verimli bir işletme yoluna girmiş olduğu görülmektedir.

Malî sahada

Cümhuriyete kadar ismi bile bilinmeyen denk bütçe - düzgün ödeme

prensipinin şaşmaz tatbikçiliği ve yürürlüğü öğrenilmiş bulunuyor.

Ziraî ve Ticarî sahada

Cümhuriyete kadar, buğdayı, unu, şekeri, yünlü, ipekli, ve pamuklu kumaşlarımızı hep dışarıdan alırken; bugün buğdayı harice sattığımızı, şekeri de, yünlüyü de, pamukluyu da, ipekliyi de kendi yurdumuzda, yer - yer kurulan, yünlü, pamuklu, ipekli mensucat ve şeker fabrikalarından aldığımızı görmekteyiz.

İçttimaî sahada

Cümhuriyete kadar, sarıklı külâhından püsküllü fesine ve keçe külâ - hına, çarşafından peçesine kadar, medenî insan kıyafetinden başka her şeye benziyen gayri medenî bir kıyafet ve manzara düşkünlüğünden kurtulup medenî insan kıyafetine girdiğimizi; asırlardanberi evinde kafes ardında, dışarıda peçe altında saklanmağa mahkûm insanlar arasında görünmekten her türlü siyasî haktan ve hattâ mahkemede şahadette ve bir anda tam insan sayılmaktan bile mahrum tutulan Türk kadınının, bugün memur, avukat, doktor, meb'us olduğunu görüyoruz.

Haricî siyasette

Cümhuriyete kadar, siyasî, adlî, iktisadî kapitülasyonlarla ecnebî devletlerin sömürgesi ve tâbii vaziyetine düşmüş içi kof Osmanlı İmparator - luğu yerine; bugün adlî, siyasî, iktisadî ve içtimaî her sahada tam müstakil, müttehit, mütecanis, kudretli, bütün dünyaca sayılır, sözü dinlenir, yardımı istenir bir cümhuriyet devleti var.. Ne mutlu...

İLİM VE TENKİD

M. FUAD KÖPRÜLÜ

Güzel san'atların inkişafında, hakikî ve geniş mânasıyle " tenkid „- in bir rolü olup olmadığı meselesi, çok münakaşa edilmiştir. Bu role büyük bir ehemmiyet atfedenler olduğu gibi, büsbütün inkâr edenler, hattâ san'at tenkidini tamamıyle mânasız ve zararlı bulanlar da yok değildir. Bence hakikat bu iki zıt iddianın ortasında bulunuyor : münekkidin de bir san'atkâr olduğunu düşünmek, bu hakikatı anlamağa kâfidir.

Tenkidin san'at sahasında faydalı veya faydasız olduğunu iddia edenler münakaşalarında devam ededursunlar. Fakat meseleyi ilim sahasına naklederek tenkidin ilmî hayatın inkişafı için lâzım olup olmadığını soracak olursak, buna hiç kimse menfî bir cevap veremez. İlmî tenkid olmadan, ilim hayatının inkişafına, ilmî cereyanların meydana çıkmasına, hakikî ilim adamlarının yetişmesine imkân yoktur. Misâl aramağa hiç lüzum yok : etrafımıza bir göz gezdirmekle bu hakikatı derhal anlayabiliriz.

Bizde, san'at sahasında olduğu gibi ilim sahasında da hakikî mânasıyle tenkid yoktur. Meydana çıkan herhangi bir eser, herhangi bir tetkik hakkında yazılan şeyler, eserden ziyade müellifin şahsına aittir : Müellifi ya yedi kat gökün üstüne çıkarırız, yahut yedi kat yerin dibine indiririz. Yâni, tenkid namına yazdığımız şey, hakikatte ya bir *takriz* yahut bir *hiciv*'dir. Tanzimat'tan evvel ve sonra edebiyatımızda pek makbûl olan bu iki nevı', yâni Ortazaman zihniyetinin bu iki iptidaî mahsûlü, aramızda halâ kıymetini kaybetmemiştir. San'at tenkidi na - mına yazılan yazılar gibi ilim tenkidi unvanı altındaki mahsûller de, halâ, bundan başka birşey değildir.

San'at tenkidinde subjektif unsur oldukça mühim bir yer alabilir; fakat ilmî tenkidde birinci şart objektif olmaktır. Bir eserin yanlışlarını, eksiklerini gösterip tamamlamak münekkid için nasıl bir vazife ise, onun kıymetini, ehemmiyetini tebarüz ettirmek, meydana koyduğu yenilikleri anlatmak da o vazife cümlesindendir. Bunu lâyıkıyle yapabilmek için, münekkidin o meseleler üzerinde çok geniş bilgisi ve hususî tetkikleri olmak şarttır. İşte bundan dolayıdır ki ilim hayatında tenkid, yeni başlayan gençlere değil, muayyen sahalar üzerinde yıllarca müsbet mah-

sûller vermiş ve salâhiyeti kabûl edilmiş insanlara düşen bir iştir. Yoksa, mahiyetini ve kıymetini lâyıkıyle anlayamayacağı bir eser hakkında yalan yanlış hükümler vermek, yazanın ciddiyetsizliğini ve bilgisizliğini göstermekten başka birşeye yaramaz. Hakikî mânasıyle ilmî tenkidden çok uzak olan böyle işlere kalkışacak yerde, sadece kısa bir tahlil ile iktifa ederek hükümden sakınmak en doğru yoldur.

Bizim ilim âlemimizde, hattâ en geniş ve en yeni fikirli geçinmek isteyenlerimiz bile, şarkın kötü itiyatlarından kendilerini halâ kurtaramamışlardır; bundan dolayı, en objektif tenkidlere karşı derhal sinirlenirler, asabî müdafaalara kalkarlar; en objektif bir meselenin münakaşası, derhal şahsî bir söğüşme mahiyetini alır. Her iki taraf da kendisini medhe ve karşısındakini teçhile kalkışır. İşte eski şark zihniyetinin ve şark ahlâkının halâ kurtulamadığımız meş'um bir mirâsı . . . Halbuki garpta, birbirini çok takdir eden iki âlim, birbirlerinin fikirlerini, nazariyelerini, eserlerini samimî bir surette tenkid ederler; uzun münakaşalara girişirler; hattâ bazı defalar çok sert hükümler de verebilirler. Fakat bundan dolayı münakaşanın söğüşme ile ve teçhil ile neticelenmesi icap etmez. Çünkü orada bir ilim ahlâkı, bir ilim anânesi vardır.

Memleketimizde ilim hayatının inkişafı için birinci şart, hakikî mânasıyle ilmî ve objektif tenkidlerin meydana gelmesidir. Bunun için, yüksek ilim müesseselerindeki gençlerimize şimdiden, objektif münakaşalara sükûnetle girişebilmek için lâzım olan fikrî ve ruhî terbiyeyi vermeğe çalışmalıyız.

HALKODALARI

KEMAL ÜNAL

Rejimin kültür müesseseleri arasına yeni bir unsur daha giriyor : Halkodaları.

Cümhuriyet Halk Partisi kurtuluşuna öncülük ettiği yurdun kurulu - şunda da tek millî kadro olarak çalışmıştır. Onun siyasî faaliyetiyle kurulan ve işleyen hükûmet cihazı, bütün cümhuriyet yıllarında her sahâda olduğu gibi kültürde de birçok başarılar elde etmiştir. Ancak ileri memleketlerin hepsinde olduğu gibi Türkiye'de de halk kuvvetlerinin topluluklar yaparak birçok kültürel hamleler yapması ve hükûmete yardım etmesi icap eylemektedir. C. H. Partisi kültür sahâsında da halk hareketine rehberlik ederek 1932 de Halkevleri'ni tesis etmiştir. Her yıl artan bu ilim ve terbiye müesseselerinin geçen Şubat'ın on dokuzunda sayısı 367 yi buldu. Bunun 158 i o gün açılmıştı. Bu tarihteki Halkevliler'in sayısı 136.635 idi. Yeni açılanların kaydettiği yeni âza ile bu adet şimdi hayli yükselmiş olacak.

Bir yerde Halkevi açılabilmek için dokuz şûbesinden üçünün kurul - muş olması ve münasip bir bina ile müessesenin masraflarını tanzim ede - cek bir bütçenin hazırlanması şarttır. Bir Halkevi'nin açabileceği şûbeler şunlardır : 1— Dil, Tarih, Edebiyat, 2— Güzel San'atlar, 3— Gösterit, 4— Spor, 5— Sosyal Yardım, 6— Halk Dershaneleri ve Kurslar, 7— Kitapsaray ve Yayın, 8— Köycülük, 9— Müze ve Sergisi. Şûbeleri tekrarlamaktan maksadımız bunların arasında üç tanesine düşen vazifeleri başaracak unsurların her yerde kolayca bulunamayacağını izh etmek içindir.

Türkiye'de nüfusu 500 den fazla olan şehir ve kasabaların sayısı 403 tür. Bu rakamla Halkevleri yekûnü arasındaki fark ise nihayet 37 dir. Bir Halkevi'nin üç şûbesine az çok bir bilgi ve tecrübeyle iştirâki mümkin uzuvların da 500 den fazla nüfusu olan yerlerde bulunacağı kabûl olunabilir. Yeni kurulan endüstri ve maden merkezlerinde birçok yeni kasabaların kurulduğunu ve buralarda tahsil görmüş elemanların toplandığını istisnaî bir hal sayarız.

Yine rakkamlar bize göstermektedir ki 500 den fazla nüfuslu şehir ve kasabalardaki nüfus mikdarı 3.802.642 dir. Memleketin geri kalan nüfusu ufak kasabalarda ve köylerdedir. Gerçi bir Halkevi'nin faâliyet hududu, içinde bulunduğu şehir ve kasaba değildir. Her Halkevi'nde bulunması iltizam olunan köycülük şûbeleri, çevresindeki uzak ve yakın köylerde çalışa-

ak birer uzuvdur. Bilhassa köylünün kasaba ile sosyal ve kültürel temaslarını bu şûbeler yapacaktır. Ancak kabûl etmelidir ki şehir ve kasabadan gelen birkaç Halkevli'nin köyde kalabileceği müddet çok uzun olmayacaktır. Bir Halkevi birçok köylerle meşgûl olacağına göre muavenet ve ziyaret sırası da tabiatıyle fasılalı olacaktır. Bütün bu mülâhazalar bizi az unsurlu yerlerde çalışacak birer kültür müessesesi kurmak zaruretine ulaştırır.

C. H. Partisi Beşinci Kurultay'ı, nizamnâmede kabûl ettiği bir tâdille, Halkevleri gibi Parti'nin birer kültür kurumu olmak üzere Halkodaları açılmasını kabûl etmiştir. Parti Umumî İdare Heyeti'nin bu Oda'lar için hazırladığı talimatnâmede Ağustos içinde tâmim edilmiştir.

Halkodaları idare ve çalışma disiplini bakımından Halkevleri'nden farksızdır. Ancak kuruluşta Evler'e nazaran büyük kolaylıklar vardır. En az elli âzanın kaydolunduğu yerde münasip bir bina ve bir bütçe hazırlanırsa Halkodası açılacaktır. Bina bir salonla bir okuma odasından yahut yalnız bir salondan da ibaret olabilir. Salonlardan hangi müesseselerin istifade edebileceği buralarda ne gibi toplantılar yapılabileceği, kütüphaneye hangi kitapların konulacağı ve bunların nasıl okutulacağı talimatnâmesinde genişçe düşünülmüştür ve bunlar Halkevleri için tatbik edilen kaidelerin dışında değildir.

Halkodaları'nın Parti'ye kayıtlı veya devlet memuru olmak şartıyle üç ile yedi kişi arasında bir idare heyeti bulunacak, reisi bunlar aralarından seçeceklerdir. Reis idarî ve malî işlerde bulunduğu yerin Parti teşkilâtıyle kültürel çalışmalarda Parti Genel Sekreterliği'yle temasta bulunacaktır.

Halkodaları için talimatnâmenin çizdiği asgarî çalışma hadleri şunlardır : Binayı, temiz bir toplantı, konuşma ve münasip dergi ve gazetelerin okunma yeri olarak hazırlamak, halka faydalı konuşma mevzuları bulmak, musikî toplantıları yapmak, yerli rakısları teşvik etmek, karagöz gibi oyunlarla seçilmiş basit piyeslerden istifade etmek, yerli mahsûller ve mallar için sergiler açmak, güreş, cirit, avcılık ve binicilik gibi sporları teşvik etmek, millî törenlerin hazırlığına katılmak ve mahallin fakırleriyle hastalarıyle meşgûl olmak.

Halkodaları cümhuriyetin on altıncı yılında kurulmuş oluyor. İlk tahsil köylerimize bilhassa bunların nisbeten kesif olanlarına kadar yayılmamış olsaydı şimdi Odalar'ı açmak mümkin olmazdı. Bilhassa son iki senede eğitmen gitmiş bulunan köylerimizin sayısı hayli kabarıktır ve gelecek yıllarda daha hızla artacaktır. Böylece cümhuriyet yıllarının mekteplerde yetiştirdiği ve orduda tecrübe ve bilgilerini artırdığı bir gençlik her yerde Halkodaları'nın kadrosunu teşkil edebilecek haldedir.

Hemen her Türk köyünde, oraya bir iş için uğrayanları barındıracak bir Oda vardır. Köyün Odası bu yabancıyı aç ve açık bırakmaz, doyurur. Soğuktan ve sıcaktan korur ve tok olarak yolcu yapar. Millî hasletlerimiz

arasında olan bu güzel anâneye Halkodaları yeni bir nizam vereceklerdir. Köye gelenleri yalnız maddî değil, manevî bir temas içinde bulundurmak, bunların münevverlerinden köylüyü faydalandırmak Oda'nın işlerinden olacaktır.

Mevsimin kırlarda çalışmağa müsaade etmediği günlerde köy halkını temiz bir çatı altında toplamak, aralarında yurda faydalı hasbihaller yaptırmak yine Halkodaları için mümkin ve şüphesiz lâzım bir iştir.

Köyde çıkan ufak tefek ihtilâfları yerinde hallederek vatandaşları günlerce kasabalardaki mahkemelere gidip gelmekten alakoymak ve köylü arasında sevgiyi saygıyı artırarak elbirliğiyle köyün toplu işlerini yaptırmak Halkodaları için mühim bir mevzudur. Hasta ve fakirler için talimatnâmede sarih hüküm vardır. Bunları devletin sıhhî tesisatından ve diğer yardımlarından faydalandırmak Odalar için bir vazife halindedir. Bunlardan başka köyde devletin diğer yardım tedbirlerini bilmeyenler çoktur. Kanunlar, köylüye yeni yeni birçok haklar ve muafiyetler vermektedir. Bunları herkese duyurarak faydalandırmak da Halkodaları'nın değerli bir hizmeti olur. Kimsesiz harp malûlleriyle, şehit ailelerini bu mevzuda bir misâl olarak söyleyebiliriz.

Hülâsa, devlet maddî imkânlar içinde yurttaşın kültürünü yükseltmeğe çalışmaktadır. Bunun bütün dünyaca kabûl edilmiş şekli nihayet bir yaşa kadar çocukları okutmak, tahsil çağı dışındakileri de umumî nizama tâbi tutmaktır. Vatandaşların aralarında topluluklar yaparak gerek kendilerinin ve gerek muhitlerinin maddî ve manevî yükselişine hizmet etmeleri Halkevleri, Halkodaları gibi millî teşekküllerle mümkin olacaktır. C. H. Partisi 1932 denberi her şehir ve kasabamızda birer Halkevi açarak Türk vatandaşının günlük mesaisi dışında fikir, san'at ve hayır işlerine de yardım etmesini mümkin kılmıştır.

Şimdi de köylerimizde ve pek ufak kasabalarımızda kuracağımız Halkodaları muhitlerinde bu işleri yapacaklardır.

M i l l î Ş e f i m i z bütün seyahatlarında Halkevleri'ne uğrayarak çalışmaları yakından takip etmektedirler. Diğer devlet adamları da ayni alâka içindedirler. Umumî ve mahallî bütçeler, bir yandan Halkevleri'nin faydalı bir şekilde çalışmalarına yetecek masrafı ödediği gibi bir yandan da yeni yeni büyük Halkevleri binaları yaptırmaktadırlar. Bu alâka Halkodaları için de ayni kuvvette olacaktır. Küçük kasaba ve köylerimizde bulunan bilgili yurttaşlar, bunları düşünerek, vatana, ve millete karşı besledikleri sevgiye dayanarak Halkodaları'ndaki yeni çalışmalara yürekten katılacaklardır.

KÜLTÜR TEORİLERİ HAKKINDA

ŞEVKET AZİZ KANSU

Başı 78 inci sayıda

Aktüel olan ve *Hyperdiffusioniste* denilen üçüncü büyük teori çok yenidir. Bu teorinin ana hatları birkaç yıl evvel W i l l i a m J a m e s P e r r y tarafından ortaya konmuş, 1930 yılında ise İngiltere'nin tanınmış anatomist ve antropologlarından Prof. E l l i o t S m i t h ise bu teoriye azamî inkişaf temin etmiş ve hattâ *Hyperdiffusionist* mektebin tesisine sebep olmuştur. Bu teorinin esaslı üç noktası şunlardır :

1) İnsanlık devşiricilik- toplayıcılık (collecteur) ile medeniyetin doğuş ve inkişafı tarzında ifade edilen iki büyük merhaleden geçmiştir. Toplayıcılar collecteur merhalesi, devşirme cueillette, küçük balıkçılık ve küçük avcılık ile yaşayan kavimlerin haline tekabül eder. Bu hal bütün sistemler için kültür silsilesinde en aşağı dereceyi ifade eder.

E l l i o t S m i t h her nekadar bu halin beşeriyette intişarına sebep olan bir beşik kabûl ediyorsa da, bu toplayıcılar merhalesinin yâni bir devirde bütün dünyada hüküm sürdüğünü de, diğer taraftan, kabûl eyle - mektedir.

2) İsâ'dan 5000 yıl önce, bir insanın jenisi Nil kıyılarında, medeniyet denilen şeyin temelini keşfetti. Bu onun hemşehrileri tarafından kabûl olundu, o halde medeniyet Nil kıyılarında doğmuştur (?). Kollektör'ler seviyesinin üstünde bulunan bütün beşerî mahsûller bulunan medeniyet ve onun varislerine aittirler ki bu varislerin başında Yunan medeniyeti bulunur. Değil yalnız eski Meksika'nın ve eski Peru'nun nisbeten yüksek olan kültürleri, fakat Avustralya yerlilerinin seremoni ve hurafeleri -ki bunlar D u r k h e i m 'e göre beşer kültürünün en iptidaî şekillerine tekabül ediyorlardı- meselâ kaya dıvarlarına yapılan el tasvirleri, kadavraya yapılan muameleler ve saire hepsi, Mısır âdetlerinin değişmiş, inkişaf etmiş veya dejenere ve bozulmuş bir aksidir. Meselâ Avustralya'da kadavraların kurutularak mumyalanması Mısır'da yapılan mumyalama ameliyesinin bir dejenere sansıdır. Sonra bu teoriye göre arkeolojik vâkı'aları da şöyle ters (!) izâh etmek icap edecektir :

Cilâlıtaş Devri (Neolitik) Mısır'daki ilk maden çağının bir taklidi olacaktır ! Dolmen'ler Mısır mezarlarının taklidi, Cilâlıtaş baltalarda madenden yapılmış baltaların taklididirler ve saire . . .

3) Toplayıcı adam " eyi „ idi. Medeniyet veya onun inhiraf etmiş şekilleri bu insanı bozdular. Medeniyetin intişarı ile beraber, yamyamlık, Kelle avı (chasse aux têtes), esaret gibi sosyal fena teşekküller ortaya çıkmıştır.

Diğer bir tâbirle E l l i o t S m i t h insanlığın Altunçağı'nın (Ağe d'or) altun aramağa başlanmakla ortadan kalktığına kanidir. Bu teorinin kaba taslak izahı böyledir. Tenkidine gelince :

Bu teorinin Kollektörler çağının üniversel iptidaî bir merhale olarak telâkkisi reddedilecek bir telâkki değildir. Diğer taraftan E l l i o t S m i t h 'in nazariyesi bazı âdetlerin ve bilhassa totemisma'nın intişarını -ki kaynağı noktasından daima münakaşalara sebep olmamaktadır- diğer nazariyelerden çok daha iyi bir tarzda nazar-ı itibara almaktadır. Bir totem bir ferdin ve yahut bir fertler grubunun bir sembolü olarak tarif olunabilir. Ferdî, mahallî, klan, tribü, sınıf ve cins totemleri mevcuttur. Fakat yukarıdaki tarif totemin temsil eylediği Kompleksite animolojik bakımından çok basittir. Totemisma'nin en şayan-ı dikkat tarafı, şayan-ı hayret olan coğrafik dağılış tarzıdır. Her kavimde bu telakki mevcut değildir. Fakat her kıt'aya dağılmış olan kavimler bu telâkkiye sahiptirler. Mevcut olduğu herbir mıntakada otonom bir tarzda, mesolojik sebepler ianesiyle, doğuşunu kabûl etmek de kabil değildir. O halde totemisma'nın intişarını kabûl icap eder. Fakat bu intişarı Siklo kültürel mektebin görüşüyle de izahı ikna' edici mahiyette değildir. Filhakika totemismanin ait olduğu sahâ veya çevre (cycle) cyclo - cultürel mektebe göre muhtelif kıt'aların çok iptidaî kavimlerinde tesadüf olunmaktadır ve keza bukadar aşağı merhalede bulunan kavimlerin kültürünün dünyanın hemen her tarafına intişar etmek için kâfi bir itme *(Propulsion)* kuvvetine sahip bulunması keyfiyeti çok şayan-ı dikkattir.

Şüphesiz ayni mülâhaza diğer kültürel unsurlar içinde varittir. Fakat totemisma gibi kompleks bir animolojik âdetin intikali -ki güneş kültü veya ay kültü gibi tabiî bir şeyle alâkadar değildir- birbirleriyle temas ha - linde bulunmayan kavimler için çok müşkildir. Şayet tek bir merkez kabûl olunursa bu intişarı kabûl etmek kolaylaşır. Bu tek merkezin hususî bir intişar kuvveti olacak ve totemismayı birkaç basit obje ve âdetle değil, fakat medeniyetin bütün cihazıyle etrafa yayacaktır.

Burada Viyana profesörlerinden antropoloğ ve prehistoriyen profe - sör O. M e n g h i n 'nin farazıyesi de derhal hatıra gelmelidir. Bu mül - life göre, totemik kültürün beşiği Avrupa ırklarının da beşiği olan *Orta Asya*'dır. Bu farazıye cyclo - culturelle görüşün zikredilen müşkilini kısmen olsun önlemektedir. E l l i o t S m i t h teorisinin lehine olan bu noktalar bir tarafa bırakılırsa bu teorinin zayıf cihetleri pek aşikârdır.

Neolitik çağın Mısır'daki ilk madenler çağından itibaren meydana çık-

masını reddedecek olan sebepler üzerinde israra bile lüzum yoktur. Neo - litik çağ üzerine uğraşan mütehassısların bu hükmü iskat edecek delilleri çoktur. Bundan başka, bütün medeniyeti topyekûn bir tek adamın eserin - den ortaya çıkarmak -ki Elliot Smith bu adamı Mısır tarihine veya masala uygun olmak için *osiris* tesmiye etmektedir- bu ferdî, dinlerin bütün büyük kurucularının şahsiyetlerini geçen dev gibi bir fert kabûl etmek lâzımdır.

Sonra yamyamlığı İsâ'dan evvel 5000 yıldan sonraya bağlamak iddiası de çürüktür. Bu âdetin en iptidaî aktüel kültürde mevcut olmayışı doğrudur. Çok aşağı olmakla beraber ancak mütavassıt kültürlerde bugün yamyamlığın mevcudiyeti malûmdur.

Fakat prehistorik insan kemikleri bize Neolitikte ve bilhassa paleoli - tikte yamyamların mevcudiyetini göstermektedirler. Nihayet Elliot Smith'in, meselâ Afrika kültürünün aslı hiçbir unsur ihtiva etmediğini bütün unsurların âriyet olduğunu söylemesi de doğru değildir. Filhakika, miktarı az olmakla beraber, Afrika'da bazı unsurlar vardır ki onların benzerini Afrika dışında bulmak mümkin değildir: Meselâ *Sanza* adı verilen idiofon bir musikî âleti ile birbirlerine yapıştırılmış yaylardan yapılıp bir ucuna bir rezonatör takılmış olan ve *pluriarc* adı verilen bir kordofon musikî âleti, cafre zencisinin kullandığı kalkanın şakûl kabzası sayesinde müteharrik oluşu, (çünkü kalkan incedir, bundan dolayı da mızrağın sademesine marûz kalınca dönerek mızrağın istikametinin tebdiline sebep olması icap eder), ön kesici dişlerin kırılması ve saire . . .

İşte hyperdiffusionniste teori hakkında umumî olarak bu malûmatı verdik. Şimdi bu ve bundan önceki teorileri tamamlayıcı bir mahiyette olmak iddiası ile ortaya çıkan G. Montandon'ın kültürel olojenes (ologê - nèse culturelle) nazariyesini gözden geçireceğiz.

— Bitmedi —

S P O R

ROMEN GENÇLİK TEŞKİLÂTI

STRAJA TARİİ

VİLDAN ÂŞIR

Bundan bir ay evvel çok nâzik dâvetleri üzerine dost komşumuzun gençlik bayramını görmeye, onlara haklı bir iftihar hissi veren ve sevimli vesileden dost hissemizi almaya gitmiştik.

Bayram haftasına muhtelif tezahürlerinde gördüğümüz yeni Romen gençlik teşkilâtının sinesinde topladığı bütün memleket gençliğine memleketin refah ve saadetine hedef tutan prensipler dairesinde yetiştirmek için çok enerjik bir mesai sarfettiği gün gibi aşikârdı.

Statları, kampları, muallim kursları, gezintileri, toplantılarıyle daha şimdiden olgunlaşmış bir kuvvet manzarası gösteren bu teşkilât tahtının varisinden en basit bir yurttaşa kadar hitap etmenin yolunu bulmuş, uyanık bir varlık halindedir.

Teşkilâtın kumanda heyetine ve heyet-i umumiyesine çok geniş salâhiyetler veren 3 Birincikânun 1938 tarihli kanun ile kurulan (Straja Tarii)-yi karakterize eden esas vasıfları şöyle mütalâa etmek mümkindir. Straja Tarii'nin mânası vatan muhafızı demektir. Bu teşkilâtın âzasına strajer yâni muhafız derler. Teşkilâtın güttüğü gayeyi geniş bir vüzuh ile ifade eden formüller de şunlardır :

Döviz, inan, angajman, vait.

Döviz : Strajerlerin dövizi şudur : Krala ve memlekete itimat ve çalışma.

İnan : Şu suretle hülâsa edilir :

1— Ben Allah'a ve ecdadımın kilisesine inanırım.

2— Bizim büyük strajerimiz olan ve Romen mukadderatımızın yaratıcısı olan memleketimizin Kralına sadâkatım vardır.

3— Vatanımızın terakkisine, yükselmesine, hasr-ı nefsederek çalışmaya ve fedakârlığa inanırım.

4— Milletin, hudutların ve Romen ruhunun garantisi olan (Straja Tarii) ye inanırım.

Vait : 7 - 14 yaşındaki Strajerler aşağıdaki tarzda ve fevkalâde merasimle kendilerini işbu teşkilâta bağlarlar : " Allah'a inanırım ve memle -

ketin, halkın ve Kralın iyi bir Strajer erkeği veya kızı olmak için (Straja Tarii) nin nasihatlarını bütün vicdanımla takip edeceğimi vâdederim.

Angajman : 14 yaşına vardıktan sonra Strajerler aşağıdaki yeminle angaja olurlar : " Ecdadımın dini içinde yaşamayı Romen milletinin iyiliği için çalışmayı (Straja Tarii) ye kendimi hasreylemeyi memleketim ve Kralım için her türlü fedakârlığa angaja olmayı vâdederim „.

Millî terbiye : Millî terbiye demek vatan ve bayrak kültü, ecdada ve kahramanlara hürmet, bizim bütün teknik şahsiyetimizi muhafaza ettiğinden dolayı kendisine minnetle bağlı bulunduğumuz annelerimiz kültü demektir.

Sosyal terbiye : Yurttaşın sosyal terbiyesi ailenin, milletin, iktisadî, ev idaresi ve sıhhî kalkınmasını istihdaf eder. Kezalik sosyal ve millî tesanüt duygusunun istikmalini güder.

Fizik terbiye : Fizik terbiye, vücudun âhenkli tekâmülün, mukavemet kudretinin artmasını ve sıhhatin idamesini istihdaf eder. Buna varmak için oyunlar, jimnastik ve spor yapılır. Ve yapılırken sıhhat kaidelerine riâyet edilir. Bilhassa müstakbel yurttaşın, memleket müdafiinin vücut bulmasına yarayan sporlar (atış, atletizm, yüzücülük, kürekcilik, kayık ilh..) yapılır. Gençliği birlikler halinde teşkil ederek, ekzersizler ve sermoniler vasıtasıyle intizam ruhunun mertebeler silsilesine riâyet ve itaat ruhunun tekâmülüne dikkat edilir.

(Straja Tarii) bir mektep değildir. Faâliyetini mümkin olduğu kadar açık havada ve tabiatın kucağında yapan, gençliği en pratik bilgilerle teçhiz ederek toplu bir halde yurt ve yuva vazifelerine hazırlayan bir inan müessesesidir. 7-18 erkekleri, 7-21 kızların vatanî terbiyesini üzerine alan bu teşkilâtı ilk bakışta Baden Povel'in izciliğine benzetmek mümkindir. Fakat (Straja Tarii) ye hâkim olan ve ancak Romanya ihtiyaçları bakımından tetkiki doğru olan temayülleri de kayıt etmek şartıyle. Kanunun yeni olmasına rağmen bu teşkilât yeni değildir. Ve dört senelik bir maziye sahip olmasına rağmen bugün en geniş çalışma sahâsını mektep muhiti içerisinde bulmaktadır.

Kral'ın bizzat başında bulunduğu (Straja Tarii), faâliyetlerinde kanunun bir maddesine dayanarak, 200 kadar öğretmenin ve 50 kadar subayın bilgili ve anlayışlı enerjisinden faydalanmaktadır.

Teşkilâtın muhtelif kademelerinde kumandan ve öğretmen olarak çalışacak olanların hazırlanması için " kumandan kursları namı „ ile birkaç yerde kurslar açılmıştır. Bunların bugün için en ileri bir değer ifade edeni Breaza ile Predeal gibi müesseselerdir. Bunlardan birincisinde erkek kumandanlar ikincisinde kadın kumandanlar yeni vazifelerine hazırlanmaktadırlar.

Kadın ve erkek öğretmenlerin bu müesseselerde takip ettikleri müfredat programı esas prensipleri itibarıyle birbirlerinin tamamiyle eşi olmakla beraber teferrüatta birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Birleştikleri prensip tedrisatın nazarî ve temel safhasına taâllûk eden ahlâkî, içtimaî ve siyasî bilgilerdir. Amelî bilgiler ise kadın ve erkek Strajerden istenen ayrı ve iş kabiliyetine göre değişmektedir. Erkeklerde nazarî bilgiler haricinde daha ziyade :

A) Toprak işleri,

B) Tahta işleri,

C) Kaba demir işleri,

(Tahta ve demir işleri şu veya bu eşyanın küçük oyuncak modellerini yapma nevinden yalancı bir çalışma değildir. Bunlar çok defa iptidaî vesaitle yurt ziraatinde kullanılan yenisini yapmaya çalışmak veya eskisini tamir etmek gibi işlerdir. Kumandan namzetleri bu bir aylık kurslarda bunları yapmak için zarurî olarak kullanılan malzemenin sûret-i istimâli bakımını ve çocuklara bunlarla nasıl ve ne gibi işler yaptırılabileceğini muayyen bir tedris tarzına göre öğrenmeye gayret ederler.)

D) Beden Powel izcilerinin bütün amelî bilgileri burada gösterilmektedir (Gösterdikleri şeyin Beden Powel izciliği bilgilerinden çok başka olduğunu Romenler israrla iddia etmektedirler. Fakat mektepte okutmakta oldukları kitaplar bu iddiayı tekzip eden kuvvetli vesikalardır).

E) Kısa jimnastik nazariyatı,

F) İlk yardım hakkında malûmat,

G) Spor ve izcilik oyunları,

H) Halk oyunları, şarkıları ve müziği,

Bu tedrisatın yanı sıra Strajer birliklerinin toplu hareketlerinin icap ettirdiği kuruluş talimlerini de yapmaktadırlar.

Kadınların çalıştıkları Predeal mektebinde de faâliyet Breaza'dakine çok benzemektedir. Yalnız burada tedrisatın amelî bilgilere taâllûk eden kısmı başka görüşle ele alınmış bulunmaktadır.

a) Ucuz ve basit mevad-ı iptidaîye ile lezzetli köy yemekleri pişirme,

b) Kümes hayvanlarına bakma, bitlerini temizleme, hastalıklariyle mücadele etme ve saire . . .

c) Ev san'atları hakkında bilgi ve mümarese edinme, dokuma, işleme, boyama ve saire gibi.

d) Şifa verici nane, melisa yaprağı ve saire gibi nebatlar yetiştirme ve bunlarla basit ilâçlar yapma,

e) Hasta bakma, yara sarma, kazalar karşısında ilk yardımda bulunma.

Predeal ve Breaza müesseselerinde çalışanlar muhtelif mesleklere mensup Strajeri teşkilâtında vazife almaya hevesli gençlerdir. İçlerinde büyük ekseriyeti ilk mektep ve lise öğretmenlerinin teşkil ettikleri bu namzet kütlesi Strajeri teşkilâtı hesabına yer, içer ve bir aylık zarurî ihtiyaçları karşılanır. Kurs gördükleri otuz gün zarfında kumandan namzetleri tam bir kamp hayatı yaşarlar. Kendilerine bir yandan (Straje Tarii) nin prensipleri ve ideolojisi öğretilirken diğer taraftan da amelî bilgiler amelî mesa'î ile verilir. Bu kurslardan şahadetname alan Strajer kumandanları bölgelerde kohortlarda, santurilerde: muhtelif vazifelere tayin olunurlar. Ufak ve ikinci derecede vazifeleri kendi vazifelerine hâlel gelmeden fahrî olarak yapmaktadırlar. Fakat daha mühim vazifeler için Strajer kumandanları doğrudan doğruya (Detaşe olarak bulundukları devlet müessesesinden maaşlarıyle ve bütün memurluk haklarıyle beraber (Straje Tarii) ye nakle - derler. Oradan maaş alırlar ve oraya bağlı kalırlar.

R U S E D E B İ Y A T I

RUS EDEBİYATINDAKİ FACİA

Ç A A D A E F

NİKOLA BRİYAN ŞANİNOF

Genç A l e k s a n d r P u ş k i n 'in tahsilini bitirmekte olduğu Çarskoye - Selo lisesinde inzibat, yerini hoş bir ihmâle bırakmıştı. Bunun için "büyükleri„ dışarıya çok çıkıyorlar, ve şehirde bulunan muhafız hüsar alayı zabitlerinin hayatına karışıyorlardı. O zamanlar İmparator'un muhafız alayındaki zabitlerin birçoğu memleketin en asîl ailelerindendi. Bunlar umumiyetle tahsil, terbiye görmüş, yabancı memleketlerden, başlıca Fransa'dan Rusya'ya giren edebiyat ve felsefe hareketlerini yakından takip eden kimserlerdi. İmparator birinci A l e k s a n d r 'ın her zaman oturduğu Çarskoye - Selo'daki hüsar alayı bilhassa münevver ve zeki adamlar bakımından zengindi, ve bunların arasında da en birincisi su götürmez bir surette P i y e r Y a k o f l e v i ç Ç a a d a e f 'di. Bu genç zabit XVIII inci asır sonu ve ondan sonraki asır başının en vasfî Rus örneğiydi. Zamanının okumuş yazmış birçok ildeşleri gibi " garp usûlünde „ terbiye ve tahsil gören bu beyzade, fransızcayı, ingilizceyi, almancayı ana dilinden daha iyi biliyordu; rusca kendisi için gayet ehemmiyetsiz, meselâ hizmetcileriyle yahut halktan kimselerle konuşmağa mecbur kaldığı zaman kullanılacak bir dildi. Bununla beraber o kadar " garblılaşmış „ olmasına, katolikliğe temayülüne, ve memleketinin tarihi hususunda derin bir vukuftan mahrum bulunmasına rağmen Ç a a d a e f zihniyet, hayat ve mavera meselelerini mülâhaza, duygu şekli ve hayattaki hareket tarzı bakımlarından son derecede Rus'tu. Bunun için fransızca yazabilir, ingilizce konuşabilir, alman kitaplarını okuyabilirdi. Fakat ciddî bir surette ne bir Fransız, ne bir İngiliz, ne de bir Alman'la his ortaklığı gösterebilirdi; onun his ortakları, kendilerine kötü bir rusca ile konuştuğu oda uşağı, yahut arabacısı idi.

Ç a a d a e f 'in zekâsı, bilgisi, ruhundaki parlaklık ve ancak şahsına münhasır incelik ve kıvraklık, onun gibi " garbcılığa „ ve münevverliğe hayran olan genç P u ş k i n 'i çarçabuk kendisine çekiverdi. Bu suretle, biyograflarından birinin haksız olmayarak tesbit ettiği gibi Ç a a d a e f-

---

[*] Charles Quenet — Schaadaef et les lettrer philosophique, Paris, 1933.

in, P u ş k i n 'in ruhî inkişafındaki yardımı lise profesörlerinin derslerinden daha büyük olmuştur. P u ş k i n 'in ağabeyisine karşı duyduğu bu incizap, ruhlarındaki tehalüfe, birisinin Rusya'nın geçmişini hayâllerde gören bir şair, ötekinin ise memleketinin geçmişini fikirlerle muhakeme eden bir feylesof olmasına rağmen, her zaman devam etti.

Ç a a d a e f 1820 de vazifesine ait bazı işler yüzünden istifa ederek yabancı memleketlere gidip altı yıl kadar kaldı. Bu, Fransa'da katolik felsefe mektebinin, Almanya'da da romantik felsefe mektebinin en parlak olduğu zamanlardı.

Ç a a d a e f garp fikriyatının ortaya koyduğu hareketlerin hepsine iştirâkten geri kalmadı, ve memleketine ahlâfın kendisini tanıdığı ve takdir ettiği şekilde döndü. Yeni Rus vatanperverliği teşekkül ettiği zamanda vatanperver oldu; hürriyetperverliği kendisini " décemeriste „ ler nesliyle birleştirdi. " Franmasonluğa „ mensup olması, kendisini, XVIII inci asır sonundanberi bütün Rus tarihinde görülen ve halâ devam etmekte olan dinî ve fikrî hareketin menşe'lerine karıştırdı.

Ç a a d a e f 'in Moskova'daki evinin yalnızlığı içinde yarattığı ilk eseri mektup şeklinde fransızca yazılmış bir felsefî Essai oldu. Bu ilk felsefî mektubu, Ç a a d a e f 'in doktrinini yahut da doktrinlerinin hepsini hülâsa eden yedi mektup takip etti. Paradoksal ve bedbinliğe mütemayil bir ruhun mahsûlü olmakla beraber bu doktrinler büsbütün orijinaliteden mahrum değildir. Meselâ feylesof Ç a a d a e f 'e göre " insanın dünyadaki mukadder vazifesi, yerine tamamiyle içtimaî ve gayr-i şahsî bir varlık koyarak, kendi şahsî varlığını yoketmeğe çalışmaktır „. Tarihçinin vazifesi de şahsî, ferdî teferrüattan " tarihî hâdiselerin daimî ve ebedî neticelerine „ ve buradan da gayr-i şahsî, içtimaî fikre varmaktır. Bu fikir, ilâhî bir fikirdir; tarih bu fikrin tahakkuk sahâsına götürülmesidir; tarihçinin maksadı bu fikri araştırıp bulmaktır; bunun yolu da vak'aları bir araya toplamak değil, bazı vak'alar üzerinde düşünceye varmaktır; demek usûl ancak mantıkî âmele hazırlık mahiyetiyle tenkidîdir, bunun için fikir elde edilince mantıkî âmel kifayet eder.

Fakat tarihî vak'a üzerinde düşünceye varmanın bizi götüreceği neticeler hangileridir ? Bunların en ehemmiyetlisi kendi kendisine bırakılan insanın, hudutsuz bir " mihânikî „ terakki yoluna gideceği yerde " bilâkis hudutsuz bir alçalma yolunda yürümesidir „ insanlığı mütemadî bir ilerilemeğe sevkeden münhasıran Hıristiyanlık'tır. Eski âlem, Hıristiyanlık olmadığı için " bizim vahşî dediğimiz kavimlerinkinden daha aşağı derecede bir hayvanlık derekesine varmaktan başka birşey yapamamıştır „; bugünkü âlem, Hıristiyanlık sayesinde " tek ve münferit bir alâka ile „ müteharrik tek bir içtimaî ve manevî kül halinde vücut bulmuştur. Bu alâka " fikir alâkasıdır ve işte bugünkü milletlerin medenileşmelerindeki sırrın anahtarı,

onlardaki mükemmelleşme kabiliyetini teşkil eden bu alâkadır „. Fikrî alâka, alâkaların hepsini kendisine boyun eğdirmiştir; her harekette hudutsuz bir genişleme kudreti olduğu için Hıristiyanlık'taki terakki kudreti de hudutsuzdur. Bu fikrî alâka ile müteharrik olan Avrupa, Ortazamanlar devamınca " tek bir kavim, Hıristiyanlık kavmi „ olmuştur. Reform " fikir vahdetini yıkarak „ cemiyetteki birliği yıkmıştır, " fakat esas, hiç şüphesiz halâ aynıdır, ve Avrupa ne yaparsa yapsın, ne derse desin halâ Hıristiyanlık âlemidir, ve tekrar yeni bir şekil altında Hıristiyanlık âlemi olacaktır „. Eski putperest âlemin çöküntüleri üzerinde yeni Hıristiyanlık âleminin kuruluşunda " herşeyi yapan hakikat fikridir „.

Fakat bunda Rusya ile Ruslar'ın işgâl ettiği yer nedir ? Rusya'yı vasıflandıran şey, cihanşümûl medeniyetin ve hayatın dışında olmasıdır. Rus hayatı bir hiçliktir. Başka yerlerde eşya hayata, içine hâdiselerin tabiî şekilde sokulup yerleştikleri bir çerçeve yaratır; zekânın " müdrikeye hu - zur, ruha muntazam bir hareket veren „ alışkanlıkları, melekeleri vardır. Rusya'da böyle birşey yoktur.

" Hiç kimse için muayyen bir yaşayış muhiti yok, hiçbir hususta güzel itiyatlar yok, hiçbir şey için bir kaide yok; hattâ aile yurdu yok; sevginizi, alâkalarınızı uyandıran, bağlayan, devam eden, kalan hiçbir şey yok; herşey ne dışarıda, ne sizde hiçbir iz bırakmadan akıp gidiyor. „

Rusya ile garbî Avrupa arasındaki bu fark nereden geliyor ? Ruslar'ın " millî ananesi „ yoktur, Ruslar'ın " Omiros'la, Grekler'le, Romalılar'la, Cermenler'le müşterek hiçbir şeyleri yoktur „. Garpte doğan her fert daha beşikte, oyunlarında, annesinin okşayışlarında " vazife, adâlet, hak ve nizam fikirlerini „ öğrenir. Bu fikirler yeni doğmuş insanın " fizyolojisinin tâ kendisidir „. Rus böyle birşey almıyor. " Kendinden önce gelmiş olan, ve arkasından gelecek olan şeylere onu bağlayacak vasıtadan mahrumdur„. Ebedî devam hissi kendine rehberlik ettiği için âlem içinde şaşırmış bir vaziyettedir. Fikirlerde bir usûldan, mantıktan mahrumdur, istikrardan, kat'iyetten mahrumdur, onda herşey " ferdî ", " dalgalı ", " yarım " dır, " derinlik ve sebat „ kabiliyeti yoktur, " iyiliğe de, kötülüğe de, gerçeğe de, yalana da „ lâkayıttır. Başka yerlerde " milletin kollektif ruhlarında hız yaratan, milleti yürüten „ hâkimleri, mütefekkirleri memleketinde bulamıyor. Âlem içinde kendini kaybetmiş vaziyettedir „; Rus, kendi kavmi gibi, tek başına kalmıştır, faydasızdır, âlemden aldığı şeylerin bünyesini değiştiriyor, ve karşılık olarak âleme birşey vermiyor.

Ç a a d a e f şu neticede karar kılıyor: Ruslar'ın Avrupanınkin'den başka " dili yoktur „; Ruslar hiç olmazsa " içtimaî görünüş itibarıyle garp

âlemine „ mensuptur; o derecede ki " Ruslar'ın gelecekteki mukadderat - ları Avrupa cemiyetinin mukadderatına „ tâbidir. Bunun için Ruslar Avrupayla nekadar çok ihtilât ederlerse kendileri için o kadar hayırlı olur. Vâkı'a arkasını Asya'ya dayamış olan Rusya Büyük P e t r o 'ya kadar Bizanslı, Şarklı, Asyalıydı; tarihî hayata girmek istiyorsa Avrupalı olması lâzım gelir.

Ç a a d a e f 'n fikirleri Rus cemiyetince malûm olur olmaz herkesi fena halde müteessir etti; şiddetli kalem münakaşalarına acı tenkitlere yol açtı, ve Birinci N i k o l a hükûmetini müellif hakkında şedit davran - mağa sevketti. Ç a a d a e f 'in deli olduğuna hükmettiler, bunun için kendisini kendi evinde hapsedip hekimlerin ve zabıtanın nezareti altına koydular. Birinci felsefî mektubu neşrettiği *Teleskop* mecmuasının sahibi olan N a d e j d i n de Volgodo valiliğinin şimalindeki Oust - Sysolk'a sürüldü.

Bu pek şiddetli tedbirler, ateşli itirazlar, narodnitchestvo (halkcılık) ve slav muhibliğinin tam teşekkülü sırasında Ç a a d a e f 'in Rusya'yı ve bilhassa Rusya'nın geçmişi, ortodoks kilisesi, ırkın evsafi gibi yeni doktrinlerin müşkil unsurlarını insafsızca tenkit etmiş olmasından ileri geliyordu. Ç a a d a e f hürriyetcilerin vatanperverliğine kadar çatmış oluyordu. Ancak H e r z e n gibi extrémiste bir garplı ile aynı fikirdeydi. Ç a a d a e f 'in tavsiye ettiği selâmet yoluna, yâni garplı ve katolik medeniyete mütevazı'ane girmeğe gelince; düşünülebilen bütün yollar içinde, sahibinin tesbit ettiği şekilde, hiçbir Rus'un, aslâ kabûl edemeye - ceği bir tek yol varsa o da bu yoldu.

Ç a a d a e f 'e zorla tatbik edilen hekim ve zabıtâ nezareti birçok aylar sürdü. Günde yalnız bir defa gezmeğe çıkmasına müsaade ediliyordu. Bunun haricinde evinde kapanıp kalmağa mecburdu. İlk önce kendisine mahallenin resmî hekimini gönderdiler, bu adam Ç a a d a e f 'nin 14-26 Şubat 1837 de kardeşine yazdığına göre " ekseriya serhoştu ve kendisini pek terbiyesizce bir tarzda tahkir ediyordu „. Bununla beraber J a a d a - e f 'in hergün ziyaretine gelen polis âmirine yaptığı şikâyet üzerine bu hekim yerine " hasta „ nın dostu olan bir hekim konuldu.

Bu rejim pek acı neticeler husûle getirmişti. A. T u r g e n i y e f şöyle yazıyordu : " Ç a a d a e f 'in uğradığı cezadan fazla müteessir olduğu söyleniyor. Kendisini hergün hekim ziyaret ediyor. Evinden dışarı çıkmıyor. Gerçekten deli olmasından korkuyorum „. Başka bir mektupta da şöyle diyordu : " Kendisini görmeğe gittim, ve eskisinden daha müteheyyiç buldum. Doktorun ziyareti kendisine pek elim geliyor. „ (12-24 Teşrinisanî 1826 tarihli mektup). Bununla beraber ilk korkular geçtikten sonra ve vefalı dostların gösterdikleri muhabbetin de yardımıyle ilk za - manlarda pek müteessir ve zayıf olan Ç a a d a e f tam ve vakur bir sükûneti yeniden buluyor. Yeniden çalışmağa başlayor. *Felsefî Mektuplar* ih-

tiyarî bir yalnızlık içinde yaratılmıştı. Daha ilk mektubunun neşrolunduğu zamanda yazmağa hazır göründüğü bir *Deli'nin Müdafaânâmesi* bir nevi' esaret içinde yazılacaktır. Müdafaânın menşe'i Ç a a d a e f 'in, hükûmet makamlarına ıslâh-ı hâl ettiğini göstermek için teşebbüs edilmiş bir tecrübeden ibarettir.

Bununla beraber yıllar geçiyor. 1852 Sonkânunun'da kendisini büyütmüşolan ihtiyar teyzesini kaybediyor. Bu ölümden sonra bir arkadaşına şöyle yazıyor : " Yapyalnız ve keder içinde yaşıyorum „. Bu " ruh ve gönül „ yalnızlığının hüznüne korkunç maddî endişeler de ekleniyor, iradesiz bir şekilde kendini öldürmeyi düşünüyor. Nihayet hastalanıyor ve 1856 yılında paskalya haftasının cumartesi günü ölüyor.

C a a d a e f 'in tesiri hayatındayken, ortaya koyduğu meselelerle ve bunları ortaya atmakta kullandığı tarzla kendisini göstermiştir. Fakat pekâz mu'akkibi olmuştur. Fikirlerine inandırmaktan ziyade ruh - ları uyandırmakta ve tahrik etmekte muvaffak oluyordu. Dinî felsefede, tarih felsefesinde, bu cümleden olarak slav muhibliğinde, garpçılıkta, ve halkçılıkta, ihtilâlci harekette Ç a a d a e f 'in başlıca fikirlerini kolaylıkla ayırdetmek mümkindir. Bunun için H e r e a n tarafından haklı surette Rusya'da itimaî dramın en ehemmiyetli müelliflerinden biri olarak telâkki edilmiştir.

> *" Mösyö C h a r l e s Q u é n e t şöyle yazar : R a d i - ç e f 'le dekabristleri gayr-i ihtiyarî bir surette devam etti - ren Ç a a d a e f 'di, ve kendisi de bir hareket noktası oluyordu. Rusya hakkındaki esas tenkitleri yeniden ele alarak garp - cılığa hareket vermiş, bunun temel fikirlerini meydana getir - miş, kendisine mensup genç kafilesini fikirler ve delillerle teçhiz etmişti; iktidar mevkiince haksız olmayarak tehlikeli sayılan slav muhibliğini mütebellir bir şekle koymuştu. Kırım Muharebesi'nin dahilî bir buhran hasıl ettiği, bir hoşnutsuzluk fırtınası kopardığı zamanlarda Ç a a d a e f muhalefet safında idi. Arazi sahibi, fikriyatcı, siyasî liberalizme bağlı olan kibar âleminin görünüşünü gösterdikten sonra, ayni âlemin 1825 ile narodniçevo arasındaki hareketsizliğini, kendisini tenkide ve manevî yapıcılığa vermesini gösterdi. Sosyalist fikirlerin hareketi gözünden kaçmış gibi görünmektedir. Kendisi 1825 den, 1850 yılı ortalarına kadar sürüp slav muhibliğine, ilk garpçı - lığa tevafuk eden ve İkinci A l e k s a n d r 'ın ıslâhatını, halkcıların " halka doğru gidiş „ ıslâhatını hazırlayan ideolojik anânenin adamıdır. İmparatorluk Rusyası'nın yıkılmasına varacak olan ihtilâl hareketi o zamandan başlamıştır „. "*

Ali Süha DELİLBAŞI

ORTAZAMAN TÜRK - İSLÂM DÜNYASINDA
HÜKÜMDARLAR ve ALİMLER

Prof. A. MEZ

— Başı 78 nci sayıda —

'Adudeddaulah, hükmetmek kabiliyetini maiyetini seçerken pek iyi gösterirdi : Kürt Bedr ibn Hasanavaihî (vefatı 405/1014) yi Medine'ye tayin etmişti. " Bu zat cesur ve âdil idi, fakırlarla dullara her cuma günü onbin dirhem sadaka dağıtırdı. Hamadân ile Bağdat arasındaki kunduracılara her sene fakır hacıların kunduralarını tamir etmelerine mukabil her senede üçbin dinar verirdi, her ay kefen için 20 bin dirhem sarfederdi, köprüler kurdurmuş ve üçbin yeni câmi ve misafirhaneler inşa ettirmişti. Hiçbir su kaynağı yoktu ki orada yeni bir köy tesis etmiş olmasın. Bilâd-ı mukaddese ve hac yolları için her sene yüzbin dinar öderdi, su depolarıyle, sahrınçlar inşası ve istasyonlarda erzak idhârı için mesai sarfederdi. Âlevîler, kurralar, fakir ve şerifler için Kûfe ve Bağdat'a para gönderirdi [82]. Emîr el-cujûş de (vefatı 401/1010) 'Adudeddaulah mektebinden yetişmişti; bu zat 392/1002 senesinde asayişi ihlâl edilmiş olan şehri o derece bir inzibat altına aldı ki içinde altın paralar dolu gümüş bir tabağı taşıyan bir köle geceleyin bütün Bağdat sokaklarında emniyetle dolaşabilir ve kimse ona dokunmaya cesaret edemezdi [83]. 'Adudeddaulah 'dan sonra Bûyîler şeceresi artık bir işe yarayan filiz vermedi. Nihayet son para kaynakları da tükendi. Celâleddaulah elbiselik kumaşlarını pazarlarda satılığa çıkarmak mecburiyetinde kalmıştı, evinde mabeyinciler bulunmaz olmuştu, hizmetkâı ve kapıcılar yok oldular, dua ve namaz zamanlarını ihbar eden nidâlar artık işidilmez olmuştu; zira sarayda oyuncular *(tabbâlûn)* artık bulunmuyorlardı [84].

Türkler arasında hükümdarlık edenler Beckem ile İhşîd 'dir. Her ikisi de kudretli asker ve mükemmel hükümdarlar olan bu zatler haricen gösterişsiz idiler.

Evvelkisi hakikî mânasıyle ücretli asker reislerinden olup Mâqândan Merdâvîç 'e geçmiş ve onun ölümünden sonra da -onun Merdâvîç'i

[82] İbn al-Cauzî, fol. 161 b.
[83] İbn al-Cauzî, fol. 156 b; İbn Tagrîbirdî ed. Popper, s. III.
[84] İbn al-Cauzî, fol. 182. 184 b.

öldürenlerden olduğu rivayet edilir. Birkaç yüz Türk ve İranlı ile birlikte Babilonya'da İbn Râ'iq 'e hizmet etmişti. Merdâvîç 'in eski ücretli askerleri onun kumandası altında toplandılar [85]. Bunlar büyük bir kıt'a teşkil etmiyorlardı; 300 kişiden ibaret idiler [86]; İbn Râ'iq 'in emri üzerine İran'daki sabık arkadaşlarına yazı ile müracaat ettiğinden bunlardan birçokları gelerek onun hizmetine girdiler [87]. Daha sonra kendi hisabına siyaset güderek İbn Râ'iq 'ın ismini sancağından ve mühirlerinden silerek onu Bağdat'tan koğdu ve bizzat Babilonya'ya Emîr oldu. O zamanlar emri altında 700 Türk ile 500 İranlı bulunuyordu [88]. Onu selefine tercih eden Halife [89] ona *nedîm* şerefli unvanını bile verdi [90]. Bir Türk askeri olan bu zat Halife'nin edib dostları ile alâkadar olmadı. Bunlar arasından kendi sofrasına celbettiği yegâne şahsiyet meşhur doktor Sinân ibn Thâbit [91] idi. Ansızın vâki' olan öfkesinden kurtarılmasını ve hatalarına dikkati celbedilmesini doktordan rica etti. Fevkalâde cesur idi. 290 Türk ile Barîdî 'nin onbin kişilik ordusunu ric'ata mecbur etmişti (!) [92]. Maiyetindeki Türkler ile birlikte düşmanın karşısında Dijâlâ'yı yüzerek geçip kendisini emniyette tevehhüm eden düşmana taarruz etti. İranlı askerleri arkadan yetiştiler [93]. Halife ile Sâmarrâ'da bulunduğu zaman İbn Râ'iq 'in Bağdat'tan Suriye'ye gittiğini işidince çölü geçerek onu yakalamak üzere Hît'e gitmek istedi; fakat Halife Râ'iq 'e serbest hareketi için teminat vermiş olduğundan ona müsaade etmedi [94]. Bizans'ın meşhur fatihi Saifeddaulah ile cenge tutuştuğu zamanlar onu her defasında mağlûp etmişti.

Ücretli askerlere hâs olan bu kaba hayatın kabalıklarını Bağdat'a yaydı. Parasını almak istediği adamların vücuduna kızgın tava koyduğu zaman bunun Merdâvîç 'e mahsus âdetlerden olduğunu, burasının ise Halife şehri olduğunu kendisine bildirdiler [95]. Bağdatlılar fena hareketlerinden dolayı ondan nefret ediyorlardı ve İbn Râ'iq onu arkadan çevirdiği zaman sevindiler. " Avam halk ile gençlik onunla istihzâ ediyorlardı; Beckem 'in bıyığının yarısını makasla kestiler ! Yüksek külâhlı *(Qalansuvah)* bir Türk'ü gördükleri zaman böyle haykırdılar: Qalansuvah uçsun, Beckem Emîrimiz değildir ! „ [96]. Bu zat Madâ'in mıntakasını iskân ederek toprağını işletti [97]. Parasını romantik bir şekilde çöle gömdüğünü rivayet ederler [98]. Bu rivayet onun askerlik işleri haricindeki şeylerde nekadar safdilâne hareket ettiğini gösterir.

[85] *Kit. al-'ujûn* IV, 147 a. b.
[86] *Misk.* V, 507. Kit. al-'ujûn, 145 b. 290 adedini veriyor.
[87] *Misk.* V, 508.
[88] *Kit. al-'ujûn* IV, 163 b.
[89] al-Sûlî *Auraq, s.* 55.
[90] *Kit. al-'ujûn* IV, 166 b.
[91] *Misk.* VI, 26 ff.
[92] *Kit. al-'ujûn* IV, 154 b.
[93] *Kit. al-'ujûn* IV, 164 a.
[94] *Kit. al-'ujûn* IV, 175 a.
[95] Âdetler hakkındaki bahse bak.
[96] *Kit. al-'ujûn* IV, 174 b.
[97] *Kit. al-'ujûn* IV, 179 a.
[98] Maliye bahsine bak.

Muhammed ibn Tuğğ'un büyük babası ilk defa Türk askerlerini kalabalık kütleler halinde kullanan Halife al-Mu'tasim zamanında Türkistan'dan saltanat dahiline gelmişti, Babası Şam valiliğine kadar yükselmiş idi; fakat sonraları mevkiden düştü ve oğulları " hayatın germ ve serdini „ gördüler. İbn Tuğğ şurada burada silâhlı hizmetlerde bulundu, hattâ asîl bir zatın şahinbazlığını da yaptığı söylenmektedir. Mısır valisi nezdinde cesaretiyle temayüz etmek fırsatını buldu ve nihayet bizzat vali ve daha sonra hemen de Mısır'ın müstakil bir hükümdarı oldu. En nihayet kudretli Firaunlar zamanında olduğu gibi geniş sahalara hükmetti: Mısır, Suriye, Yemen, Medine ve Mekke [99].. İbn Tûzûn'un ölümünden sonra asayişi emin olmayan Bağdat Emîrliğini deruhte etmesi için Halife Mustakfî'nin dâvetini reddetmesine bu sebepten şaşmamak lâzım gelir [100].

İhşîd dolgun vücutlu ve mavi gözlü bir adamdı ve o kadar kuvvetli idi ki onun yayını çekebilecek başka bir kimse yoktu ve fakat mahiyeti malûm olmayan birtakım buhranlar geçirirdi [101] Mısır'ın işlerini pek iyi tedvir etti, asayişi temin etti ve yeniden tam kıymetli dinar bastırdı [102]. Ordu zamanının en mükemmel ordusu idi; 333/944 senesinde Fırat kenarına geldiği zaman Raqqah ve Râfiqah ahalisi büyük, muntazam ve iyi teçhiz edilmiş olan orduya şaştılar, bu derecesini aslâ görmemişlerdi [103]. O şahsiyetinde sadedillik ile hırs ve tama'ı muvafık bir şekilde birleştirmiş idi. Soğukkanlılık ile dost veya düşman bütün zenginlerin paralarını almayı kaide ittihaz etmişti. Birçokları cezaya hak kazanmış olurlardı. Anberi çok sevdiği malûm olduğundan her taraftan kendisine hediye anber gönderiliyor ve zaman zaman bu hediyelerin bir kısmını da satıyordu [104]. Küçük kazançları bile hor görmediği hikâye edilir [105]. Fakat o bu tama'ını aslâ işkence haline getirmediği gibi bu hususta kadınları da korumuştur [106]. Diğer taraftan sulehaya (Sâlihûn) hürmet eder, atına binerek onların ziyaretine koşar ve onların takdîs ve dualarını toplardı. " Muslim ibn 'Ubaidallâh Alhusain bana şöyle anlatmıştı : İhşîd'e el-Qarâfahda, İbn el-Musajjab adlı mübarek bir zatı târif ettim; birlikte atlara binerek ona gittik. Ondan dua ve takdîs talebinde bulundu; tekrar yanından ayrıldıktan sonra bana dedi ki : Gel şimdi ben sana bir evliyâ göstereceğim; onunla birlikte 'Abû Sulaimân ibn Jûnus'a gittik. İhtiyar ve hoş bir adamı bir hasır üstünde oturur bir halde gördük; ayağa kalktı. İhşîd'a doğru yürüdü ve hasır üstünde yer gösterdi. İhşîd ona dedi ki : Ey Abû sahl, benim için Kur'an oku, zira çölde rüzgâr bana zarar verdi. O zaman mübarek zat elini hasırın altına soktu. Temiz ve

[99] *Kit. al-mugrib*, s. 20.
[100] *Kit. al-'ujûn*, fol. 227 b.
[101] *Kit. al-mugrib*, s. 39.
[102] *Kit. al-'ujûn* IV, 208 b.
[103] *Kit. al-'ujûn* IV, 212 b.
[104] *Kit. al-mugrib*, s. 35.
[105] Âdetler kısmına bak.
[106] *Kit. al-mugrib*, s. 15. 37.

katlanmış bir bez çıkardı ve elinin üstüne koyduktan sonra Kur'an'dan sûre okumaya başladı „ [107]. İhşîd Kur'an okutarak ağlamayı pek severdi [108]. Birgün başından garip bir vak'a geçti. Babilonyalı bir adam Mekke'de zemzem kuyusuna inmiş ve şöyle bağırmıştı : Ey ahali, ben bir yabancıyım! Dün Rasul-ullah'ı gördüm, bana dedi ki : Mısır'a git, Muhammed ibn Tuğğ huzuruna git ve ona benim tarafımdan söyle ki : Muhammed ibn 'Ali el-Mâdrâ'î'yi (büyük İranlı maliyeci) serbest bıraksın. Kârvan Mısır'a gider, adam da beraber Fostât'a gelir. İhşîd keyfiyeti işitir, onu nezdine celbeder ve der ki : Sen ne gördün bakayım ? O keyfiyeti bildirince, İhşîd sorar : Mısır'a seyahat için cebinden kaç para sarfettin ? O cevap verir : 100 dinar.. Onun üzerine İhşîd der ki: İşte benden 100 dinar; Mekke'ye geri dön ! Rasûl-ullah'ı gördüğün yerde tekrar uykuya yat, eğer tekrar görürsen, Rasûl-allah'a şöyle söylersin : Muhammed ibn Tuğğ'a senin haberini götürdüm, fakat o bana şu kadar para ondan alacaklı olduğunu -ağır bir yekûn söyler- eğer bu parayı kendisine verirse onu serbest bırakmak istediği cevabını verdi. O zaman adam, İhşîd'e dedi ki : Rasûl-allah ile şaka edilmez, kendi param ile Medine'ye gider, Rasûl-allah'ın huzuruna varır, uyanık olarak, uykuda değil, ona şöyle söylerim : Ya Rasûl-allah, Muhammed ibn Tuğğ'a senin haberini götürdüm ve o bana şu cevabı verdi. Adam bunu söyleyerek ayağa kalktı; fakat İhşîd onu alakoyarak dedi ki : Şimdi iş ciddileşti, seni tecrübe etmek istedik; onu serbest bırakmadan gitmeyeceksin. Muhammed'e bir mutavassıt göndererek onu serbest bıraktırdı [109]. 331/942 senesinde Dimyat'tan şu haber geldi : Ceza olarak bir eli kesilen bir hırsız kefaretini çıkarttıktan sonra Allah'a hizmet etmek üzere câmide yaşıyordu; bu adamın eli tekrar neşvünema buldu. İhşîd adamı eski Kahire'ye celbetti. Adam şu hikâyeyi anlattı : " Rüyâda câmi kubbesinin açıldığını ve üç adamın bana doğru câmiin içine indiklerini gördüm; bunlar Muhammed, Cebrâîl ve 'Ali idiler. Kesilen elimi bana tekrar iâde etmesi için Peygamber'e yalvardım, elimi bana iâde etti ve ben de uyandım „. Dimyat'tan gelen haberlerde ise itimada şayan birçok kimselerin onu evvelce eli kesik olarak gördüklerini söylüyorlardı. İhşîd bu keramet gösteren adama hediyeler verdi, onu takdîs ve tebcil etti ve Allah'ın kudretine hayran oldu. Nihayet hepsinin yalan düzenden ibaret olduğu anlaşılınca bu hikâye etrafında devam eden heyecan sükûn buldu [110].

*

Ortazaman Türk - İslâm dünyasında Alimler

3./9. uncu asırda asker ve saray terbiyesince yetiştirilenler arasından edib olarak ayrıca bir kısım ayrılırdı ki herşeyden bahseden bugünkü ga-

[107] *Kit. al-mugrib* s. 34 f.
[108] *Kit. al-mugrib*, s. 37.
[109] Ayni yerde, s. 35.
[110] *Kit. al-'ujûn*, fol. 209 a.

zetecilerin başka bir şekliydi. Bu suretle âlim kendiliğinden ihtisas sahâsına doğru sevkedilmiş oluyordu : " Âlim olmak isteyen bir kimse ayrı ayrı fenleri okumalıdır, edib olmak isteyenler ise ilimler sahâsına doğru yayılmalıdır „ [1]. Birtakım profan ilimler eski (âdab) dan neş'et etmiş bulunuyordu. O zamana kadar yalnız teoloji ve felsefe ilmî bir metoda ve ilmî bir üslûba malik bulunuyordu; şimdi ise filoloji ve tarihten başka coğrafyanın da kendi hususî metodları oldu. Artık bu vadide eğlence olsun diye hareket edilmiyor, mümkin mertebe çok ve mümkin mertebe değişik şeyleri bir araya toplamak isteniyor, objektif ve tertip üzere hareket ediliyordu. Kitapların mukaddimeleri de kısa idi ! 377/987 senesinde yazılmış olan Fihrist'in mukaddimesi kayde şayandır : " Ey Sahib ! İnâyetinle yardım et ! Ruhlar neticelere susamışlar; faraziyelere değil, hedefe varmak istiyorlar ve ondan evvel uzun izahlar istemiyorlar. Bu sebetpten bu kitabın mukaddimesinde bu sözlerle iktifa ediyoruz; zira -Allah istersekitabın te'lifinde ne demek istediğimiz kendiliğinden görülecek. Allah'tan inâyet ve takdîs dileyoruz ! „. Diğer bir tahavvülde fıkıhın teolojiden ayrılması suretiyle vâki' oldu ki bu suretle de ilim âlemi iki ordugâha bölünmüş oluyordu : *Fukaha* ve asıl *ulema*. Çok cesim bir kalabalık teşkil eden fodlacı talebeler bu fukahaya istinat ediyorlardı; kadılık ve vâ'ızlık mevkileri yalnız fıkıh ve reitlere ait hususatı rüyet eden bu fakıhlar vasıtasıyle elde edilebiliyordu. H a f ı z meşhur bir fıkrasında şöyle diyor : " Elli sene menkûlâtı tetkik ve Kur'an'ın tefsiriyle meşgûl olan bir kimsenin fukaha arasında sayılmayıp hiçbir kadılık mevkiini elde edemeyece - ğini tecrübe ile anlayoruz. Şayet bu kimse A b û H a n î f a h 'nın yazılarını tetkik eder de pratik fıkıh formüllerini ezberler ve 1-2 senede bunların uhtesinden gelebilirse kısa bir zaman sonra bu kimse bir şehire veya bütün bir eyalete kadı nasbolunabilir „ [2].

— B i t m e d i —

Almancadan çev : **CEMAL KÖPRÜLÜ**

[1] İbn Qotaibah, Â m u l î 'nin *Michlât*'ine göre s. 228.

[2] Meselâ, G o l d z i h e r, *Muhammedan. Studien* II, 233. Bir teolog kendisine fakih dediği için genç Gazalî çok müteessir olmuştur. (*es-Subkî*, III, 259).

İ K T İ S A T

NÜFUS MESELESİ KARŞISINDA TÜRKİYE

YAŞAR NABİ

Bugün bütün medenî insanlığı düşündüren bir nüfus (demografi) meselesi mevcuttur. Bu mesele iki ayrı şekilde karşımıza çıkıyor : 1) Nüfusu tabiî imkânlarının yaşatamayacağı kadar kesif olan memleketlerde bu yüzden doğan sıkıntılı vaziyet, 2) Buğün hemen bütün medenî dünyada şahit olduğumuz nüfusu arttırmak endişesi.

Bir tezat karşısında bulunduğunuzu sanmakla aldanmış olmuyorsunuz. Hakikaten insanlığın bugün müvazi bir seyirle yürüdüğüne şahit olduğu - muz bu iki dâvası çok bâriz bir tezat yaratmaktadır. Ve asıl dikkate değer olan cihet şurasıdır ki, nüfuslarının azalması tehlikesine karşı en ziyade endişe gösteren ve bunu önlemek için en kökten tedbirlere baş vuran devletleri nüfus kesafetinden en ziyade şikâyetçi olanlar teşkil ediyor.

Bunda şaşılacak bir taraf yoktur. Çünkü nüfus bugün, aşırı ve müteca- viz bir milliyetçi cereyanın istilâ ve tahakküm için giriştiği mücadelede müessir bir silâh olarak telâkki edilmeye başlanmıştır. Nüfus kesafeti yalnız harp halinde, en kalabalık orduları çıkarmak için değil, fakat sulh yıllarında da kuvvetli bir iktisadî cihaz yaratarak müstakbel harbin temelini önceden sağlamlaştırmak için bir vasıta sayılıyor.

Bu iki ayrı tezahürü itibariyle de, nüfus dâvası, hiçbir zaman bugünkü kadar şümullü ve hayatî bir mahiyet almış değildir. Harpten önce, fazla nüfusun tazyikini hafifletmek için göç en muvafık bir tedbir olarak mütalea ediliyordu. Gerçekten, iki Amerika, Okyanosya ve Afrika, Avrupa'nın sık nefes olmaya başlayan memleketleri için birer hacamat âleti vazifesini görüyordu. Müstemleke hususunda daha yeni faaliyete girişmiş olan İtalya ve Almanya, Afrika'daki yeni topraklarından ziyade Amerika'nın nüfusa muhtaç memleketlerine adam ihraç ediyor ve bu suretle sıkıntılarını hafifletmek imkânını buluyorlardı.

Fakat bugün vaziyet değişmiştir. Evvelce birer nüfus mahreci olan memleketler bugün bu insan idhalâtını çok tahdit etmişlerdir. Hele bâriz emperyalist temayüller gösteren ve hariçteki millettaşlariyle lüzumundan fazla alâkadar olan devletlerin teb'aları büsbütün arzu edilmez bir hale gelmiştir. Buna muvazi olarak, evvelce göç mahreçleri bulmak için bütün gayretlerini

sarfeden çok nüfuslu memleketlerin de birdenbire siyaset değiştirerek vatandaşlarının yabancı ülkelere gitmelerini arzu etmemeye, hattâ bunu önleyecek tedbirler almaya başladıkları görüldü.

Amerika Cümhurresi Hoover, daha o zaman " Avrupa'nın besleyebileceğinden yüz milyon fazla nüfusa malik „ olduğunu söylemişti. Dünya nüfusunun artışı şaşırtıcı bir yükseliş seyri takip etmiştir. 1810 da yalnız 680 milyon nüfusa malik olan dünyamızın sâkinleri 1913 te 1.778 milyona ve 1930 da, harbin milyonlarca insanın ölümüne sebep olmasına rağmen 2.028 milyona çıkmıştır.

Avrupa nüfusunun artış hızı 1870 den itibaren başlar. Bu tarihte Avrupa kıt'asının 180 milyondan ibaret olan nüfusu 1930 da 485 milyonu bulmuştur.

Roma'daki " milletlerarası ziraat enstitüsü istatistik yıllığı „ nın verdiği şu rakamlar nekadar karakteristiktir :

KIT'ALAR	MİLYON	Km 2 BAŞINA İSABET EDEN NÛFUS
Avrupa (Rusya hariç)	377.6	69.6
Rusya (Avrupa ve Asya)	161.0	7.6
Orta ve şimal Amerikası	166'6	7.3
Cennp Amerikası	83.2	4.5
Asya (Rusya hariç)	1.084.6	43.4
Afrika	145.4	4.9
Okyanosya	9.8	1.1

İskâna oldukça müsait olan cenubî Amerika'nın kilometre başına isabet eden 4.5 ve Okyanosya'nın 1.1 nisbetleri karşısında Avrupa'nın 69.6 nisbetini bulan kesafeti insanlık bakımından nasıl bir tezat teşkil ettiği aşikârdır.

Bir yanda aç kurtlar, bunların karşısında iştaha açıcı kuzular bulunması nasıl ortaya bir tehlike ve halli müşkil bir dâva çıkarırsa, dünyanın insanlar arasında bölünmesinden ve paylaşılmasından doğan tezatlar da ayni şekilde insanlık için daimî bir huzursuzluk ve endişe mevzuu olmaktan kurtulamayacaktır.

Bu itibarla, nüfus azlığı, bir millet ve hele nüfus kesafetinden şikâyetçi memleketlere yakın olan bir millet için ehemmiyetle üzerinde durulması lâzım gelen bir meseledir.

Rusya gibi bir Avrupa - Asya Devleti olan Türkiye'nin demografik coğrafyada işgâl ettiği mevkii tebarüz ettirmek için şu rakamları yanyana sıralamak kâfidir :

Bazı Memleketlerin Kilometre murabbaına isabet eden nüfus miktarı

Belçika	276
Flemenk	249
İngiltere	192
Japonya	179
Almanya (son ilhaklardan önce)	141
İsviçre	101
Macaristan	96
Polonya	87
Fransa	76
Romanya	65
Bulgaristan	60
Yugoslavya	60
Yunanistan	52
Türkiye	21

Bugün Avrupa'nın hemen bütün milletlerini (gerçi ayrı ayrı sebep ve saiklerle) düşündürmekte olan nüfus meselesinin, Türk milleti için hususî bir ehemmiyet ve şümûl arzetmekte olduğu ilk bakışta göze çarpar. Esasen nüfusumuzu arttırmak zarureti, milletçe anlaşılmış ve ittifakla kabul edilmiş ana hedeflerimizden birini teşkil etmiyor mu ?

Nüfusu arttırmak siyasetinin üzerinde çalışabileceği sahayı üçe taksim etmek mümkindir :

1) Ölümleri azaltmaya matuf tedbirler,
2) Doğumları artırmaya matuf tedbirler,
3) Hariçten vatandaş tedariki.

Ölümleri azaltmak yoluyle nüfusu arttırma gayretlerinin ne dikkate değer neticeler verebileceğini bize bugün ileri garp memleketleri en parlak misâllerle göstermektedir. Vasatî yaşama haddini çok ilerleterek nisbeten yaşlı bir nüfus kütlesi vücuda getirdiği bir mahzur olarak ileri sürülse bile birçok memleketleri doğum azlığının meydana çıkardığı tehlikeden ancak bu keyfiyetin korumakta olduğunu kabûl etmek lâzımdır.

Ölümlerin azalması bir memlekette hayat şartlarının sıhhî ve içtimaî bakımlardan tekâmülü nisbetinde kendiliğinden husûle gelen bir kazançtır. Sıhhî organizasyonu geri ve halkı cahil kalmış memleketlerin bu sahada çok ilerlemiş olan garp memleketlerine bir hamlede yetişmek iddiasına kalkışmaları nafile bir hayâl peşinde koşmak olur. Bu sahada muvaffakıyet, devamlı bir gayret sarfedilerek, ancak tedrici bir şekilde milletin içtimaî ve medenî seviyesine muvazi olarak elde edilebilir.

Nüfusun çoğalması için doğumları arttırma yolundaki tedbirler, ölümleri azaltmaya matuf gayretlerden ayrı bir şekilde mütalea edilmek lâzımdır. Filhakika, derhal göze çarpan bir hakikat vardır ki, o da medenî seviye-

sinin ve sıhhî şartlarının tekâmüliyle ölümlerin mikdarını azamî haddinde azaltmaya muvaffak olmuş memleketlerde buna muvazi olarak doğumların da ayni hızlı seyirle azalmakta olmasıdır. Meselâ Fransa'da doğumların yekûnu 1876 yılında 1.022.000 den 1936 da 630.000 ne inmiştir. Demek oluyor ki, ölüm bahsinde müşahede ettiğimiz hâdisenin tam tersine, milletlerin medenî seviyeleri, iktisadî vaziyetleri yükseldiği nisbette doğumların azalmasına şahit oluyoruz. Bu suretle, cemiyetin bünyesi, nüfusun alabildiğine artışına karşı kendi bünyesinden gelme bir reaksiyonla adeta sed çekmektedir. Fakat bu cereyan bazı memleketlerde o kadar kuvvetlidir ki, ölüm mikdarının azalmasından husûle gelen fazlalık, doğum azlığının millî camiada vücuda getirdiği râhneyi telâfiye kâfi gelememektedir. Meselâ Fransa için vaziyet bu merkezdedir. Fakat ölümü azaltmak yolunda olduğu gibi, doğumları arttırmak hususunda da devletlerin müessir surette çalıştıkları, cemiyetin tabiî sevkine karşı koymaya gayret ettikleri görülmektedir. Türk milleti dünyanın en velût milletlerinden biridir. Çok sevinilmeye değer olan bu cereyanı kuvvetlendirmek için henüz aramızda kâfi tedbirler alınmış değildir. Meselâ birçok memleketlerin müracaat etmekte oldukları maaşlarda çocuk mikdarını itibara almak, çok çocuklu ailelere imtiyaz ve haklar bahşetmek, milleti çocuk yapmaya teşvik için kesif bir propaganda yapmak, bekârlık vergisi ihdâs etmek gibi tedbirlere henüz bizde ciddî surette girişilmemiştir.

Fakat nüfus meselesinin Türk milleti için arzettiği âcil ehemmiyet, bizi bu yolda, umumî surette lüzumu kabul edilen daha geniş bir gayret sarfetmeye ister istemez sevkedecektir. Ayni işi yapan, ayni derecede çalışan üç memurdan biri bekâr, ikincisi evli, üçüncüsü de birkaç çocuk babası olduğu için birbirinden farklı imtiyazlara ve ücretlere tâbi tutulmaları haklı olup olmayacağı düşüncesi bir millî dâva mevzu-ıbahs olduğu için, mücerret hukuk nazariyelerinden daha başka bir zaviyeden mütalea edilmek yersiz sayılmaz.

Fakat Türk milletinin büyük bir ekseriyeti (dürtte üçü) köylüdür, bu itibarla da doğumları teşvik için alınacak bu nevi' tedbirlerin şümulü dışında kalır. Esasen Türk köylüsü için, bir doğumu teşvik meselesi mevuzu-ıbahis değildir. Türk köyünde doğum nisbeti, pek çok milletlerin gıpta edecekleri bir seviyededir. Burada asıl dâva, doğanları yaşatmaktır. Nisbeten daha sıhhî şartlar içinde yaşayan şehir halkına nazaran bu hususta en iptidaî bilgilerden mahrum olan köylümüz arasındaki ölümlerin ve hele çocuk ölümlerinin önüne geçmeye çalışmak, üzerinde ehemmiyetle durulmaya lâyık bir iştir. Ancak, bu dâva, Türk köylüsünün ziraî bakımdan kalkınmasına muvazi son derecede geniş, son derecede muğlak ve güç bir iştir. Bu sahadaki gayretlerden müsbet neticeler alınması zamana mütevakkıftır.

Şimdi bir de nüfusun çoğalması için baş vurulabilecek olan üçüncü çareyi gözden geçirelim : dışardan vatandaş celbi.

Bu çare, yeni ihtiyaçların doğurduğu bir cereyan değildir. Şimal ve cenup Amerika'sının baştan başa dışardan gelmiş vatandaşlarla dolmuş olduğu malûmdur. Fakat bir defa Amerika kıt'asında yerli devletler teşekkül edip müşterek bir dile sahip muhtelif ırktan topluluklar vücuda geldikten sonra, bu devletler kapılarını yabancı nüfusa büsbütün kapamadılar. Menfaatlerine zararı dokunacağı, kazançlarını paylaşacakları düşüncesiyle yabancıya düşman olan yerli halk yanında, bir de memleketin, işletilmek için kol ve kafa gücüne ihtiyacı olan tabiî servetlerini kendi haline terketmenin bir millî zarar teşkil ettiğine kani bulunan devlet adamları, birincilerin kapamaya çalıştıkları memleket kapılarını yarı açık tutmaya gayret sarfettiler.

Bu sayede kalabalık nüfuslu memleketlerin başına dert olan işsizleri tabiî servetlerini işletmek için insan gücüne muhtaç olan ülkelere doğru aktılar ve bu, uzun müddet, dünyada nüfus meselesinin tazyikini hafifleten bir cereyan oldu.

Harpten önce, henüz ırkçılık nazariyeleri ortaya çıkmamış ve milliyetçilik cereyanı bugünkü hâd şeklini almamış bulunduğu sıralarda nisbeten kolay ve kavgasız husûle gelen bu kan nakli ameliyesi, bugünkü hâl ve şartlar içinde apayrı bir manzara arzetmektedir.

Filhakika artık *yabancı,* yalnız dar bir görüşle yerli halkın menfaatleri için zararlı bir unsur değil, ayrı bir milliyete ve ideolojiye bağlı olduğu için memlekete tehlikeli teşviş tohumları nakleden bir şüphelidir. Doğum azlığının meydana getirdiği rahneyi yabancı unsurlarla kapatarak hariçten vatandaş tedariki tedbirini memleketin hayrına olarak daima muvaffakıyetle kullanmış olan Fransa'da bile, yüksek kültürünün güvenilmeye lâyık temsil kuvvetine rağmen, bugün yabancılara düşman ve dışardan insan akınına karşı tahditçi bir zihniyetin gitgide inkişaf etmekte olması bilhassa dikkate şayandır. Bu endişeleri haklı görmemek mümkin değildir. Filhakika yabancı soydan göçmen, artık eski devirlerin ekmeğini bulduğu yere vatanım deyip vatandaş olduğu milletin hayrına çalışmaktan başka birşey düşünmeyen insanı değildir. Üzerinde yaşadıkları yabancı topraklarda, ayrı milliyete mensup insanların, aralarında birleşerek yalnız millî dil ve hislerini idame ile kalmayıp mensup oldukları milletin mukadderatına karşı yakın bir alâka göstermekte devam etmeleri, her memleket için bu neviden göçmenleri arzu edilmez unsurlar haline getirmiştir. Hele nüfuslarının yekûnuna nazaran yabancı azlık nisbetleri fazla olan memleketler için bu tehlike daha ziyade varittir.

Türkiye'de bir azlık tehlikesi mevcut değildir. Memleketimizde yalnız İstanbul'a inhisar eden ve üç ayrı milliyete mensup bir azlık kütlesi müşterek yekûnü bu şehirdeki Türk nüfusunun kahir bir ekseriyet teşkil etme-

sine mani olamayacak bir mikdardadır. Buna rağmen yabancı kandan azlıklardan çok çekmiş olan Türk milleti yeniden vatanına başka ırktan insanların girmesine tabiîdir ki müsamaha edemez. Esasen böyle bir ihtiyaç ta varit değildir. Çünkü dışarda ana yurda gelmeye can atan Türk soyuna ve diline mensup milyonlarca insan mevcuttur.

Esasen Balkan memleketlerinde yaşayan Türkler'in ana yurda getirilmeleri prensip itibariyle kabül edilmiş bulunmaktadır. Tabiî Lozan Muahedesi'yle İstanbul Rumları'na mukabil yerlerinde ipka edilmiş olan Yunan Garbî Trakyası Türkleri bahsin haricinde kalır. Bu istisna ile, Balkan memleketlerinden Türkiye'ye göç edilebilecek olan millettaşlarımızın mikdarını takribî olarak şöyle hisaplayabiliriz :

Yugoslavya'daki asıl Türkler'in mikdarı yüz elli bini aşmaz, fakat türkçe konuşan ve kendilerini Türk hisseden Arnavut veya Slav kanından müslümanları hisaba katarsak bu memleketten asgarî hisapla 300 bin kişiyi memleketimize getirmek mümkin olduğunu söyleyebiliriz. Bilhassa kendisi için bir tehlike addettiği Arnavutlar'dan bir kısmının olsun hicretine Yugoslav hükûmeti de mütemayil bulunmaktadır. Esasen Yugoslavya'daki Türkler'in memleketimize nakilleri meselesi iki alâkalı devlet arasında bir anlaşmaya varmış bulunmaktadır.

Bulgaristan'daki Türkler'in mikdarını (kendilerine Türk diyen çingeneleri hariç tutarsak) yedi yüz bin kadar tahmin edebiliriz. Bulgar hükûmetinin resmî istatistik rakamları da bu mikdara yaklaşmaktadır. Bundan başka yüzbin kadar bulgarca konuşan müslüman Pomak da mevcuttur ki bunlar da ilk fırsatta Türkiye'ye sığınmaya can atarlar.

Romanya'daki müslüman Türkler'in mikdarı, bu memlekettenn senelerdenberi yapılan muntazam göçler dolayısiyle yüzyirmi ilâ yüzotuz bin raddelerine inmiştir. Fakat Romanya'da ayrıca Türk kanından ve dilinden olan, din ayrılığına rağmen kendilerini ruhan tamamiyle Türk hisseden 300 bin Gagauz'un mevcudiyetini de unutamayız. Bu kütle, nüfusa muhtaç Türkiye için ihmâl edilemeyecek ehemmiyetli bir varlıktır.

Yukarıda kaydettiğimiz rakamları cem'edecek olursak Balkanlar'dan memleketimize birbuçuk milyona yakın vatandaş getirmek mümkin olabileceği neticesine varırız. Birbuçuk milyon insan, hele sür'atle çoğalan bir ırka mensup olunca, nüfuslanmaya muhtaç bir memleket için büyük bir nimet sayılmak lâzımgelir.

Bu fikre iştirâkta hep müttefik olduğumuzu sanıyorum. Bütün mesele, dünyanın bugünkü karışık ve istikrarsız vaziyetinde istilâ ve taarruz tehlikesinin kara bulutlar gibi ufuktan ufuka sürüklendiği bir zamanda, memleketimizi nüfuslandırma işine verebileceğimiz sür'ati tayindedir.

Normâl şartlar ve tahsisatla şimdiye kadar senede göç yoluyle yirmi binden fazla vatandaş kazanamayacağımız senelerce devam eden bir tecrübe

neticesinde tahakkuk etmiş bir keyfiyettir. Fakat yirmi bin kişi, Balkanlarda yaşayan birbuçuk milyon Türk'ün senelik artış mikdarının bile aşağısında kalan bir rakamdır. Bu ölçü ile devam ettiğimiz takdirde Balkan Türkleri'nin ancak nüfus fazlasını memleketimize almaya muvaffak olabiliriz.

Diğer taraftan unutamayacağımız bir hakikat vardır ki o da bahsettiğimiz ırkdaşlarımızın son derece elîm iktisadî ve kültürel şartlar içinde yaşamakta olmalarıdır. Hızlı bir göç siyaseti hem, bütün anavatan Türkler'ni müteessir eden bir vaziyete nihayet vermek, hem de memleket için büyük ehemmiyetini işaret ettiğimiz nüfusumuzu arttırmak gibi iki ayrı cepheden kendini zorlayan bir zarurettir.

Göç hareketinin hızlanması hiç şüphesiz herşeyden önce bir teşkilât ve tahsisat meselesidir. Bugünkü imkânlarımızın daha fazlasını yapmaya müsait olmadığını söyleyemeyiz. Şu iki sebeple ki :

1— Bu dâva, bir millî müdafaa dâvası olarak ele alınmak lâzımdır. Bu hususta yapacağımız hiçbir masrafın fazla görülmeyeceği ve esirgenmeyeceği pek tabiî olmak lâzımdır.

2— Bu dâvanın tahakkukuna tahsis edilecek masraflar ancak kârlı bir işe yatırılmış sermaye olarak mütalea olunmalıdır. Filhakika bu suretle memlekete kazandırılacak munzam el emeğinin, iktisadiyatımızın bütün şûbelerinde bir istihsâl artışı vücuda getirmek suretiyle millî gelirin artmasını intaç edeceği pek tabiîdir. Devlet, yakın bir istikbâlde vergi tahsisatının artışıyle sermayesini fazlasiyle geri almış olacaktır. Bu itibarla, göç hareketini teşkilâtlandırmada iktisadî işletmeler için vâki' olduğu gibi, istikraz usûlüne baş vurmak hiç te yanlış bir hareket sayılamaz. Yunanistan'ın müsbet neticeler veren tecrübesi gözümüzün önündedir.

Coğrafî ve tabiî vaziyetinin büyük devlet rolüne namzet kıldığı Türkiye, ancak programlı ve gayretli bir nüfuslandırma siyasetiyledir ki en kısa zamanda bu rolün icap ettirdiği kuvvet ve ehemmiyeti kazanabilecektir.

OZAN GİBİ

Gönül yanar imil imil,
Bir lâhza yandım derm-ola ?
Ateşine seller değil,
Deryalar kâr ederm-ola ?

*

Dert içinde taş olunca,
Sır gözünde yaş olunca,
Gam, kervana baş olunca,
Kara bahtın çıkar yola . .

*

Sıra dağlar menekşe gül,
Kader gülmez, sen ona gül.
Pınarımsın, bana dökül,
Akma böyle sağa sola . .

ŞÜKRÜ KURGAN

BİRLEŞİK AMERİKA DEVLETLERİ'NDE SOSYOLOJİ

NİYAZİ BERKES

Franklin H. Giddings (1855 - 1931)

Sosyal problemleri tetkikte sosyolojinin rolü hakkında evvelki yazılarda bahsettiğimiz [1] Sumner 'in fikirleri bir ekstremi, Ward 'ın fikirleri diğer ekstremi teşkil ediyorsa Giddings 'in vaziyetini ortaya koyabiliriz. One Sumner kadar müfrit bir laissez - faireci, muhafazakâr, irrationalist, ne de Ward kadar müfrit bir kontrol ve plânlaştırma taraftarı, radikal ve rationalist idi. Giddings 'in devri Amerikan kapitalizminin zafer ve azamet devresine, milletin refah ve rahatlık içinde yüzdüğü, her kabiliyetin fırsat verildiği takdirde herşeye mâlik olabileceğine iyice inanıldığı bir zamana düşer. Böyle bir devreye hâs olan haleti ruhiyeyi Giddings 'in sosyolojisinde aksetmiş bulacağız.

Giddings bir protestant rahibinin oğlu olarak Connecticut'ta doğmuştur. Yüksek tahsili esnasında iktisadî, siyasî meselelerle alâkadar olarak sonraları gazeteciliğe başladı. Gazetecilik kariyeri esnasında ingilizce tâbiri ile " vested interest „ lerin yâni yatırılmış menfaatlerin müdafilerinden biri olarak kendini tanıttı. 1888 de Bryn Mawr kollejinde, sonraları Cümhur Reisi olan Wilson 'un yerini alarak politik dersleri okutmağa, 1894 ten sonra Kolombia Üniversitesi'nde kendisi için bir sosyoloji kürsüsü açılarak orada ölümüne kadar sosyoloji okutmağa başladı. Elde ettiği prestij sayesinde bu üniversiteyi uzun zamanlar Amerika'nın sosyoloji merkezi haline getirmiş, Ward müstesna olmak üzere başka memleketlerde en çok tanınan amerikan sosyoloğu olmuştur. Kendisi istatistik usûllerinde pek yaya, eski biçim " edebiyatçı „ sosyologlardan olmakla beraber orada istatistik profesörü olan Mayo-Smith 'in tesir ve yardımları ile sosyal meselelerin quantitative bir ilmini meydana getirmek yolunda çok çalışmıştır.

Giddings de Ward gibi sosyolojiyi kevnî bir felsefenin hudutları içinde anlamağa çalışıyor. Ward gibi insan tabiatının plâstik oldu-

[1] Bak; *Ülkü*, sayı 68.

ğuna, insan tabiatının hudutlarının kat'î değil her türlü imkânları alacak kadar geniş olduğuna, komunikasyon ve kooperasyonun insanları hayvanlıktan ayıran sosyal temeller olduğuna kanidir. Ward gibi o da aktif ve passif intibakı kabul ederek insanların önce kendilerini tabiata intibak ettirip sonra tabiati kendilerine intibak ettirdiklerine kanidir. Diğer taraftan Sumner gibi itiyat ve âdetleri faydalı fonksiyonlar olarak almaktadır. Ward'da bulunan asgarî ceht kanunu, rasyonel cehdin tabiatin irrasyonel israfından bizi kurtardığı ve insanlar arasında intibak ve kolay anlaşmayı temin ettiği fikri Giddings'de de gözüküyor.

Giddings'in öyle gözüküyor ki merkez meselesi şu idi : insanlar nasıl olur da müşterek birtakım kaidelere göre müşterek bir sosyal hayat yaşarlar ? Nasıl oluyor da birbirinden farklı fertler muayyen hatt-ı hareket enmüzeçleri içerisinde hareket ediyorlar ? Bu mesele bütün Amerikan sosyologlarını çok yakından alâkadar eden bir mesele idi; çünkü dünyanın muhtelif yerlerinden gelmiş, muhtelif diller konuşan, arkasında muhtelif kültürler taşıyan, ve nihayet bunları arkalarında bırakarak gelen insanların yeniden kurduğu, ve fazla olarak bu kıtadaki kısa bir inkişaf devresi neticesinde tahsil, mevki, servet ve saire farklılıklarının gözüktüğü bir memlekette Amerika cemiyetinin üzerinde tutunabileceği üniversel sosyal bağların keşfolunması zarurî idi. Bu meselenin tetkiki Avrupa sosyolojisinde daha ziyade *tarihî* bir istikamet aldığı halde Amerika cemiyetinin bu yeni ve sanki spontane teşekkülü yüzünden mesele burada daha ziyade *psikolojik* bir mesele halini aldı.

Giddings'e göre ayni tenbihlere maruz kalan fertler kendisinin " pluralistik behavior „ dediği bir tarzda aksülâmel yaparlar. Müşabih tenbihler müşabih cevaplar verir; müşabih cevaplar müşabih itiyatlar halini alırlar; müşabih reaksiyon yapanlar ayni zamanda birbirlerini taklit etmeğe temayül ederler. Giddings Tarde'dan aldığı taklit mefhumu ile fertler arasındaki karşılıklı intibakı izah ediyor. Ona göre fertler arasında karşılıklı intibakın alâmeti *like - mindedness* yâni bir kafada oluştur. Bir kafada oluşun mütekabil bir surette farkına varılışı *conciousness of kind* yâni bir neviden olmak şuurunu doğurur.

Böylece, Giddings'e göre sosyal hayatın temel vakıası " nevi şuuru " dur. Muhtelif fertler yanyana geldikleri zaman birbirlerinin farklı veya benzer olduklarının farkına varırlar, çatışma, taklit, rekabet, sempati, karşılıklı yardim ve teşriki mesai ile sosyal konformite teşekkül eder ve sosyal bir ruh meydana gelir. Sosyal, ruh beş safha dahilinde inkişaf eder ve beşinci safhada kendisini tam mânasiyle realize eder. Ayni tenbihlere muhtelif kimseler spontane olarak müşabih aksülâmel yaparlar. Meselâ bir yangından panik halinde kaçış veya bir nutuku alkışlayış ayni bir tenbihe spontane olarak müşabih reaksiyonlardır. Bir linç peşinde koşan bir kalabalık veya bir binayı yıkmağa koşan bir ihtilâlci zümresi, panikler, grevler, v. s. bu vetirenin misâllerini teşkil edebilirlerdi. İkinci safhada basit bir zümre şuuru uyanır; gerek tefekkür ve gerek aksiyonda yekdiğere benzerliğin farkına varılır. Meselâ " biz Amerikalılar „ veya " biz proleterler „ denildiği zaman bunlarda bir benzerlik şuuru vardır. Bu şuur kendini objektifleştirir ve birtakım sembollerle ifade eder. Muhtelif semboller ve emblemler " yekdiğerine - benzer - hareketi „ meydana getirirler. Giddings'e göre bu üç safha sempati üzerine kurulu olan bir benzerlik şuurudur, çünkü tamamiyle heyecanîdirler. Henüz daha bu safhalarda rasyonel olarak müşterek hareket ve müşterek zümre şuuru yoktur. Zümre nihayet bir sosyal hafıza kazanır, ananeler meydana gelmeye başlar; itiyatlar konvansiyonlar halinde tebellür ederler, ve artık bir kafada olanların hattı hareketlerini bu kaideler tayin ve idare etmeye başlarlar. Nihayet sosyalleşme vetiresinin kritik, rasyonel safhası gelir. Bu safhada insanların hareketleri müstakil, şuurlu, düşünüp taşınma üzerine müstenittir. Cemiyette " kamoy „ bu rasyonel safhanın mahsulüdür.

Daha kısaltacak olursak Giddings'in şeması üç esasa irca olunarak denebilir ki sosyal hareket sempati, görenek, ve akıl üzerine istinat eder. Yalnız şurasını ilâve edelim ki Giddings şemasında ayni zamanda tarihî bir mâhiyet te görmekte ve " beşerî tekâmülü „ bu safhalara göre ayırmağa çalışmaktadır. Ayni zamanda bu sıra sosyolojik bir hiyerarşidir; yâni her bir safha kendisinden evvelki safhadan fazla birşey ihtiva eder. Meselâ Hıristiyan - protestan dininde itikat " sempatetik - moral - rasyonel „ bir hâdisedir. Halbuki, meselâ iptidaîlerin dininde sadece korku veya kör taassup vardır.

Böylece Giddings bu dolambaçlı yollarla bugünkü cemiyeti, daha doğrusu amerikan cemiyetini, ve daha doğrusu bu cemiyetin orta sınıf kültürünü insan tekâmülünün son merhalesi, tarihte geçmiş bütün meselelerin son halli olarak göstermeye muvaffak oluyor. En iptidaî cemiyetlerden bugünkü cemiyete kadar sosyal tekâmül safhalarını bu prejüjeli, ethnocentrik fikrile tetkik ediyor ve bugünkü antropolojik malûmatla, bize komik gelecek tasvirler yapıyor. Giddings'in bütün derdi rekabetçi-liberal-sanayici cemiyetin en son, en yüksek, en rasyonel, ve ençok beşer tabiatına uygun sistem olduğunu ispat etmektir. Böyle bir cemiyette siyaset sempati, moralite rasyonel münakaşa ve karar verme ile olur; bunu ekseriyetin seçtiği ve eski cemiyetlerinki gibi tazyik edici değil liberal ve rasyonel olan devlet yapar. Bu rasyonel safha yalnız modern zamanlara hâs olan birşey yaratmaktadır ki o da âmme müesseseleri ile hususî müesseseler ikiliğidir. Bu ikiliğin rasyonel sanksiyonleri vardır, ve hikmeti şudur ki şahsî teşebbüsü teşvik etmekle terakkiyi meydana getirir. Çünkü hususî teşekküller (ki bunlar merkezî bir devletin kontrolu altında değillerdir) rekabet ile en lâyık olanın

seçilmesini temin eder, ve seçilmişlerin cemiyetin önderliğini ele almasını mümkin kılar. Bu itibarla cemiyette müsavat değil, fakat sınıflaşma şart - tır. Sınıflar arasındaki çatışmalardan insiyatif çıkar, muvaffakıyet için sürükleyici sâikler meydana çıkar. Halbuki sınıfsız bir cemiyette bu terakki sâikleri yoktur ve binnetice böyle bir cemiyet âtıl kalır.

Giddings'e göre, cemiyet halinde yaşayış fertlerin gayri müsavî olan biyolojik tabiati üzerine tesir eder; bazıları kendilerini sosyal şeraite daha çok bazıları daha az intibak ettirirler. Eksik, sakat bir biyolojik tabiat tevarüs edenler muvaffak olamazlar ve hattâ cemiyete düşman kesilirler. Şu halde insanları nevi şuuruna göre Giddings dört sosyal sınıf ayırmaktadır.

" Sosyal sınıf „ adını verdiği birinci sınıf cemiyete müsbet eserler ve - ren, tabiatleri icabı cemiyete kültür, tefekkür ve terakkıyi getiren kimse - lerden terekküp eder. Giddings'e göre bunlar hakikî devlet adamları, şahsî teşebbüs sahibi sermayedarlar, filântropi erbabı, profesörler, artist - ler, ve şairlerdir. Bunlarsız cemiyet refah bulamaz ve yaşayamaz. Bunlara " tabiî aristokrasi „ demek doğru olur.

Giddings'in, " Non - sosyal „ adını verdiği ikinci bir sınıf halk ise kimseye ne yardım eden ne de kimseden yardım isteyen individualistlerdir. Bu sınıf cemiyetin belkemiğidir, daha aşağı veya daha yukarı sınıf insanları bunlardan çıkar. Bunlar bütün sosyal fazilet ve fezahat unsurlarını inkişaf etmemiş bir halde tohum halinde ihtiva ederler. Sosyal meseleler karşısında bunların belli bir tavırları yoktur; vaziyete göre kimisi yukarı kimisi aşağı giderler.

Üçüncü bir sınıf halk olarak Giddings " Sahte - sosyal „ dediği ve fakir kimselerden ibaret olan bir zümreyi ayırmaktadır. Bunları mücrimlerden ayıran yegâne şey ahlâk ve fazilet sahibi olduklarını iddia etmeleri - dir. Bunlar çalışkan adamlar olduklarını iddia ederlerse de talihsizlik yü - zünden fakirliğe düşmüşlerdir. Giddings bunların islâh olunabileceklerine kanidir.

Nihayet dördüncü sınıf, " Anti - sosyol „ sınıf, cemiyete isyan eden mücrimlerdir. Cemiyetteki bütün rahatsızlık unsurları, tahrikâtçılar, manyaklar, abdallar bu sınıfa dahildir.

Giddings'e göre, bu tasnifin meziyeti ilmî oluşu, yâni bu kategorilerin istatistikî usûllere tâbi olacak mahiyette oluşlarıdır. Bu itibarla tasnif tarihî değil tamamiyle ihsâîdir. Halbuki hatırdadır ki bu tasnifin temel mefhumu olan " nevi şuurunun „ Giddings de ayni zamanda tarihî bir mânası da vardır. Yâni Gidding " nevi şuuru „ nun tarihî inkişafını takip ederek liberal demokratik cemiyetin beşer tarihinde sempati ve aklı realize edecek cemiyet oluğunu göstermeğe çalışıyordu. Halbuki kimse eski devirlerde cemiyete katillerin veya tenbellerin hâkim olduğunu iddia ede-

mez. Rasyonalitenin en yüksek dereceye çıktığını iddia ettiği kapitalist cemiyette canilerin, sahtekârların, hastaların doldurduğu sınıfların mevcudiyetinde de Giddings kendisine tenakuz teşkil edecek bir taraf görmüyor. Fazla olarak sınıfları tasnifte esas tuttuğu " nevi şuuru „ hangi objektif miyarlara göre ölçülecek ve nüfus buna göre sınıflara taksim olunacak - tır ? Şu halde Giddings'in istatistik usûlleriyle objektif bir şekilde ölçüp dökeceğini sandığı tasnif tâ temelinden sübjektif bir temele dayan - maktadır. Bununla beraber, Giddings'in tasnifi çabucak unutulmuş ve hiçbir kimse tarafından istatistikî bir elaborationa uğramamışsa da, bu - günkü Amerika sosyologlarını meşgul eden meseleleri tetkike geldiğimiz zaman göreceğiz ki ayni değilse de buna benzer fikirler tekrar meydana çıkmış olacaktır.

Acaba sanayi medeniyetinin başlamasıyle ortaya çıkan ve sosyologlar arasında Sumner tarafından başlattırılmış olan sınıf mücadelesi ve devlet kontrolu kontroverslerine karşı Giddings ne söylüyor ? Bu yazının başında da söylediğimiz gibi Giddings devlet kontrolu meselesinde Sumner kadar şiddetli davranmayor. Ona göre, beşerî tekâmülün gidişi individualizm ve socializm ekstremleri arasında mutavassıt bir istikamette gidecektir. Fakat bu tekâmül aşağı sınıfların kudreti eline geçirmesi ile değil " seçilmişler „ in hâkîmane ve makûl idaresi altında olmalıdır. Eskiden " seçilmişler „in hâkimiyeti zor ve cebir ile elde ediliyordu. Mademki şimdiki cemiyette akıl hâkim olacaktır, o halde " seçilmişler „ in hâkimiyeti artık herkesin kendiliğinden isteği ile elde edilecektir. " Sanayi kaptanları „ nın önderliği muhakkak surette tahakkuk edecektir. Gerçi bu yavaş ve uzun sürecek, fakat bunlar bir taraftan kendi menfaatlerini düşünürler, diğer taraftan kendileri için daima tehlike teşkil eden aşağı sınıflara karşı mesuliyetlerini idrâk ederlerse birgün gelecek muhakkak muhtelif sınıfların âhengdar bir şekilde menfaatlerinin tanzim edildiği bir devre gelecektir. Bu önderlerin rehberliği altında hakikî demokrasi kurulacaktır. Ve bu, sosyalistlerin ve Marxistler'in güttüğü bir " mihanikî sosyalizm „ değil, ihtilâlin ve kaba kuvvetin kuracağı bir proleter diktatörlüğü değil, ruhî ve ahlâkî bir tekâmülün meydana getireceği bir " tabiî aristokrasi „ cümhuriyeti olacaktır.

O halde sosyolojinin işi nedir ? Sosyoloji bize cemiyette daima gözüken his, düşünce, ve gaye farklılıklarının ve çatışmalarının harmonize edilişinin tedricî tekâmülünü öğretmektedir. Sınıf ihtilâlinin önüne geçecek

yegâne ilim sosyolojidir. Sosyoloji bize cemiyette irrationalitelerin, halk yığınlarının galeyanlarının sosyal sebeplerini ve bu bilgi ile bu gibi şeylerin önüne geçmeyi bize öğretecektir. Sosyolojinin bize verdiği bu bilgiden sonra sosyal nizamı olduğu gibi muhafaza ederek terakkiyi temin edecek olan terbiyedir. Sosyoloji cemiyetin rasyonel izahını verir; terbiye de hislerin yerine aklı ikame etmeyi tahakkuk ettirecektir.

Giddings'in başlıca eserleri:
The Principles of Sociology, 1896.
Democracy and Empire, 1900.
Studies in the Theory of human Society. 1922.
The Scientific Study of Human Society, 1924.

TARİH

SATUK BUGRA HAN MENKIBESİ VE TARİH

F. GRENARD

— Başı 74 üncü sayıda —

Bu Devirde Çin — Şimal ve Garp kavimleri üzerindeki hâkimiyetini idame ettirmek için yapmış olduğu büyük gayretlerle bitkin bir hale gelmiş idi. Yalnız kendi emniyeti için 490.000 kişi ve 80.000 attan terekküp eden on orduyu silâh altında bulundurmak mecburiyetinde idi; diğer masraflar arasında, bu ordunun masrafı yılda on milyon top ipek ve 700.000 hektolitre buğdaya mal oluyordu. Düşmanları tarafından olduğu gibi, dostları tarafından da tahrip edilmiş, dahilî bir isyan ve Tibetliler'in istilâlarıyle sarsılmış bir halde bulunuyordu. Bundan dolayı Orta Asya'yı barbarların faaliyetlerine serbest bir saha olarak bırakıyordu. Eğer resmî nüfus sayımlarına itimat edersek, halkın elli üç milyondan onyedi milyona indiğini görürüz [1]. Kouen-Loun'un en büyük kısmı, Chen-Kan (bugün Chen-Si ve Kan-Sou) Tibetliler'in eline düşmüştü [2]; Ngan - Si ile muhabere ve muvasala kesilmiş, ve orada ikamet eden umumî valinin elinde artık çok zayif garnizonlardan başka birşey kalmamıştı. Karluklar, Tibetliler'le olan ittifaklarına sadık kaldılar; Urumçi civarında Uygurlar'ı mağlûp edip Turfan bölgesini almak için onlara yardım ettiler (789 - 790). Çinliler ancak Kara Hoca garnizonunu muhafaza edebiliyorlardı. Tibetliler Altun Tanrı dağları arasındaki şehirlere dağılmış olan kabilelerin bir kısmını yerlerinden kaldırdılar; Baktriyan ve Pamir cihetinde bulunan Arap İmparatorluğu hudutlarını endişeye düşürdüler; merkezleri Ta-chi-lhoun-po ile 1800 kilometrelik bir nısıf kutur teşkil eden bir yarım dairenin bütün mıntakalarda kuvvetlerini hissettirdiler. Bununla beraber, dostları Karluklar, nekadar mütevazı' olurlarsa olsunlar bu gibi arkadaşlarla birlik etmek ve dostluklarında kalmak mecburiyetinde değildiler. Karluklar'ın, bunların metbûiyetini kabul ettikleri gözüküyor, bu suretle onlardan kıymetli timarlar elde edebiliyorlardı. VIII inci asırdan itibaren Altay " dişi kurdu „ vârislerinin Kâşgar havalisinde asayişi hükümran kılmak ve vergisini tahsil etmekle mükellef oldukları muhtemeldir. Bir kısmının bu siteyi himaye etmesi lâzımgeliyordu. Binaenaleyh Çinliler rol haricidirler ve Tibetliler ancak (hiç olmazsa benim bildiğim Çin yıllıklarında) Hotan, Turfan ve Şarkî Tanrı dağlarının daha

---

[1] Fark o kadar büyüktür ki nüfus sayımının doğru olacağına inanmak imkânsız gibi gözüküyor; fakat hiç olmazsa idarede mühim bir karışıklığın mevcudiyetini isbat eder.

[2] Cha tcheou'nun garbındaki bütün memleketlerin resmî adı.

cenup ve ya daha şarkında görünüyrolardı. Maalesef Karluklar'ın Si-ngan sarayıle münasebetleri olmadığından adetleri hakkında daha fazla malûmatımız yoktur.

Tetkik edeceğimiz Türk sülâlesinin kuvvet merkezi olan Semiretchie mıntakasının dahilî vaziyetini anlatmağa çalışmak için, istitrâten şunları söylememe müsaade edilmelidir. O zaman dahi bu vaziyetin doğrudan doğruya Rus hâkimiyetinden evvelki vaziyete çok benzer olduğunu tasavvur etmek lâzımdır: Dağ ve bozkırlarda bugünkü Kazak ve Kırgızlar'ın yerini tutan süvari ve çoban, memur, asker ve çapulcu Türkler; şehir ve vâhalarda daha evvel Türk kanıyle karışmış zamanımızdaki sartlara benzeyen tüccar, san - atkâr ve çiftçi İranlılar; bir taraftan harp ve siyaset yapanlar, diğer taraftan iş görenler; bir taraftan para alıp darbe vuranlar, diğer taraftan para verip darbe yiyenler. Hiouen - Ts'ang bize (XIX uncu asrın bir seyyahı tarafından tenkit edildiği veçhile) şehir halkının bir tasvirini yapar. Der ki: Bunlar uzun boylu, yumuşak, korkak, hiylekâr ve yalancıdırlar; bunların, baba ve oğullarının, istifadeden başka birşey düşünmeyen garip hırsları vardır. En şerefli olanları en zenginleridir. Fakat zengini fakirden tefrik edecek birşey yoktur: zenginler kaba gıdalar yirler ve eski elbise giyerler [3]. Tasvir biraz mübaleğalı ise de hakikate müşabihtir. Benim Buhara ve Çerçen'de gördüğüm insanlar tam bunların aynidir. Asırlar onları değiştirmemiştir. Şimalin onlara gönderdiği muhtelif barbarların ayni ruhla hareket ettiklerini, birbileriyle boğazlaştıklarını ve birbirlerinin yerlerine geçtiklerini görüyorlardı. Babadan kalan dükkânlarda oturarak, ecdattan gelen sapanı sürerek zamanın üzerinden geçen hâdiselerin intrikalarının inkişafını gözetiyorlardı. Aktör değil, fakat tarihin ıztıraplarnıı çeken, veba veya kolera gibi yeni zuhur etmiş sâri bir hastalık kadar, yeni bir sülâleden endişe ediyorlardı. Her ne olursa olsun bunlar daima vergiye tâbi idiler, ve bunu memnuniyetle yapıyorlardı. Çünkü bu onların sâkin kalmaları için bir garanti, aralarından toplanılmış daimî bir ordunun bulundurulmasından daha az bir kıymete mal olan, zulüm ve eşkıyalığa karşı bir teminat idi. Orta Asya tarihini Avrupa milletleri tarihinden mukayese edilmez bir surette az alâkalı yapan da umumî servetin hakikî âmilleri olan hakikî vatandaş - ların bu istinkâfları olmuştur.

İslâm müelliflerinin azçok sarih bazı işaretleri bize gösteriyor ki Tibetliler'le birleşen Türk Karluklar, Semiretchie'ye yerleştirildikten sonra derhal Çinliler'in müttefiki olan Arablar'la muhasemata giriştiler. Fergana ve Horasan hâkimi Nâsr bin Seyyar memleketini istilâ ettiler ve 772 de burayı onlardan yeniden zaptettiler. Vak'ayı anlatan İbn - ül - Esir hangi Türkler'in mevzu-ı bahis olduğundan bahsetmez. Fakat daha yukarıda

[3] Garp mıntakaları hakkında muh - tıralar, St. Yulıein tercüme I, 13.

meydana koyduğuma göre ancak Semiretchie Türk Karlukları'nın mevzu-ı bahis olabileceği aşikârdır.

Hârûn - al Reşid'in Hilâfeti zamanındaki Semerkand isyanında bu hususta bazı şeylerin olması mümkindir. İbn - ül Esir, 808 de, Evliyaata ile Çu nehri arasındaki Türk illerine yapılan bir sefer esnasında zâhid Şakik-ül-Belhî adında birinin öldüğünü gösteriyor [4]. 822 de, kâfirler yâni Türk - Karluklar Sâman'ın torunu Ahmed'den Fergane'yi aldılar; fakat Horasan umumî valisi tarafından derhâl tardedildiler [5]. Çok sarih olmayan Tabakat-ı Nâsırîler [6] birkaç yıl sonra ayni Ahmed'in Çin hududuna kadar Kâşgar ve Türkistan'ın hâkimi olduğunu naklederler. Filhakika Pamirler'in ötesinde bir seferin yapılmış olması ve belki İmam-ı Muhammed Askerî'ye atfedilen menkıbelerin yine orada olması mümkindir; eğer vukubulmuş ise asla sürekli olmadığı muhakkaktır. Coğrafyacı Yakubî ile biliyoruz ki 890 a doğru İslâm İmparatorluğu şimal ve şark cihetinden İsficab [7] ve Pamir'in garp yamaçlarından öteye geçmiyordu.

Bununla beraber Tibetliler, Altun ve Tanrı dağları arasında kâin ülkenin bir kısmında hükümran olmağa devam ediyorlardı. 821 de Orhun'a kadar bir tepeye bile hücum ettiler (Deveria, Orhun kitabeleri, mukaddime). 841 de ihtiraslarının gayesine iriştikleri gözüküyor: Yenisey nehri kaynaklarını işgal eden Kırgızlar'ın ecdadı Ha-kien-senler Uygurları büyük bir hezimete uğrattılar. Tibetliler'in eski rakipleri kütle halinde kaçmağa başladılar. Bir kısmı Hanın sevk ve idaresinde cenupta Çin hudutları üzerinde bir sığınacak yer aradılar, fakat hemen hepsi Çinliler, Kırgızlar ve Mogollar tarafından katliâm edildiler; Pang teuré (té-lé = تورہ) adlı büyük bir rütbe sahibinin idare ettiği diğerleri daha mesut oldular. Bunlar evvelâ garbe doğru gittiler, sonra Kan-teheou'ya varmağa muvaffak oldular ve orada VII. inci asrın nihayetinde kurulmuş olan eski Uygur Beyliği'ni (847 den evvel) yeniden tesis eylediler. Dahilî kavgalarla parçalanmış bir halde bulunan Tibetliler hâdiselerden istifade edemeyorlardı. Kan-tcheou, Uygurlar'ı şimal cihetinden sür'atle ilerlediler; 860-873 arasında Tibetliler'i, Beşbalık dedik-

[4] "عده حوادث „ de Hicrî 194 yılında, قتل شقيق البلخ الزاهد فى غزاة كولان من بلاد الترك Külân, İbn Khordadbih ve Kodâma İbn Cafer'e göre, bugün Alexandre denilen dağların eteğinde Taraz " Evliya Ata „ nın 17 fersenk şarkında ve Merke'nin 4 fersenk garbında Karluklar memleketinde kâin bir mevki idi.

[5] Mirkhond, *Sâmânîler tarihi* (Defrémery tarafından terceme ve neşredilmiştir).

[6] Ebû Ömerî Osman, *Tabakât-ı Nâsırî* (Raverty tarafından tercemesi).

[7] İbn Khordadbih, Şâşa 21, Taraz'a 26 fersenk. O halde Mirza Muhammet Haydar'ın dediği gibi (*Tarih-i Reşidî*, Ross ve Elias tercemesi). Çimkent'in 17 Km. şarkında kâin Sâyram'dır : Şaşa ile Taraz arasındaki İbn Khordadbih'in fersenki Semerkant ile Şaş arasındaki 6830 yerine 6370 metre eder.

leri Turfan ülkesinden çıkardılar. Ve orada payitahtları Karakhoca olmak üzere ikinci bir Hanlık teşkil ettiler [8]. Arablar'ın Dokuz Oğuz (طقز غز) Hanlığı dedikleri Hanlık bu hanlıktır. Bunun hudutları Hotan, Kâşgar, Aksu Sou-tcheou ve Tibet ile tahdit ediliyordu [9]. 915 e doğru coğrafyacı İstakhrî yazıyor ki Fergana'dan Dokuz Oğuzlar'ın ilk oturdukları yerlere gitmek için Karluklar memleketinden bir aydan az bir zaman yürümek icap eder ki iki kavim arasında hudut teşkil eden [10] Bay civarlarına varılsın. Hülâsa olarak bu devlet Lobnor ve Muzart derya'nın şarkında kâin bugünkü Sin-Kiang kısmını ihtiva ediyordu. Hiçbir şey bize bunun çok daha garbe yayılmış olduğunu ve Bugra Han Hanlığı'nın bunun bir kısmı olduğunu düşünmeğe imkân vermez. Garbe doğru çekilen bu dağınık Uygurlar, Türk - Karluklar tarafından Kan-tcheou üzerine atıldılar ve eğer onlardan bir kısmı garbe doğru yolunu bulduyse bu kısım Karluklar'ın ötesine gitti, Guz veya Oğuz (غز = Oğuz, طقز غز Dokuz Oğuz gibi) kavminin teşekkülüne yardım etti. Binaenaleyh İstakhrî'nin bize IX uncu asrın sonundan itibaren Esterabad'dan Otrar'a çekilen bir hattın şimalinde, Aral Denizi etrafında ve Karluklar'ın garbinde, Uygurlar'ın yerleşmiş olduklarını gösterir. VIII inci asrın nihayetinde yerleştiklerini gördüğümüz bu sonuncuları IX uncu asırda ayni mıntakada buluyoruz. Biz onların ve onların hükümdarlarının nereden geldiğini biliyoruz. Arap müellifleri bunu bizim gibi biliyorlar ve onları ne garp Oğuzlarıyle ne de Dokuz Oğuzlarla karıştırmayorlar. İbn Khordadbih onların payıtahtı, 706 dan 766 ya kadar meşru addedilen hükümdarların çıktığı kabilenin adından gelen Türkeş Hakanları şehri (خاقان الترکش) tesmiye eder, ki bunların hanedanı Türk-Karluklar'ın meşru vârisi idi. Zaten ayni müellif haklı olarak Karluk otlaklarını Taraz ve Kasrabâs (Üç Bulak) [11] ın 5 ferseng şarkından başlatıyor. Bundan başka Kâşgarı, zımnen, Karluklar'ın devleti haricine bırakır. Halbuki ayni adı, Taraz'ın şarkında kâin mıntakaya, yâni Semi -

[8] Çinliler'in, *Kao-tchang* veya *Si - Tcheou*, Mes'udî'nin *Kouchân* veya daha doğru olarak *Kaochan*, İdrisî'nin Balığ (ki bu el yazmasında سع şeklindedir ve *Tanbi'*, *Tatabie* . . . ilâ. suretinde okunmuştur ki بليغ kelimesinin müstensih hatasıyle bu şekle girmesinden başka birşey değildir). *Kao-Tchang* ile *Kaochan*'ın ayniyeti bir müşkilât arzetmez. Uygur hanı kışın Kara Khoça'da yazın Urumçi'de ikamet ediyordu.

[9] *Yuen yıllıkları*, Mediavel Researches, Bretschneider, I, 248. Aksu = A-chou 981 de Beşbalık hakanı yanında elçi olan Wangen - te diyor ki : Uygur Hanlığı Hotan memleketi ile Arap ve Acem yâni Müslüman memleketleriyle tahdit edilmiştir; binaenaleyh Kâşgar bu devirde Müslüman idi. Khotan'ın Uygur Devleti haricinde kalmasına dair şüphe edilecek birşey yoktur. Remusat tarafından meydana çıkarılan Çin metinlerinden hiçbiri Khotan'ın Uygurlar'a tâbi olduğunu farzettiremez. İslâm müellifleri onu garbî Tibet Türk hükümdarı devletine atferderler.

[10] Reinaud, Ebûl Fida tercemesi. I, 297.

[11] Goeje tarafından basılan ve terceme edilen *Kitab - al - Mesâlik*, tercemesi, 20 - 21; metin 38.

retchie'ye, ve Kâşgarya'ya verir ki bunlardan biri aşağı Nuşacân (?), diğeri yukarı Nuşacân (Nouchadjân) dır; ve Uygurlar'ın memlekteini yukarı Nuşacân ötesine kor, İbn Khordadbih eserini IX uncu asrın sonunda yazarken ve kat'î olarak Turfan ve Urumçi'da ancak 873 de yerleşmiş olan Uygurlar'ın, hâkimiyetlerini Kâşgar ve Semiretchine'de hangi zamanda kabul ettirebilmiş olduklarını göremeyoruz. 943 de kendi zamanını yazarken, Karluklar'ın, Fergane ve Taşkent memleketleri hudutlarını işgâl ettiklerini, hükümdarlarının bütün Türk hanlarına kumanda eden hanlar hanından indiğini ve evvelki hanlar arasında Efrasiyab ve Şane (شانه) gibi hanlar sayıldığını kaydeder [12]. Bu demektir ki Karluk hükümdarlarının ecdadı, hanlar hanı unvanını taşıyan ve İmparatorlukları bütün Türk kabileleri üzerine şâmil olan ve efsanevî dişi kurdun oğlu Şâne, Achina, Tchéné (Çene=kurt)-dan inmekle iftihar eden eski Tukyu Hanları idi. Bütün muahhar yazıcılar (resmî teşrifata uygun olarak) Bugra Hanlar sülâlesini Efrâsiap çıkarttılar. Binaenaleyh kendisine lâyık bir kahramanı eski İran menkıbelerinde aramış olan ve Türk ananesinin hissedilmez bir şekilde terketmekte olduğu ananeleri, mevcut ve müstakbel teb'aya, İranlılar'a, şeceresinin şanını, anlatmağa müste'id tamamiyle ayni sülâle mevzu-ı bahistir. Diğer tâbirle iftiharla olduğu kadar siyasetle de İranî Türk menkıbesini iktibas etmişti. Kendi kavmi, hususî adını bilmemezlikle ve müphem tâbirleri tercihle değil, hemen daima sadece Türk adıyle adlanır. Çünkü tam mânasıyle hakikî Türkler Orhun yazılarının Türkleri, Çin yıllıklarını yazanların Tük - yüpleri mevzu-ı bahistir. Arap muharrirlerinin Kimek, Guz, Toğuzguz dedikleri Oğuz ve Dokuz Oğuz ve Kimekler ve öz Türk denilen Türkler'den başka diğer Türkler mevzu-ı bahis olsun. Balasagunlu biri tarafından Bugra Hanlar'ın payıtahtı olan Kâşgar'da yazılıp bu hanedandan bir hükümdara ithaf edilen Kudatgubilik Uygurlar'dan bahsetmez : memleketinde Türk'ten başka millet tanımaz. Yapılabilcek tek itiraz ayni zamanda Yuen yıllıkları ve Cüveynî tarafından nakledilmiş olan Buku Han'ın masalımsı Uygur efsanesinden kendini kurtarır. Cüveynî, Buku Han'ın Uygurlar'ın ceddi olduğunu ve Efrâsyab ayni şahıs olacağını beyan eder [13]. Yalnız bu ispat eder ki Bugra Han'lar sülâlesi ortadan kaybolmuş olduğundan Uugurlar da XIII üncü asırda kolaylıkla Efrâsyab'dan indikleri iddiasını ortaya çıkarabiliyorlardı.

Şu halde IX uncu asrın son senelerinde devletlerinin şimalî şark hudutlarında Sâmânîler'e müşkilât çıkaran daima ayni Türk-Karluk kavmi olmuş-

[12] *Mürüc - üz - Zeheb* (Barbier de Meynard tercemesi). I, 288-289. Radolff, Das Kudatkubilik XII; Bretschneider, Researches, I, 255...

[13] ودر افواه چنانست که بو قوخان افراسیابست

tur. Tarâz [14] şehri, Sâmânî Devleti'nin hakikî kurucusu olan Emir İsmail tarafından 893 de hücuma marûz kaldığı vakıt bu kavmin himayesi altında olduğu muhtemeldir, ve Hıristiyanlık da İslâmiyet'e mevkiini terketmek mecburiyetinde idi [15]. 903 de, Türkler'in büyük bir ordusu Maverâ-ün- - nehri istilâ eylediyse de mezkûr İsmail püskürtüldü. İki sene sonra İsmail tecavüze geçerek Türk memleketinin birçok kısımlarını zapteden (اخذ مواضع من بلادالترك), İbn - ül - Esir, Tornberg tab'ı, VII. 368-378), bir Bugra Han'ın zikredildiğini nihayet 921 de görüyoruz. O zaman kuvvetleri - nin evcine çıkan ve Fergana'da Uzkent'denberi Irak-ı Arab'ın garbını saran dağlara kadar, Evliya Ata'dan Seistan'a kadar genişleyen Sâmânîler, Alevîler tarafından fasılasız bir surette tehdit edildikleri Horasan'da güçlükle tutunabiliyorlardı. Taberistan valisi ve dâî olan Kasım oğlu Hasan Peygamber'in çocuklarının müdafii olan Nü'man oğlu Leylâ kendi namına Cürcân ve Nişapur'u işgâl etti. Sâmânî Emiri Ebûl-Hasan Nâsr, Türk hüküm darıBugra aHn'ı imdada çağırdı, Leylâ'ya karşı muzaffer olan bir ordu gön derdi ve Leylâ Amul (Çarcuy) [16] a kaçarken orada Bugra Han'ın eline düştü ve Emir'in adamları tarafından öldürüldü [17]. 922 de isyan eden Ebûl-Hasan Nâsr'ın büyük amcası itaata mecbur oldu, onunla isyan eden oğlu İlyas Fergana'ya çekildi. Türkler'le [18] entrika çevirdi ve onların yardımıyle Semerkand'a yürüdü. İki defa mağlûp oldu, Kâşgar'da şehri idare eden dihkan Togan Tekin'e iltica etti.

— Devamı var —

Fransızcadan çeviren : OSMAN TURAN

---

[14] XVI ıncı asırda, 1540 dan evvel, tahrip edilmiş olan bu şehir Evliya Ata'nın yakınında, İbn Khordadbih'e göre Talas daha başka birşey olamayacak olan bir nehrin sağ sahiline yakın bir şehir idi. Mogol istilâsından sonra Yangı, Hieuen - tsang de Ta-lo - se, Si yu-Lou da Ta-la-se Bizans muharrirlerinden Talas, Ruysbroeck da, Haiton da Talas adıyle zikredilmektedir. Bugünkü nehrin ismi gibi şehrin hakikî adı da Talas olmalıydı. İbn Havkal za - manında (977) burası müslümanlarla Türkler arasında ticarî bir mübadele merkezi idi.

[15] M. Narşachî, *Tarih-i Bu - hara,* Ch. Chefer tab'ı, sahife 84 : كليساى بزرك رامسجد و جامع Bu fetih, Yakubî ve Kodama 'nın mukayesesiyle tekit edilmiştir. Birincisi der ki : 891 de İslâm İmparatorluğu İsficab'ı geçemeyordu. İkincisi 920 ye doğru İslâm hududunu Taraz'ın 20 Km. şarkına koyar.

[16] Amû Derya kenarında bulunan köyün " عمو „ okunabileceği de mümkindir.

[17] İbn - ü l - esir, VIII 90-92; İbn Haldûn yalnız bazı ifadeleri değiştirerek ayni vakayı anlatır. Fakat bundan fazla olarak Buğra Han ünvanını vazıhan verir. بغر خان ملك الترك Halbuki İbn-ül-Esir yalnız بغرا yazar.

[18] İbn Haldûn yanlış olarak " استمد اهل فرغانه من الترك „ yazar. Mevzu-ıbahis Türkler Fergana'da değil civar memlekette oturuyorlardı. İbn-ül-Esir sadece daha doğru olarak " kaydeder.

MUSIKÎ

RÖNESANS'TAN SONRA OPERA

CEVAD MEMDUH ALTAR

Rönesanstan sonra muhtelif fasılalarla birbirini takip eden güzel san'atlar, yeni bir hayatı idrâkle iktifa etmeyerek Alplar'ı da aşmışlar ve uzakmesafelere kadar dal budak salmışlardı.

Rönesansla beraber, güzel san'atlar arasında az çok müvazi bir yürüyüş mevzu-ıbahs olmasına rağmen, bu " yeniden doğuş „ keyfiyetini, yalnız müzik san'atı geç idrâk etmişti.

Bundan dolayıdır ki; rönesansı takip eden ve rönesansın tabiî bir filizi olan Barock devri, müzik san'atına da her türlü tecrübe imkânını bahşetmiş ve müzik ancak bu devirde rüşdünü ispat edebilmişti.

Rönesanstan evvel, sırf vokal sahâya inhisar eden müzik san'atı, Palestrina ve Lasso gibi üstadlar elinde hakikî inkılâba kavuştu. Hattâ koro edebiyatının ilk şaheserlerini ihtiva eden bu devirde, vokal müzik yalnız dini istihdaf ediyordu. Antik espriye dönen rönesans san'atında ise, tabiatıyle ferdî kıymet ve kabiliyetler inkişaf etmiş, ve yine vokal sahâya inhisar eden bu devirde antik trajedi yeniden hayata intikal etmişti. Rönesansı takip eden Barock devirde ise, o âna kadar elde edilen görüşler, mübalegâlı bir surette tatbik edilmiş ve opera san'atı ilk defa olarak bu devirde, Floransa hattâ İtalya haricinde de kendine emin bir istikbâl temin edebilmişti. Binaenaleyh preklâsik san'at diye de anılan Barock san'atının, Avrupa'nın şimaline ve garbına doğru bir kül halinde uzanması karşısında, onu takip eden klâsik müzik san'atının, XVIII inci asırda tamamiyle Orta Avrupa'ya inhisar ettiği görülür. Bnuunla beraber klâsik devir, operanın yanında mutlak bir enstrümantâl stilin de inkişaf ettiği bir devirdir.

1424 senesindenberi Floransa'da Cosimalar'ın elinde inkişaf eden musikî, 1580 senesinde Kont Bardi sosyetesine devam eden güzide san'atkârların elinde edebiyatla birleşmiş ve ancak o tarihlerde opera san'atına esaslı bir temel atılabilmişti. Hattâ Floransa'da bestekâr Peri tarafından opera edebiyatının ilk eseri olarak kompoze edilen Daphne 'nin, 1594 senesinde muvaffakıyetle temsili, İtalya haricindeki ülkelerden de işidilmişti. Nitekim 1600 senesinde Medici ailesinden Maria Medici ile evlenen Fransa Kıralı IV üncü Henri; Peri tarafından kompoze edilip ilk defa kendi düğünü şerefine temsil edilen " Euridice „ operasından fazla mütehassis olmuş olacak ki : İtalyan operası Fransız sarayı tara-

fından çok sevilmiş ve devrin bu modern san'atı, tam yarım asır sonra İtalya'dan Fransa'ya intikal edebilmişti. Binaenaleyh opera san'atının rönesanstan sonra bestekâr Schütz eliyle Orta Avrupa'da ve Lully eliyle de Fransa'da tekâmül etmesine rağmen; millî Fransız operası XVII nci asrın ortalarına doğru teessüs edebilmiş, ve Alman sarayları ise XVIII inci asır sonlarına kadar İtalyan operasıyle iktifa etmişlerdir. Bu takdirde, opera san'atının tarihteki tekâmülünü tetkik ederken, rönesanstan sonraki operanın Fransa'da aranacağı tabiîdir.

Müzikli dram, XVII nci asrın başlarında İtalya'dan Fransa'ya pek çabuk sirayet etti. Nitekim Medici'lerle karabet tesis eden Fransız sarayı, İtalyan opera san'atına derin bir meclûbiyet gösteriyor ve bu modern san'atın Fransa'ya da girmesini temine çalışıyordu. Esasen evvelâ İtalya'da başlayan Barock san'at, müzikten daha evvel Fransa'ya sirayet etmiş, ve memleketin her köşesinde Barock sitilde saraylar inşa edilmeğe başlamıştı. Bütün bu debdebe ve haşmeti tamamlayacak olan san'at yalnız müzik idi. Hattâ opera gibi, optik tarafı da kuvvetli olan bir san'atı, Barock salondan daha başka yerde temsile imkân var mı idi ? Binaenaleyh İtalya'yı müteakip evvelâ Fransa'da; resim, heykel, müzik ve tiyatro gibi muhtelif san'atların kül halinde tezahürüne fevkalâde müsait olan Barock bir atmosfer içinde, millî operanın temeli atıldı.

Millî Fransız sahnesinin tarihi tetkik edilirse, bu memlekete müzikli dramın evvelâ bir İtalyan opera trupu ile girdiği görülür. Esasen Fransa'da gerek saray müntesibini gerekse saraya bağlı olan devlet adamları, bu harikulâde san'atın Fransız saraylarına da girmesini ötedenberi sabırsızlıkla bekliyorlardı. Nitekim XIV üncü Louis henüz çocuk iken devlet reisliğini bizzat ifa etmekte olan valide kıraliça Anne d'Autriche zamanında, sarayda mühim nüfuzu olan Kardinal Mazarin, 1645 senesinde Paris'e ilk İtalyan opera trupunu dâvet etti. Şayan-ı hayrettir ki Fransız millî operasının banîsi olan Floransa'lı Lully, o tarihte henüz oniki yaşlarında iken " Orlean „ Dükü'nün sarayına aşcı yamaklığıyle gelmişti. 1647 senesinde bu trupun, Napoli'li bestekâr Luigi Rossi tarafından bestelenen " Orfeo „ operasını muvaffakıyetle temsili, Fransız san'atkârlarını fevkalâde tehyiç etmiş ve bu hal, millî Fransız operalarının bestelenmesine de vesile olmuştu. Nitekim ayni sene içinde; yeni zamanlara kadar " Academie royal de Musique „ adını taşımış olan " Millî Opera „ tesis edilmiş ve bu operanın, kıralın fermanıyle yapılan açış merasiminde ise, ilk Fransız opera bestekârı olan Cambert'in, " Pomone „ adlı operası temsil edilmişti „. XVII nci asırda hakikî Fransız operasını kuran ilk millî bestekârlar Lully, Rameau, ve Grétry adlı san'atkârlardır. Bunlar, opera eserlerinde yalnız reaksiyonu ön plânda tutan İtalyanlar'ın tamamiyle aksine olarak, evvel emirde metn ve inşada ehemmiyet

verdiler. Lully ve Rameau'nun büyük Fransız operasının ilk banîsi olmalarına mukabil, Grétry'ye, Fransız millî opera komiğini en son kemale ulaştıran bir san'atkâr nazarıyle bakılmaktadır.

Şayan-ı hayrettir ki Fransa'ya Floransa'dan giren operayı, millî esaslar dahilinde yeniden kuran bestekâr yine Floransa'lı Lully'dir. Fransızlar tarafından tamamiyle millî bir kahraman olarak anılan Lully'nin milliyeti hakkındaki rivayetler ise çok muhteliftir. Her nekadar Madmazel Senizard, " Revue musical „ ın Haziran 1912 nüshasında, Lully'nin asîl bir Fransız ailesinden geldiğini ispata uğraşmış ise de, H. Pruvieres adlı bir diğer muharrir, ayni mecmuanın Temmuz nüshasında bu nokta-i nazarı tamamiyle cerhetmiştir. Bazı müzik tarihcileri de Lullynin Fransa'dan Floransa'ya hicret eden ve sonradan fakır düşen bir ailenin çocuğu olduğunda mütehittirler.

Lully filhakika 1633 senesinde Floransa'da bir değirmencinin oğlu olarak dünyaya gelmiş ve tam oniki yaşında Paris'e gelen san'atkâr, ölünceye kadar orada yerleşmişti. San'at kabiliyetini pek çabuk ispat etmiş olan Lully'nin eserlerine gelince : Lully; operalarını, iki ağır kısım arasında allegro bir ara cümleyi ihtiva eden üvertürlerle kompoze etmeğe başladı. Bu operalar ile İtalyan operaları arasındaki esas fark şu noktada tebarüz ediyordu : İtalyanlar ve bilhassa Napoli mektebi müntesipleri, işin yalnız müzik kısmına ehemmiyet veriyorlar ve bu meyanda bilhassa mugannî virtüozitesini ön plânda tutuyorlardı. Halbuki Lully, bunun tamamiyle aksine olarak eserlerinde sırf inşad ile dramatik bünyeye ehemmiyet vermiş ve millî Fransız operasını bu iki unsur üzerinde kurmuştu. Bundan dolayıdır ki : sahne bilgisi, enerji ve maharet gibi üç mühim hasleti nefsinde cem'etmiş olan Lully'nin operaları, devrin bütün opera bestekârlarına imtisâl nümunesi olmuşlar ve bilhassa arzettikleri vak'alarla alâkalı raks parçalarını da ihtiva eden bu eserler, az zamanda san'atkâra büyük bir şöhret temin etmişlerdir.

Diğer taraftan, Lully'nin kemal çağını idrâke yaklaştığı anlarda, Fransız saray sosyetesi Barock san'atın icaplarına uymuş bulunuyordu. Hattâ XIV üncü Louis'nin himmetiyle 1661 de inşasına başlanmış olan *Versailles* sarayında, Barock tarzın bütün hususiyetleri tamamiyle tatbik edilmiş ve sonradan çok parlak opera temsillerine sahne olan saray tiyatrosunun inşası da bir müddet sonra ikmâl edilmişti. XVII nci asrın sonlarına doğru san'atında en son kemale ulaşan Lully'i artık Fransa dışında da tanıyorlardı. Nitekim 1687 senesinde san'atkârın vefatından sonra daha uzun müddet operaları sevilerek temsil edildiler. XVIII inci asrın büyük opera reformatörü Gluck'e kadar Fransız sahnesine hâkim olan Lully operaları; antik espirinin, XIV üncü Louis stilinin klâsisist kıyafeti içinde yeniden hayatı idrâk etmesinden başka birşey değildir. Ko-

roya nazaran aryaların ön plânı işgâl ettikleri bu operalar arasında : Alcest, İsis, Armide, Thesée adlı eserler bilhassa zikre şayandır.

Bir müddet sonra Fransız operasının ikinci büyük banîsi Jean Phlippe Rameau, Lully'nin yerine geçmiş ve millî operanın mukadderatı daha kabiliyetli bir ele intikal etmişti. Rameau 1688 de Dijon'da doğdu.

Bidayette piyanist, sonraları organist ve nazariyatçı olarak tanınmış olan bu büyük adam; armoni sisteminin esasını vaz'eden ilk müzik âlimidir.

Rameau evvelâ 1782 senesinde 50 yaşında iken opera bestekârlığına başlamış ve vefatı tarihi olan 1764 senesine kadar 22 büyük opera kompoze etmiştir. San'atkâr esas itibarıyle Lully'nin istikametini takip etti. Maamafih Rameau, Lully'ye nazaran eserlerine daha parlak bir ritim ile geniş bir inşat ve hitabeti müessir kıldı.

Rameau melodi bakımından daha ziyade İtalyanlar'a meyletmiştir. Lully'nin muakkipleri tarafından hiç de sevilmeyen san'atkâr, herşeye rağmen devrinin en yüksek dramatik bestekârı olarak tanınmış ve takdir edilmiştir. Hattâ Rameau'nun eserleri arasında Hippolyt, Castor, Zoroastre gibi operaları, ifade ve sitil bakımından Gluck'a bile nümune olmuşlardır.

Lully ve Rameau'dan sonra Fransız operası, bestekâr Grétry-nin elinde yepyeni bir safhaya intikal etmiş ve karakter tasvirinde fevkalâde muvaffak olan bu spiritüel san'atkâr; zengin bir inşat ve fevkalâde popüler bir melodi ile Fransız opepra komiğini tesis etmiştir. Grétry'nin eserleri bugün bile, dramatik müzik sahâsında millî Fransız karakterinin mümessilleri telâkki edilmektedirler. 1813 te vefat eden san'atkârın 52 operası arasında " Zemir et Azor „ " Anacreon „ " iki hasisler „ " Arslan yürekli Rişar „ adlı eserleri bilhassa zikre şayandırlar.

Rönesanstan sonra opera Fransa'ya intikal etmiş ve bu san'at Fransa'da âdeta ikinci bir rönesansı idrâk etmişti. Nitekim Fransız edebiyatı ile Fransız esprisinin; opera san'atının inkişafı yolunda deruhte ettikleri mühim rol; Fransız operasının, İtalyan operasından; metn, inşat, ve hitabet gibi edebî hususiyetlere göre tefrik edilmesini mucip olmuştur ki : Millî Fransız operasını da sırf bu hususiyetler bakımından tebarüz ettirmek zarurîdir.

F O L K L O R

TÜRKİYE'DE
IBBı FOLKLOR

A. SÜHEYL ÜNVER

1933 de İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü kurulurken Romanya'da Cluj Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü model ittihaz olunmuştur. Orada bir de tıbbî Folklor Müzesi mevcuttur. İkinci defa olarak bizim Enstitüde bir tıbbî folklor müzesinin esası kurulmuştur.

Enstitünün son altı sene zarfında sistemli ve plânlı olarak ve yanlış görmediği bir metodla birçok etüdleri neşrolunmuştur.

Eylûl 1932 de Bükreş'te toplanan IX uncu Beynelmilel Tıp Tarihi Kongresi'nde kongre reisi profesör Cantacuzène'nin teklifi üzerine beynelmilel folklor komisyonunun kurulmasına ve gelecek kongrelere ilk defa tıbbî folklora ait mevzuun konmasına karar verildi.

1935 de Madrit'te toplanan X uncu Beynelmilel Tıb Tarihi Kongresi'nde tıbbî folkloru alâkadar eden şu mühim mevzu vardı :

— Le Folklore médical dans les diffèrents pays civilises. Her memleketten raportörler gönderildi. Bizden de rapotör olan Tıb Tarihi Enstitüsü'nün kongreye tevdi ettiği 4 rapordan ikisi bu mevzu dairesinde idi :

1— Le Folklore médicale en Turquie,

2— Aperçu sur les dermatoses chez les ouigours,

Diğer memleketler de kendi millî ve mahallî folklorları üzerine mühim tebliğler yaptılar. Bunun üzerine tıbbî folklora ait neşriyata Avrupa'da ve bizde ehemmiyet verildi.

1938 senesi Eylûlünde Yoguslavya'da, Zagreb, Belgrad, Saray - Bosna ve Dobrovink'te seyyar olarak toplanan XI inci Beynelmilel Tıp Tarihi Kongresi'nde diğer ilmî mevzular hariç, folklora temas edenler :

1— Folklore médical mystique,

2— Histoire naturelle dans la médecine popülaire (flore, faune et minèraux).

3— Médecine dans la poèsie popülaire (tıb tarihi enstitüsünün teklifi üzerine)

mevzuları üzerinde her memleket ve bilhassa memleketimizde bu zevat diğer tebliğlerinden maâda şayan-ı dikkat şu etüdleri bildirdiler :

— Les bases du folklore médicale mystique chez les turce (A. S. Ü.)

— L'idée médicale dans la poésie turque (A. S. Ü.)

— Un aperçu des médicaments animaux, végétaux et minéraux employés par le peuple turc (Metine Belger)

— Quelques notes sur le folklore en urulogie (Saim Erkun)

— İl existe dans le folklore médical des éléments importants susceptibles d'être incorporés à la médecine moderne (N. Berkol).

Bu kongrenin Saray - Bosna'da toplanan daimî komitesinin İstanbul Üniversitesi'nin bu daimî komitede millî Türk delegesi olan zatın da iştirâk ettiği içtimaında Prof. K a n t a k o z e 'nin teklifi üzerine kurulması teklif olunan beynelmilel folklor komitesi resmen kurulmuş, heyet-i idaresine bizim memleketimiz de seçilmiştir. Bu komisyonun reisi ve beynelmilel tıb tarihi cemiyeti müessisi ve fahrî reisi ve 1937 İ b n i S i n a ihtifaline iştirâk etmek üzere memleketimize geldiğinde Belçika tıbbî folkloru üzerine bir konferans veren Belçikalı Prof. T r i c o t - R o y e r 'nin Nisan 1939 da Paris'te toplanan daimî komite içtimaında iradettiği nutukta her memleketin folklor çalışmalarını tebarüz ettirirken memleketimizin folklorik ehemmiyetinden ve yapılan çalışmalardan bahsetmiştir. Şimdi " Jean Cantacuzéne Komisyonu „ ismini alan bu teşekkül dünya yüzünde bütün folklorik neşriyatı esas tutarak bir sentez yapacak ve bunu müteakip kongrelere arzedecektir.

Esasen beynelmilel tıb tarihi cemiyeti reisi Prof. G o m o i u ayni kongrede muhtelif memleketlerde folklor sahâsındaki çalışmaları tebarüz ettirmiş ve bizde Halkevleri'nin ve tıb tarihi enstitüsünün ve memlekette folklor üzerine çalışan birçok zevatın bu maksat üzerinde mesai sarfettiklerini söylemiştir. Şimdi İstanbul Üniversitesi Tıb Tarihi Enstitüsü bu mevzu üzerine esaslı tetkikler yapmakta ve yaptırmaktadır. Bir memleketin umumî folklor malûmatı yanında tıbbî ve mistik folklor çok mühim yer alır. Enstitü'nün kuruluşndan bugüne kadar mezkûr kongrelere yapılan yukarda bahsi geçen tebliğler hariç, tıbbî folklor üzerine neşriyatı bunlardır :

— Le Folklore médicel de nos pays IV, Balkan tıb haftası 1936 pratik doktor numara 10. 1936.

— Türkiye'de tıbbî folklor üzerine rapor (Rapport sur le folklore en Turquie). Tıb dünyası. 1936.

— Türkler'de yoğurt tarihinin eskiliği hakkında birkaç kelime (Quelques mots sur l'anciennete de l'histoire du yogurt chez les turcs). Tedavi kliniği. 22. 1936 ve fransızca Ankara gazetesi. 1936 k.

— Memleketimizde kuduz folkloru (Folklores relatifs au traitement de la Rage en Turquie), Tıb dünyası. 1936.

— Türkiye'de tıbbî folklor. Halk bilgisi haberleri No. 56. 1936.

Türkiye'de cild hastalıklarına müteallik halk bilgisi ve tedavileri. Tıb dünyası 1936.

Tıbbî folklor ve iyi telkinler. Eminönü Halkevi neşriyatı, No. III, 1936 Eminönü Halkevi'nde verilen konferanstır.

— Türkiye'de halk arasında çocuk doğmadan evvel cinsiyetinin tayini üzerine Antropoloji m. k. 1934.

— Le folklore dermatologique en Turquie. Budapeşte'de IX uncu Beynelmilel dermatoloji kongresinde tebliğ edilmiştir, 1935.

— Amasya ve civarında Lokman hekim efsânesi ve bazı tıbbî itikatlar (İ s â N a z ı m 'la berabr). Yeni Türk, 1935.

— Şark folklorunda İ b n i S i n a. Yeni Türk, 1937.

— İstanbul halkının ölüm karşısında duyguları. Yeni Türk, No. 68 1938.

— Xuncu asırda Orta Asya'da Türk folklorunu ve tıb tarihini alâkadar edecek bir bakış. Türk tıb tarihi arkivi 10 No. 1938.

— Anadolu folklorunda haiz-i ehemmiyet gibi görülen bazı misâller : (Quelques exemples intéressents du folklore d'anatolie) T. T. T. A. N. 10, 1938.

— Avrupa'da ve bizde şeker hastalığına karşı dahilen kullanılan bazı ilâçlar ve tesirlerine dair. Tıb dünyası, No. 12, 1934.

— İstanbul'da bazı acı ve tatlı suların halkça marûf şifa hassaları hakkında, Belediye m. 1934.

— XIX uncu asır başında Delinâme. Bizde halk arasında delilerin çeşit ve tedavileri. Tıb dünyası, No. 10 1937.

Enstitü'nün bu gibi neşriyatı, arzu edenlere bir bedel mukabili olmayarak gönderilmektedir. Tıbbî folklor tedrisatına gelince :

Tıb tarihi dersleri esnasında Yunanlılar'da ilmî tababet devresine gelinceye kadar eski milletlerin bütün tıb tarihleri folklorik esaslar dairesinde tetkik olunur. Kablettârih devre esasen folklor kaynağıdır. Bu devrelerde bütün folklor esasları tetkik olunmaktadır. İlmî devreden sonra yine halk arasında bir taraftan ayrıca inkişaf eden tıbbî ve mistik folklor üzerine ayrı ders yapılmaktadır.

Tıb tarihi enstitüsü memleketimizde folklora ait bütün neşriyatı dikkatle takip eder ve bunlar çok esaslı mukayeselere yarayacağından tasnif olunur. Yine tıb ve tıbbî Deontoloji derslerinde Anadolu'da çalışacak genç hekimlerimize orada folklorik sahâda tetkiklerde bulunmaları tavsiye edilir. Bu hususta çalışanlar az değildir. Tıb tarihi enstitüsünün malzemesi hakikaten tetkike değer. Bilhassa folklorumuzu alâkadar eden resimler gittikçe çoğalmaktadır. Bunlar memleketimizde folklorik tetkiklerini tamamlamak isteyenlere değerli bir malzemedir. Kütüphanelerimizde bulunan tıbbî eserlerimizin çoğu terceme ve telif olunan klâsikler hariç -tıbbî birer folklor kaynağıdır. Bunların esaslı fişleri hazırlanmakta, ele geçen tıbbî mecmua ve cönkler satın alınarak toplanmaktadır. Halen zengin ve görülmeğe lâyık bir kolleksiyonumuz vardır.

Türk tıbbî folkloru Avrupa'da büyük bir alâka ile takip olunmaktadır. Kongrelerde yapılan tebliğler ve muhtelif neşriyatımız ehemmiyetle karşılanmaktadır. Esasen Enstitü'nün vasıta-i neşri olan ve almanca ve fransızca hülâsalarla çıkan Türk tıb tarihi arkivi de neşrettiği etüdlerle tıbbî folklora fazla ehemmiyet vermektedir. Enstitü'nün her sene neşrolunan senelik mesai raporuna folklora ait neşriyatımızın bibliyografisi konur.

NOTLAR ve İKTİBASLAR

FİGARONUN HALKEVLERİ HAKKINDA BİR MAKALESİ

Paris'te çıkan ve Fransa'nın en eski ve tanınmış gazetelerinden biri olan Figaro gazetesi, 30 Temmuz 1939 tarihli nüshasında on sahifelik bir Türkiye ilâvesi neşretmiştir. Türk inkılâbının muhtelif cephelerine dair birçok mühim yazıları ihtiva eden bu ilâveden Halkevleri'ne ait kısmı aynen iktibas ediyoruz :

HALKEVLERİ

Cümhuriyet Halk Partisi, programında bildirmiş olduğu işleri yapmıştır. Diğer taraftan halk kütleleri arasında millî hamleyi taâmmum ve idame eylemeği bir esas vazife olarak telâkki eylemiştir.

Türk Cümhuriyeti Osmanlı İmparatorluğu'nun inhitat ve sukutunu mucip olan bütün âmilleri kaldırmak ve modern ve millî bir hükûmet kurmak için içtimaî bir inkılâp yapmak zaruretinde idi. Binaenaleyh gerek devlet, gerek adlî teşkilâtı değiştirilmiş ve yenilenmiş bir cemiyetin ve yeni rejimin zaruretlerini ve ruhunu kavrayabilmesi için halka yeni bir terbiye ve kültür vermek mecburiyeti vardı.

Bu maksatladır ki 10 Mayıs 1931 de toplanan üçüncü kongresinde Cümhuriyet Halk Partisi Halkevleri'ni tesis ve tanzim eylemeğe karar verdi. Gayesi vatandaşların bilgilerini, zevk ve kabiliyetlerini yükseltmek olan bu müesseseye milletin derhal gösterdiği pek büyük alâka, Halkevleri'nin sayısını fevkalâde bir sür'atle artırdı. 1923 de 34,658 âza mevcudiyle adedi 14 den ibaret olan Halkevleri 1939 da 136,475 âzası bulunmak üzere 367 ye baliğ olmuştur.

1938 senesi sonunda yapılmış istatistiklere nazaran bu sene Halkevleri'nde verilen dersleri 8,000,000 vatandaş takip ve muhtelif mesaiye iştirâk eylemişlerdir.

Her Halkevi bulunduğu şehir veya kasabanın Halk Partisi teşkilâtına bağlıdır. O Parti'nin idare heyetinden bir âza Ev'in reisidir. Fırkaya dahil bulunsun bulunmasın her Türk vatandaşı bu Evler'in âzası olabilir. Âzalar bir aidat vermekle mükellef değildirler. Masraflar, Devlet, Parti, mahallî idareler ve Belediyeler bütçelerinden ayrılmış tahsisatla yapılır.

Halkevleri'nin herbiri 9 koldan mürekkeptir :

1— Dil, tarih, edebiyat, 2— Güzel San'atlar, 3— Gösterit, 4— Spor, 5— Sosyal Yardım, 6— Halk Derslıaneleri ve Kurslar, 7— Kitapsaray ve Yayın, 8— Köycülük, 9— Müze ve Sergi.

Vatandaşlar faâliyet sahâsı zevk ve temayüllerine uygun olan kola kaydedilirler. Her koldan seçilen birer üyenin dahil olduğu idare heyeti mes'ul bir teşekkül olup Ev'in çalışmalarını tanzim eder. Yüksek idare Cümhuriyet Halk Partisi Umumî İdare Heyeti'ne aittir.

Her Halkevi'nin bir okuma salonu nu vardır Birçok Ev'ler mıntakaları dahilindeki köylerde kütüphaneler tesis etmişler ve bir kısım Halkevleri de seyyar kütüphaneler vücuda getirmişlerdir. 1938 de bu kütüphaneler 1,909,910 vatandaş tarafından ziyaret edilmiştir.

Her türlü cebir ve zoru evvelden reddeden halk terbiyesi kadar nâzik

bir sahâda hakikî fikir mürebbîlerini keşfetmek pek büyük bir iştir. Bu mürebbîlere çok müşkil bir vazife düşmektedir ki o da halk kütlelerinin bilgi edinmek hususundaki hararetli arzularını tatmin etmektir.

Her Halkevi ana yasâsında yazılı prensiplere tevfikan faâliyet programını bizzat tanzim etmektedir. Kabûl edilmiş mesa'î metodlarının ehemmiyeti ve faydalılığı muhakkaktır. Gündelik işlerini ifada devam eylemekle beraber halk bu Evler'de îman ile ders görmekte ve bu derslere şi'ari olan gayret ve inançla devam eylemektedir.

ELİŞLERİMİZ ve SANAYİ'İMİZE DAİR BİRKAÇ VESİKA

Arşiv dairesindeki (Mühimme - divân) defterlerinden çıkarttığımız XVI ncı asrın sonlarına ait yedi vesika bize elişlerimiz ve bilhassa sanayiimiz hakkında bazı malûmat vermektedir. Türk sanayiinin bir zamanlar neden inkişaf etmiş olduğunu ve sonraları san'atımızın niçin gerilemiş, değerini kaybetmiş olduğunu bu vesikaların mütalâasından anlayacağız.

Neşrettiğimiz vesikalardan birisi Ankara Kadısı'na hitaben yazılmış 981/1573 tarihli bir hükümdür. Bu hükümde Ankara'da işlenegelen sof ve muhayyer hakkındadır. Hükmün mütalâasından anlaşıldığına göre sof ve muhayyerin âdet-i kadîm üzre tamam kaftanlanmadan çıktığı ve noksan işlendiği anlaşılmaktadır. Sof Ankara'nın eski zamandanberi meşhur ve mahallî bir mensucat san'atıdır. Ankara tiftik keçilerinin yün ve yapağısından yapılan işler uzun asırlar şöhretini muhafaza etmiş hattâ bir vakitler Ankara sofları ecnebi memleketlere bile ihraç edilmiştir.

Vesikada softan başka adı geçen (muhayyer) kelimesinin ne olduğu kat'î surette anlaşılmamakla beraber sofa benzer bir kumaş olduğu tahmin edilebilir. Kaftan tarihimizde rol oynamış bir nevi' üstlük müzeyyen libâs, hil'attır. Taltif makamında giydirilen bu libâsın kumaşları o devirde hemen ekseriyetle Ankara ve havalisinden İstanbul'a gönderilirdi. İşte neşrettiğimiz birinci vesikada Ankara'da işlenen sof ve muhayyerlerin boylarının tamam olmadığından, tamam kaftanlık üzere işlenmediğinden bahsedilmekte ve gerek şehirde ve gerek köylerde işlenen sofların adam akıllı bir kontrola tâbi tutulması emir ve işaret edilmektedir. Bu emrin bir sûreti Sivrihisar, Kalecik ve Ayaş kadılarına da ayrıca gönderilmiştir.

İkinci vesika ise Karaman Beylerbeyisi'ne 981/1573 tarihinde Mehmet Çavuş vasıtasıyle gönderilen bir hükümdür ki bunda da Konya ve havalisinde işlenen boğasının kaftanlık olmayıp noksan üzere işlenmekte olduğundan bahsedilmektedir. Boğası bir nevi' astarlık bez yâni şimdiki ince amerikan bezlerine benzeyen ve iplikten dokunan bir bez olup bugün halâ İsparta, Denizli ve Denizli'ye tâbi Kadıköy taraflarında işlenmektedir. Hükümde işlenmekte olan boğası ve astarların boylarının âdet-i kadîme üzere tamam kaftanlığa yetişecek miktarda işlettirilmesi emredilmektedir.

Üçüncü vesika ise Halep, Ayıntap ve çevresinde işlenmekte olan (kutni ve mukaddem) gibi kumaşların işlenmesine dair bir hüküm olup 981/1573 tarihini taşımaktadır. Hükmün altında bu emrin bir sûretinin Şam ve bir suretinin de Ayıntap Beyi'ne gönderildiği yazılıdır.

Kutni pamuktan yapılmış bir kumaş

olmakla beraber XVI ncı ve daha eski asırlarda pamuk ve ipekten işlenen mensucata verilen bir addı. Mukaddem kelimesinin ise hükme nazaran kutniye benzer bir nevi' kumaş olduğu anlaşılmaktadır. Bu hükümden anlaşıldığına göre bu kumaşların da tamam kaftanlık üzere noksan işlendiğini anlamaktayız.

Dikkat edilecek olursa Ankara, Karaman ve Haleb'e gönderilen her üç emir ayni sene ve hattâ ayni ay ve güne ait emirlerdir.

Dördüncü vesika ise İstanbul Kadısı'na gönderilen 985/1573 tarihli bir hüküm olup bunda Lehistan'dan gelen elçinin H a n k o isminde bir adamını sof almak üzere dörtbin filori ile Ankara'ya göndermiş olduğuna dairdir. Hüküm de Lehliler'in satın alacakları bu dörtbin filorilik softan gümrük resminin alınmaması ve kendilerini kimsenin rencide etmemesi zikredilmektedir. Bu devirde Lehistan Kralı'nın B â t u r i İ ş t u v a n olduğu diğer hükümlerde zikredilmektedir. Bu vesika bize Ankara sofularının Polonya'da bile şöhret almış olduğunu ispat etmektedir.

Beşinci ve altıncı vesikalar ise yeniçerilerin giydikleri ve kullandıkları keçelerle üsküflere ait birer hüküm olup 973 - 976/1564 - 1568 tarihlidirler. Hükümlerden birisi Ankara diğeri de İstanbul Kadısı'na hitaben yazılmıştır. Ankara Kadısı'na yazılan hükmün mütalâasına göre yeniçeri keçeleri bir zamanlar bol iken iltizama verildikten sonra azalmış ve bunun neticesi olarak iltizam usûlünün kaldırılmış olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul Kadısı'na gönderilen hükmün mütalâasından da P î r N a z a r adındaki bir adamın Edirnekapu haricindeki sal - hanelerden kifayet miktarı keçi derileri satın alınmasına müsaade edilmesi anlaşılmaktadır. P î r N a z a r, üşküf işlemekle uğraşan bir san'atkâr - olduğuna göre zaman zaman keçi derisi bulamamaktan dolayı bazı makamata şikâyette bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu hükmün şayan-ı dikkat bir noktası da boğazlanan keçilerin bıçakla yüzülmeyip yumrukla soyulması - nın kasaplara tenbih edilmesi keyfiyetidir.

Yedinci vesika ise Mısır Beylerbeyi'sine 993/1585 tarihinde yâni M u r a d III. devrinde yazılan ve halıcılığımızı alâkadar eden mühim bir vesikadır. Bu vesikaya nazaran Mısırdan sekiz on halı ustası çağırılmakta ve bu halıcıların üstad oldukları ayrıca tasrih edilmektedir. Bundan başka halı işlenmesi için otuz kantar kadar renkli halı ipi gönderilmesi de emredilmektedir. Bu meselenin çok mühim olduğu ihmâl ve müsaheleden ziyade hazer edilmesi lâzım geldiği hükümde bilhassa tenbih edilmektedir. Osmanlı sarayının bu meseleye nekadar kıymet ve ehemmiyet verdiği bu emri divanı hümayûnda Vezir İ b r a h i m Paşaya vermesiyle de anlaşılmaktadır.

ÜLKÜ'nün 75 inci sayısında intişar eden (Halıcılık hakkında tetkikler) adlı makalemizde M u r a d III. devrinde Kahire'den halıcı ustalarının gelmiş olduğunu ve Kahire'nin XVI-ncı asırda bir halı merkezi oluşunu yazmıştık. Berlin Devlet Müzesi Direktörü Dr. K u r t E r d m a n n III. üncü Sultan M u r a d'ın emriyle 1585 tarihinde Kahire şehrinden onbir halı ustası celbedilmiş olduğunu zikretmesi ihtimal ki bu hükmü görmüş olmasından ileri gelmektedir. Filhakika Mısır Beylerbeyi'sine gönderilen bu hükümde onbir halıcı ustasının isimleri yazılmıştır. Bunların

isimleri hükümde ayrı ayrı görülecektir.

Mühimme defterlerinde san'at tarihimizi aydınlatacak bu gibi mühim vesikalara rastlamak mümkindir. Başka bir makalemizde Bursa kumaşcılığına ait elde ettiğimiz bazı vesikaları neş - redeceğiz.

" Ankara Kadısına hüküm ki,

Ahrûse-i Ankara'da işlenugelen sof ve mühayyer âdet-i kadîmeleri üzere tamam kaftanlanüb çıkmayub noksan üzere işlendiğü arzolunmağın buyur - dum ki varıcak bu hususa bizzat mu - kayyed olub kasabat ve kurada muh - kem tenbih ve nida ettiresin ki işlenen eğer softur ve eğer muhayyerdir ka - dîmden işlenugeldiği üzere tamam kaftanlık işlettirüb noksan üzere iş - lettirmeyesin. Şimdensonra gelen soflar ve muhayyerlerin ve İstanbul'da bunları görmek emrim olmuştur.

Şöyle ki bu emri şerifim mucibince tenbih ve yasag olduktan sonra sof ve muhayyer işleyan kimesneler âdet-i kadîme mugayır tamam kaftanlık noksan üzere işleyüb göndereler ol ecl hilâf-i emr-i şerif iş eden kimesnelerin tamam haklarından gelindüğünden gayri ihmâl ve müsahelen sebebi ile sen dahi muateb olman mukarrerdir. Ana göre mukayyed olub kasabada olan sof kârhanesinin bizzat üzerine varub işlenen sofların ve muhayyerlerin boyların boylayub muhkem ikdam ve ihtimâm edüb kurada olan kârhanelere dahi yarar âdemler gönderüb onlara dahi muhkem tenbih edüb gereği gibi yasag eyleyüb emr-i şerifimin icrasında dakika fevt etmeyüb sen bu hukm-i hümayunumu secill-i mahfûza kaydedüb daima mâzmun-ı şerifimle âmel eyleyesin. Fi. sene 981 (1573).

Bir sureti Sivrihisar Kadısı'na, bir sureti Kalecik Kadısı'na, bir sureti Ayaş Kadısı'na Mühimme defteri. 23

" Karaman Beylerbeyi'sine hüküm ki :

Ol cânibde işlenügelen eğer boğası eğer astardır tamam kaftanlık olma - yub noksan üzere gelüb bundan ak -- dem dahi bu husus içün hükm-i şerifim gönderilüb tenbih ve tekid olun - muşken gerü hilâf-ı emr-i şerif gelen boğası ve astarlar eksuk bulunduğu ilâm olundu. Buyurdum ki varıcak bu babda onat mukayyed olub minbâ'id ol cânibde boğası ve astar işlenügelen yerlere âdemler gönderüb muhkem tenbih ve tekid ettirüb yasağ eyleye - sin ki işledükleri boğası ve astarın boyların âdet-i kadîme üzere tamam kaftanlığa yetişecek mikdarı işletti - rüb noksan üzere işlettirmeyesin. Şimdensonra gelen boğası ve astarların boyları İstanbul'da yoklanub görül - mek emrim olmuştur. Şöyle ki bâdettenbih emrime mugayir eksük boğası ve astar göndereler işleyanların muhkem haklarından gelinmek mukarrerdir.Ana göre mukayyed olub emr-i şerifimin icrasında dakika fevt etmeyüb ihmâlden hâzer edesin.

Fi. 3. C. 981 (1573) Mehmed Çavuşa verildi.

Mühimme defteri 23. S. 250.

"Haleb Beyler Beyisi'ne hüküm ki.

Nefs-i Haleb ve tevâbiinde işlenügelen eğer kutni ve mukaddem ve sair akmişe ola geldiğü üzere tamam kaftanlık işlenmeyüb hile ve hûd'a olmakla noksan üzere işlendüğü arzolunmağın buyurdum ki varıcak bu hususa bizzat mukayyed olub eğer nefs-i Haleb'dedir ve tevâbiindedir şimdiye değin işlenügelen kutni ve sair akmişe her ne ise kârhanelerinin üzerine varub boyların yoklayub görüb dahi muhkem tenbih ve yasag eyleyesin ki

minai âdet-i kadîme üzere tamam kaftanlık işlettirüb minbâ'id noksan üzere işlettirmeyesin. Gelen kumaşlar İstanbul'da yoklanub boylar görülmek emrim olmuştur. Şöyle ki emr-i şerifim varub tenbih ve tekid olunduktan sonra gerü noksan üzere işleyüb gönderile, üzerleri makbûl olmayub anun gibilerin muhkem haklarından gelinüb ihmâl ve müsahele etmekle sen dahi muateb olursun. Ana göre mukayyed olub emr-i şerifimin edâsında dakika fevt etmeyesin. Bu hükm-i hümayunu mun süretin sicill-i mahfuza kaydettirüb hâlâ ve minbâ'id mazmun-ı şerifi ile âmel eyleyüb hilâfına cevâz göstermeyesin. (Hamza Çelebi ile gönderildi).

Fi. 29 Cemaziyelevvel 981 (1573).

Bir sûreti Şam Beyler Beyisi'ne, bir sûreti Anteb Beyi'ne. Mühimme defteri. 23. Sa. 20.

" İstanbul Kadısına hüküm ki,

Haliya Leh kıralının dergâh-ı mû - 'allâma gelen elçisi kendi mühimmâtı içün H a n k o nam âdemîsini dört bin filori ile Ankara'ya sof almağa gönderüb gümrük alınmamak bâbında inayet rica etmeğin buyurdum ki mezbûrun âdemi bu defa ol mikdar filorilik sof getürdükde gümrük eminine gümrük aldırmayub rencîde ettirmeyesin. Fi. 10 Ca. 985 (1577).

Mühimme 31. S. 64.

" Ankara Kadısı'na hüküm ki,

Bundan akdem Yeniçeri kullarımın keçeleri her kim alub getirüb bey'ederken vâfir ve müstevfa bulunurmuş. Hâliya iltizam olunmagla kıllet olduğu ilâm olunmagın buyurdum ki us - lûb-ı sâbık üzere her kim murad edi - nürse aldırüb ticaret içün mâni' olmayub getirüb beyi'ederler. Tâ kim sahiblerine cihet-i mâişet ve Yeniçeri kullarıma vâfir ve müstevfa keçe bulunub müzayeka çekmek gelmeye.

Fi. 14 Receb 973 (1564).

Mühimme defteri, 5. Sa. 343.

" İstanbul Kadısı'na hüküm ki,

P î r N a z a r nam kimesne gelüb miri üsküf işlemek içün Edirnekapusu haricinde vâki' olan salhaneden kifayet mikdarı keçi derilerin kendü akçasıle almadan ahir kimesnelere verildüğün bildimeğin buyurdum ki vardıkta ele verdiğü beha ile kifayet mikdarı keçi derilerin almadan ahir kimesnelere aldırmayasın ve kasabalara tenbih ve te'kid eyleyesin ki üsküf mühimmi içün boğazladıkları keçileri biçağla yüzmeyüb yumrukla soyub değer behasile alıveresin. Amma bu behane ile kimesneye teâ'addi ettiresin. Fi. 19 Ca. 976 (1568).

Mühimme defteri. 7. S. 880.

"Mısır Beyler Beyisi'ne hüküm ki,

Muallim Ebûnnasır ve muallim Muhammed Ferâvî ve Hacı Necca ve Muhammed Muarribin ve Ali Esvet ve Receb ve Ataullah ve Ali bin mual - lim Ahmet ve Vâsıl ve İlmeddin ve Muhammed bin Arslan nam kimesneler üstad kaliçeciler olduğun ilâm olunub dergâhı mu'allâma huzurları lâ - zım olmagın kaliçeye müteallik olan otuz kantar reng âmiz ip ile mezkûrları alett'acîl dergâh-ı mu'allâma göndermek emredüb buyurdum ki vusûl buldukta tehir ve tevakkuf etmeyüb mezkûrları alett'acîl südde-i sa'âdetime gönderesin. Ve kaliçeye müte'allik otuz kantar reng âmiz ip dahi tedarik eyleyüb mezkûrlar ile seri'an irsâl eyleyesin. Husus-ı mezbûr mühimdir. İhmâl ve müsahelerden ziyade hazer edesin (Divân-ı hümâyundan vezir İbrahim Paşa hazretlerine teslim olunmuştur Fi. Şehr-i Zilka'de 993 (1585)

H. TURHAN DAĞLIOĞLU

A Y I N H A B E R L E R İ

MİLLÎ ŞEF BOLU VE EDİRNE HALKEVİNDE —. BELLETEN'DE SAYIN İNÖNÜ'NÜN MEKTUBU —. TRAKYA MANEVRALARI — BAŞ KUMANDAN MUHAREBESİNİN 18 İNCİ YILDÖNÜMÜ

Millî Şef Bolu ve Edirne Halkevlerinde

Ağustos'un beşinde sabah saat altıda yanlarında Bayan İ n ö n ü olduğu halde Çankaya'dan hareket eden sayın Reisicümhur Ayaş, Beypazarı ve Mudurnu'da biraz kaldıktan sonra akşam saat 9 a doğru Bolu'ya varmış - lardır. M i l l î Ş e f ertesi gün öğleye kadar vali konağında kalmışlar saat 13 ten sonra ikametgâhları karşısındaki askerî mahfelden başlaya - rak Belediye'yi, Halkevi'ni ve şehir yakınındaki kaplıca ve fabrıkaları ziyaret etmişlerdir. M i l l î Ş e f 'in Bolu Halkevi'ndeki tetkiklerini Ulus muharriri şöyle tesbit etmiştir :

" Halkevi bahçesini kalabalık bir halk kütlesi doldurmuştu. M i l i Ş e f 'in gelişi Halkevi'nin önünde toplanmış olan yüzlerce Bolulu'yu heyecanlı tezahürlere sevketti :

— Yaşa, varol M i l l î Ş e f i m i z ! diye bağırıyorlar ve mütemadiyen alkışlıyorlardı.

Halkevi'nin balkonuna " Türk'ün mâkûs talihini yenen Büyük İ n ö n ü, hoşgeldiniz ! „ cümlesi yazılı idi.

Millî Şef Halkevi'ne girdiler. Bu güzel ve üç katlı bina Parti ve Halkeci olarak kullanılmaktadır. Cümhurreisimiz binayı dikkatle tetkik buyurdular. Odalarını ve salonlarını gezdiler. İkinci katta kendisine bir okuma odası gösterildi. Sordular :

— Gelip burada okurlar mı ?

— Evet ! denildi.

Ve kendilerine bir sıra camekânlı dolap gösterildi. Bunlar kütüphane idi. İ n ö n ü Halkevi başkanına şunu sordular :

— Buraya bütün kitaplar, gazeteler, mecmualar gelir mi ? Reis :

— Hepsi gelir.. dedi.

— Fransızca, yahut almanca mec - mualar ?

— Onlardan da çoğu gelir.

Cümhurreisimiz etraflarına bakın - dılar. Okuma odasındaki masaların üstünde birşey görülmüyordu. Kü - tüphane memuruna :

— Fakat, dediler, masaların üstünde birşey yok : Gelen gazete ve mecmuaları buralara koymak daha münasip olmaz mı ? Ve şunu sordular :

— Kaç kişi gelir okumaya ?

Kütüphane memuru B. Tevfik :

— 20, tâtil günleri 30 kişi gelir, dedi.

Cümhurreisimiz Bolu Halkevi'nin okutma teşkilâtıyle yakından alâka - dar oldular ve direktifler verdiler.

Kütüphanenin bulunduğu ikinci katın pençereleri alabildiğine uzanan çamlı dağlara bakmaktadır. Bolu'nun manzarası buradan harikulâde güzel görülür. İ n ö n ü pençereden etrafı seyre koyuldular. Başyaver B. C e l â l Ü n e r çamlı bir dağ silsilesini işaret etti :

— Karadere ormanları, Paşam. dedi. Bu silsile Karadeniz'e kadar uzanır.

İ n ö n ü buradan Karadeniz'e yol olup olmadığını sordu. Düzce'den ayrılan bir yol olduğu cevabı verildi. Cümhurreisimiz :

— O yoldan otomobil geçer mi ? diye sordular.

— Geçer.. Yol güzeldir. Cevabı verildi.

Bu sırada Cümhurreisimiz'e Halk - evi'nin hatıra defteri takdim olunarak ihtisâslarını yazmaları rica edildi.

Cümhurreisimiz şu cümleyi deftere kayıt buyurdular :

" Bolu'da iyi günler geçiriyoruz. „

Binanın üçüncü katına çıkıldı. Parti başkanı B. Şeref Sarıer bu katın balkonuna konulmuş olan hoparlörü göstererek :

— Radyoyu buradan veriyoruz. Bütün Bolu halkı radyo neşriyatından istifade ediyor, dedi.

Bahçede biriken halk, Cümhurrei - simizi pençere önünde görünce çılgınca bir alkış tufanı başladı. " Yaşa, varol ! Büyük misafirimiz, kahraman İ n ö n ü „ âvazeleri bütün göğüslerden yükseliyordu. İ n ö n ü halka tebessümle mukabele buyurdular. Kendilerini kütüphane işi bilhassa alâkadar etmişti. Üst kattaki salonu göstere - rek :

— Kütüphane için burası daha münasip değil mi ? dediler ve ilâve buyurdular :

— Halkın kütüphaneye zevkle gelmesini temin etmelidir. Birçok kita - bınız da var. Halkı daha çok alâkadar ederek bu salonda toplayabilir ve okutabilirsiniz.

Bundan sonra Cümhurreisimiz Halk evi'nden ayrıldılar. Halk halâ bahçede idi ve M i l l î Ş e f 'i görmek için yol boyuna dizilmişti. Candan gelen bir sevgi ile Cümhurreisimiz'i alkışlıyorlar : " Varol, sağol ! „ diye bağırıyorlardı „.

Reisicümhur Gerede ve Kızılcahamam yoluyle 6 Ağustos'ta Ankara'ya dönmüşler. Bolu'da kaldıkları günlerde kazalardan gelen heyetlerle uzun hasbihaller yapan M i l l î Ş e f dönüşte de giderken olduğu gibi yol üzerindeki halkla geniş temaslar yapmışlardır. Bilhassa köylünün ucuz giyinmesi mevzuunda Gerede'de uzun tetkiklerde bulunmuşlardır.

M i l l î Ş e f İ N Ö N Ü, Trakya manevralarında bulundukları günler içinde 17 Ağustos'ta Edirne'yi ziyaretlerinde Halkevi'ni de şereflendirmişlerdir. Sayın İ N Ö N Ü burada Parti ve Halkevi mümessillerinden, Halkevi'nin faâliyeti hakkında izahat almış ve bilhassa musikî ve temsil kollarının faâliyetleri ile alâkadar olmuştur.

M i l l î Ş e f, Halkevi hakkında icap eden izahatı aldıktan sonra aşağıdaki beyanatta bulunmuşlardır :

" — Edirne'yi ziyaretimden çok memnunum. Güzel Edirne'mizi evvelki gelişimden daha iyi ve ilerlemiş buldum. Bütün memleket, Edirne'nin refahı ve terakkisi ile yakından alâkadardır. Devlet, Edirne'yi yüselt mek için hususî tedbirler aldı. Sivil ve askerî teşkilât, iyi semereler verdi. Gayr-i askerîlik kaldırıldığındanberi, tarihî şehir, kendine yaraşan tabiî manzarasını almaya başladı. Hayatımızın kıymetli hâtıraları Edirne ordu karargâhında geçti. Edirne'nin mâmûr, temiz, kuvvetli olması, devletin siyasetinde ehemmiyetli bir noktadır. Edirneliler'in, yurtlarının yüksek değerini iyi takdir etmelerini isterim. Kıymetli kabûlünüze teşekkür ede - rim „.

Belleten'de yın İnönünü'n Mektubu

Türk Tarih Kurumu neşretmekte olduğu *Belleten*'in Nisan 1939 sayısını Ebedî Şef A T A T Ü R K 'ün aziz hâtırasına ithâf etmiştir. Bu fevkalâde sayıda Millî Şef'in çok değerli bir

yazıları vardır. *Ülkü,* bu çok güzel ve çok asîl yazıyı sahifelerine almakla okuyucularına karşı büyük vazifesini yapmış oluyor :

ATATÜRK'ün aziz hâtırasına

" Türk Tarih Kurumu bu nüshada bir toplantı tertip etmiş oluyor. Buna hepimiz hürmet ve muhabbetle, koşarak geldik. Cemiyet kurmak, cemiyet içinde konuşmak ATATÜRK'ün sevdiği bir âdeti ve çok hususî bir mahareti idi. Bu toplantıdan O'nun ruhu şâdolacaktır. Bize bu fırsatı verdiği için de Türk Tarih Kurumu'na teşekkür etmeliyiz.

Türk Tarih Kurumu, millî kültürümüz, kültürel terbiyemiz için birinci derecede faydalı bir müessesemiz olmuştur. Geniş mikyasta enternasyonal neşriyata, eski eserlere ve vesikalara ve arkeolojiye dayanan araştırmaları, ilim ve ideâl ufkumuzda yeni âlemler açmıştır. Bir milletin en büyük kaybı, kendine itimadını kaybetmesidiri. Cümhuriyet'e kadar iki yüz seneye yakındır ki, bu memleketin okumuş geçinenleri, kendi medeniyet kuvvetlerine inanmadan konuşurlardı. Türkler'in millî hayatını hararetten mahrum etmek isteyen bir yabancı edebiyatın zehirli telkini, en dikkatli olduğunu zanneden ilim muhitlerimizde bile yerleşmişti. Türk Tarih Kurumu, ATATÜRK'ün hususî alâkası ve tesiri sayesinde, tetkiklerinde başlı başına düşünür ve hüküm verir bir müstakil zihniyetle temayüz etmiştir. Bu, millî kültür için büyük kazanç ve çok sağlam bir esastır. Kurum'un, kırk yıllık hurafeler ve sabit fikirler karşısında tereddüt etmeksizin, hakikatleri bulmak ve söylemek cesaretini muhafaza etmesini isteriz. Türk Tarih Kurumu, Türk milletinin medenî kabiliyet ve hizmetlerini, insanlık âleminde teşrih ederken yeni nesillerin temiz ideâllerine de taze can kattığından emin olabilir.

Sevgili Ebedî ATATÜRK!

Tarih Kurumu'ndan beklediğin maksatları, biz ve bizden sonra gelecekler, aşk ile takip edeceğiz „.

31 - 3 - 1939

İSMET İNÖNÜ

Tarakya Manevraları

Her yaz, Trakya'da yapılan manevralara bu yıl da 15 Ağustos'ta başlandı. Geçen ay içinde garp memleketlerinde de ordular her senekinden daha büyük mikyasta manevralar yapmışlardır. Alman matbuatının Dantzig ve koridoru isteyen şiddetli diliyle ordularının geniş manevrası ve İtalya şimalinde büyük kıt'aların manevralarının buna inzimamı her yerde askerî tedbirlerin alınmasına vesile olmuştur. Ancak Türkiye manevraları her hangi siyasî bir maksatla olmayıp her yılki hareketleri yeni silâh ve elemanlarla tekrardan ibaretti. Ve yine her yıl olduğu gibi ordumuzun manevralarına devlet reisi huzurlarıyle şeref vermişler birçok hükûmet erkânı da bizzat bulunmuşlardır.

Manevralar 15 Ağustos 1939 salı günü başlamıştı. Millî Şef ayın 11 inde Ankara'dan İstanbul'a gitmişlerdi, Cümhurreisi manevranın ikinci günü sabahı Başvekil ve bazı vekillerle birlikte İstanbul'dan hareketle bütün günü manevra sahasında geçirmişlerdir. Gece hususî trenlerinde kalan Millî Şef, ertesi günü öğleye kadar manevra sahasında bulunmuşlar ve saat 12,40 ta Edirne'ye gelmişlerdir. Karaağaç'ta biraz istrahattan sonra buradan Edirne'ye giden yol üzerindeki nümune fidanlığını gezmişler, bir müddet Edirne Halkevi'nde, ve Umumî Müfettişlik Konağı'nda kalmışlar ve geceyi Karaağç'ta vagonlarında geçirmişlerdir.

Millî Şef, müteakip üç gün içinde hergün vaktının bir kısmını manevra sahasında, bir kısmını da Edirne ve Kırklareli'ndeki şehir ve köy işleriyle meşgul olarak geçirmişler ve 21 Ağustos gece yarısı İstanbul'a dönmüşlerdir. Cümhurreisi'nin manevralardan dönüşte Türk ordusuna yolladığı değerli mesaj *ÜLKÜ*'nün birinci sahifesindedir.

Trakya manevraları bu yıl Edirne ve Kırklareli sahasında yapılmıştır. Tertip olunan mesele mefrûz şimâl ve garp müttefik ordularına karşı bir cenup ordusunun harekâtıdır. Trakya'ya taarruz eden şimâl ve garp müttefik orduları Edirne ve Kırklareli mıntakalarında kırmızı ordu ile karşılaşmışlardır. Bir hafta süren manevralardan sonra ordu iki gün istirahat etmiş ve 25 Ağustos'ta birincisi öğleden evvel Edirne'de, ikincisi o günün akşam üzeri Kırklareli'nde olmak üzere iki geçit resmi yapılmıştır. Kırklareli müstahkem mevki ve buraya yabancıların girmesi kanunen memnu' olduğundan yabancı ateşemiliterler yalnız Edirne'deki geçit resminde bulunmuşlardır. Bunlar Edirne yakınındaki manevraların son gününde de manevra sahasında bulunmuşlardır.

Bu yıl dost ve kardeş Mısır'dan gelen bir askerî heyet de Türk manevralarında bulunmuştur.

Trakya manevralarının sahasına İstanbul'da girmiş olduğundan bu büyük şehrimizde iki defa havadan pasif korunma tecrübesi yapılmıştır.

Baş Kumandan Muharebesinin 18 inci Yıldönümü

Bu yıl da Dumlupınar'da Ağustosun 30 uncu çarşamba günü, Başkumandan Meydan Muharebesi'nin yıldönümü merasimi yapılmış, Büyük Millet Meclisi, Başvekâlet, Ordu ve Cümhuriyet Halk Partisi adına meçhul asker âbidesine birer çelenk konmuştur.

Ankara, Bursa, Eskişehir, İstanbul, Kocaeli, Bilecik, Kütahya, İzmir, Manisa, Afyon, Denizli, Aydın, Burdur, Isparta, Konya, Seyhun, İçel ve Hatay vilâyetlerinden umumî meclis ve Parti'yi temsil etmek üzere gelen heyetler de vilâyetleri adına âbideye birer çelenk koymuşlardır.

Merasime askerî kıtaattan başka, Afyon, Manisa, İzmir'den gelen izcilerden müteşekkil kıt'at ile Ankara, İstanbul Üniversitesi'ni ve yüksek tahsil talebesini temsil eden bir talebe heyeti; Kütahya ve Afyon'dan gelen atlı halk kıt'ası da iştirâk etmiştir.

Ordu, Cümhuriyet Halk Partisi, Halkevi ve Gençlik adına nutuklar söylenmiştir.

Yakın vilâyetlerden, civar şehir ve köylerden pek çok halkın iştirâk ettiği merasim büyük bir heyecan içinde geç vakta kadar devam etmiştir.

Başkumandan Meydan Muharebesinin ehemmiyet ve azameti hakkında Ankara Radyosu'nda bir nutuk verilmiştir.

Memleketin her tarafında şehir ve kasabalar bayraklarla süslenerek ve geceleri tenvirat yapılarak bu millî gün tes'id edilmiş ve resmî daireler, bankalar ve müesseseler tâtil edilmiştir.

HALKEVLERİ POSTASI

HALKEVLERİ ve SOSYAL YARDIM

Tabiatın en güzel noktasına kurulmuş ve asırlarca bezenmiş ve korunmuş olan İstanbul, birçok varlıklarıyle hepimizi çeker: hava, su, manzara, iklim, iş, san'at, ilim, hayat, neş'e, sıhhat . . . hasılı tabiî ve medenî ihtiyaçları çok iyi bir şekilde orada tatmin etmek imkânları vardır. Lâkin, en büyük şehrimizin bu hususiyetleri, güzellik ve iyilik adına ne aranırsa İstanbul'da aranılmasını icap ettirecek mahiyette değildir.

Bir zamanlar, belki -belki değil muhakkak- İstanbul, medenî şehir mefhumundan beklenilen vasıf ve şartları oldukça belirten biricik merkezimizdi. Cümhuriyet idaresinin teessüsündenberi, yurdumuzun tabiî güzellikleri daha yakından tanınmaya, her şehrimiz medenî zaruret ve kabiliyetlerini en uygun bir tarzda inkişaf ettirmeğe başlayınca İstanbul başşehirlikten çıktığı gibi yegâne şehir olmaktan da çıkmıştır.

Bununla beraber, halâ herşeyin iyisini ve mükemmelini orada aramağa çalışmaklığımız eski bir alışkanlığın kökleşen neticesidir.

Memleketin birçok noktalarında açılan hastaneler ve buralarda çalışan mütehassıs hekimler hastalarımızı İstanbul'a baş vurmaktan müstağni bırakan bir mükemmeliyete doğru hergün ilerilerken halâ İstanbul'a doğru mütemadî bir hasta akınının mevcudiyeti de, işte o işaret ettiğimiz itiyat ve göreneğin tesiriyledir.

Derhal şurasını ilâve edelim ki, her memlekette muayyen ve sayılı bazı medeniyet merkezleri vardır; oralarda en salâhiyetli âlim ve hekimlerin bulunması da pek tabiîdir; fakat memleketin her hastasının mutlaka onlar tarafından tedavi edilmelerine ne lüzum, ne de imkân mevcut değildir. Bizde de, her yıl yeni bir fakülte inşası suretiyle tamamlanmasına çalışılan Ankara Üniversitesi tam kadrosu ile işe başlayıncaya ve yurdun diğer noktalarında daha başka üniversiteler açılıncaya kadar İstanbul en salâhiyetli tıp üstadlarına malik bulunmak kıymetini muhafaza edecektir; bu kıymet her hastanın imkân bulursa oraya koşmasını istilzam etmez, ancak en sonra bir de oraya baş vurulabileceğini gösterir.

Bugün İstanbul'da mevcut hastahane yatak adetleriyle hekim adedinin, şehrin umumî nüfusuna nisbet edilirse, birçok Avrupa şehirlerindekinden yüksek olduğunu istatistikler belirtmektedir. Buna rağmen halâ İstanbul'da yeniden yeniye hastahane açılmasına ciddî ve hakikî lüzum duyulması memleketin muhtelif noktalarından oraya doğru sürekli bir hasta akını bulunduğuna delâlet eder.

Hastahanelerden ve hemen istisnasız hepsi devlet müesseselerinde vazifeli olan mütehassıslarımızdan halkımızın kolayca, ucuzca, hattâ bedava istifade edebilmesi için Cümhuriyet Hükûmeti'nin aldığı tedbir ve kararlar bu akına kuvvet vermektedir.

Hükûmetin ulusal hizmet ve himmetinden istifade edebilmek için ifası lâzım formaliteyi bilmek ve yerine getirmek oldukça bilgi ve epeyce külfet ister. Hastahane ve mütehassıs intihabı da ayrıca vukufa bağlıdır. Bir de, insan en basit alış verişte bile bir bilenden fikir almak lüzumunu duyarken hayata, sıhhate taâllûk eden meselelerde itimada lâyık bir bildikten mütalâa almamak kabil mi ?

Dişinden, tırnağından artırdığı beş, on kuruşu cebine koyarak derdine derman aramak üzere İstanbul'a can atan hastanın veya hasta sahibinin ilk düşüncesi kendini aydınlatacak ve en doğru yolu gösterecek sadık bir dost bulabilmektir. Hususiyle, hayırseverlikte, sıhhat ve hayat işlerinde bezirgânlık yapabileceğini hemen hatırlayamamak civanmertliğinde yaratılmış olan asîl Türk köylüsü kendisine yardım teklifinde bulunanları teşekkürle karşılar.

Bir taraftan hükûmetin aldığı tedbir ve kararlarla menfaatleri sarsılanların pusu kurmuş olmaları, bir taraftan da hastaların temiz duyguları " hasta simsarlığı „ denebilecek bir nevi' ticaretin zuhuruna sebep olmuştur. Hastanın ilkönce karşılaştığı otelci veya hancı, yahut hayırseverlik nikabı altında hasta ile ilgilenen bir yabancı delâletiyle birçok hastaların Sirkeci'nin izbe bir hanına veya Beyoğlu'nun karanlık bir sokağına sürüklenerek parasının, sıhhatinin heder edildiğine dair günlük gazetelerde arasıra havadis olarak gösterilmektedir. Hükûmet hastanelerinde hastalara iyi bakılmadığı, şu veya bu doktorun adı çıkmışsa da asıl doktorun bilmem kim olduğu, falan profesör kendisinin tanıdığı olup bir yolunu bularak kendisini muayene ettirebileceği noktalarından işe girişen simsarlar ya kendi hisabına para çıkartmak, ya ondalık aldığı (malûm ve muayyen) birkaç kişinin çığırtkanlığını yapmak maksadını güderler. Hastalarımızı böylelerinin ellerine düşürmemeğe çalışmak sosyal yardımcılığın ilk yardımı olmalıdır.

İğfâl edilmeyecek ve böylelerinin ellerine düşmeyecek olan hastalarımız, yabancısı oldukları bir şehirde, yine yabancısı oldukları bir san'at hakkında kendi teşebbüsleriyle topladıkları malûmatın sıhhatine inanabilmek, resmî müracaat usûllerini tayin ve intaç edebilmek hususunda da yine bir tanıdık ve bildiğine müracaat mecburiyetindedir. Bu hastaların muvaffakıyetleri müracaat ettikleri zatın isabetine, yâni aşağı yukarı tali'e bağlıdır. Bunlara da yardım etmek yine sosyal yardımcılık çerçevesi dahiline girer.

Halkevleri'nin sosyol yardım şûbeleri kendi çalışma programlarını kendileri tesbit ederlerse de, İstanbul'a giden hastaların vaziyeti mahallî bir mesele olmaktan ziyade bütün memleketi ilgilendiren sosyal bir problem olduğundan İstanbul'daki Halkevlerimizin bu işle meşgûl olmalarında pek büyük bir faide bulunduğu kanaatindeyiz.

Çok değerli elemanlara malik olmaları sayesinde pek hayırlı başarılar gösteren Eminönü Halkevi'nin bu vazifede de himmetini esirgemeyeceğine eminiz.

Yurdun muhtelif köşelerinden gelen hastaları simsarların eline düşürmemek için ne yapılmak lâzım geldiğini tayinde Eminönü Halkevi'nin sosyal yardımcıları daha yakından, daha salâhiyetle karar alabilirler. Sırf bir mütalâa kabilinden, bazı düşündüklerimizi arzediyoruz :

1) Bütün resmî sağlık müessesele - rinin kabûl şartları ve usûlleri tesbit edilir;

2) Meşhur mütehassıslarımızın adres ve kabûl günleri öğrenilir;

3) Hastahanelerin poliklinik gün - leri ve mütehassısları kaydedilir;

4) Müesseselerle irtibat kurularak boş yataklardan haber alınmağa ça - lışılır;

5) Hasta nakliye vasıtasından ma - lûmat alınır;

6) Resmî hekim arkadaşlardan bir kaçından mürekkep bir müracaat bürosu tesis edilir;

7) Hanlara ve otellere birer beyanname dağıtılarak taşradan gelecek hastalara müesseseler ve mütehassıs - lar hakkında her nevi' malûmat verileceği ve delâlet olunacağı duyurulur;

8) Hastanelerde muamele takip et - mek veya hastayı istediği mütehasssın kabinesine götürmek üzere iki, üç tane memur ayrılır; v. s.

Birkaçına işaret ettiğimiz bu hiz - metlerin Sıhhat veya Belediye daire - leri, Etıbba Oda'ları gibi teşekküller tarafından yapılmasında daha ziyade fayda olacağı düşünülebilirse de bugün için buna imkân bulunmadığını sanıyoruz. Zaten, bu işlerin Evler - imizin sosyol yardım şûbeleri vazife - leri meyanına alınmış olması da bu yardımı Evler'imizden beklemekte bize hak vermektedir.

Sosyal yardım işleriyle uğraşan şûbelerin esas ödevlerini tesbit eden " Halkevileri Öğreneği „ nin 53 üncü maddesinin (C) fıkrası " Sağıtma kurumlarında yatırılarak bakılması lü - zumlu olan ihtiyaçlı hastaların yersel hastahanelere kabûl ve sağınmalarına, başka yerde sağıtılması gerekenleri oraya göndermeğe ", (D) fıkrası "Köylerden gelen sağınılmak ihtiyacındaki çiftçiler ve âilelerinin şehir ve kentlerde barındırılması ve sağıtıl - ması ve yoksul işçiler ve âileleri hakkında ayni yardımda bulunması „ çarelerini aramağa esasî bir ödev mahi - yeti vermektedir.

Bu itibar ile İstanbul'daki Halkevleri'mizden pek yerinde bir dilekte bulunmuş oluyoruz, demektir.

*

Mersin Halkevin'de sosyal yardım faaliyeti

Sosyal Yardım şûbelerimiz Kızılay Cemiyeti, Çocukları Esirgeme Kurumu, Veremle Mücadele Cemiyeti gibi mahallindeki hayır teşekkülleriyle mesa'i birliği yapınca pek yararlı başarılar elde edileceğine Mersin Halkevi güzel bir nümune veriyor: aşevinde yüzlerce talebe ve yoksula yemek veriliyor, kentli talebeye yurt açılı - yor, bir verem pavyonu tesis olunu - yor, ihtiyaçlılara kitap, elbise, yakacak ve yeyecek dağıtılıyor.. Hasılı palyatif, küratif, prevantif ve konst - rüktif her nevi' sosyal yardıma ufak, fakat önemli misâller gösteriliyor.

Bu yardımlarda Belediye de hisse - dar olduğu için muvaffakıyetlerin daha ziyade genişleyeceği ve yükselece ği de muhakkak bulunuyor.

M. C. DURU

GENERAL HALİL'İN, ANKARA HALKEVİNDE AÇTIĞI DÜRDÜNCÜ RESİM SERGİSİ

General Halil'in Ankara'da her sene muntazaman açtığı sergilerinden dördüncüsü bu sene de Temmuz ayında açılmıştır. Bu değerli Türk ressamı yaşının hayli ilerlemiş olmasına rağmen mesleğine merbut, çalışkan ve faâl. Son senelere kadar devam - eden mesaisinin semeresi olan eserlerinin arasında maziye ait hâtıralarla dolu tablolarıyle açtığı sergisinde memnun ve mes'ut dolaşmakta.

Birçok seneler Mısır'da ikamet e - den üstadın Kahire'de ve Arabistan - da ora mahallî tiplerinin portrelerini, İstanbul'un Boğaziçi manzalarını ve Avrupa'da bulunduğu zamanlarda yaptığı peyzaj ve portreleri bize e - mekdar san'atkârın san'at hayatı hakkında toplu bir fikir vermeye kâfi gelir. Bu sene açtığı 4 üncü sergisi sanatkârın bütün bir mesai hayatını göstermesi bakımından şayan-ı dikkat - tir. Bu sergide teşhir ettiği eserleri sekseni mütecavizdir.

General'in söylediğine göre : Mühendishane-i berrî Hümayûn'da bu - lunduğu sırada binbaşı Hacı Mahmut ve mülâzim Ahmet Beyler'den resim dersi almıştı; bu devirde natürden resim yapmak terbiyesi mekteplere henüz girmemişti; hep basma resimler - den kopya yapılırdı, resim sergileri de bugünkü tekâmülünü bulmamıştı. Paris'e tahsile gidip geldikten sonra Kuleli mekteb-i idadisine resim mu - allimi olmuş ve o zamana kadar basma resimlerden kopya yapan talebeye birçok münakaşa ve uğraşmalardan sonra tabiattan resim yapmayı mektebin tedris usûlüne sokmuş ve bu su - retle tedrisatta yeni bir çığır ve te - rakki hamlesi yaratmıştır.

Ressam General Halil'in eserlerini Avrupa'daki resim mektepleriyle mukayese edersek " Empressionizme „ mektebine mensup olduğunu görü - rüz. Yâni günün muhtelif anlarındaki renk ve ziyasını -gelip geçici refeleri- tesbit etmek suretiyle tersim edil - miştir, resimlerinde formdan ziyade renk hâkimdir. İstanbul'dan yaptığı manzaralarda Boğaziçi'nin râkit su - larını, reflelerini ve eski yalıların suya âkislerini güzelce ifade etmiştir.

Üstat, Galatasaray Sergileri'ne muntazaman iştirâk etmekte, Paris ve Avrupa'nın muhtelif şehirlerinde ve ayrıca Mısır ve Yunanistan'da sergiler açmıştır, iki defa Viyana'da sergi açmış 1936 da bir altın madalya al - mıştır. İstanbul resim ve heykel müzesinde orta devreye tahsis edilmiş olan kısımda General Halil'in birçok manzaraları lâyık olduğu mevkii al - mışlardır.

Bugün sekseni mütecaviz bir yaşta bulunan bu emektar Türk ressamı meslek aşkını Ankara Halkevi'nde açtığı 4 üncü resim sergisiyle bize pek güzel anlatmaktadır. Türk gençliği - nin bu ideâlist san'atkârın enerji ve faâliyetinden büyük dersler aldığına kaniim.

Cümhuriyet Halk Partisi'nin Türk Ressamları arasında tertip ettiği yurt gezisi

Cümhuriyet Halk Partisi Türk ressamları arasında yurdun muhtelif mıntakalarını görmek, tanımak ve tetkik etmek ve bu suretle hayat ve hakikta daha yakın olarak kendile - rindeki san'at ruhunun inkişafını ve eser vermelerini mümkin kılmak mak sadiyle tertibine karar verdiği seyahatın birincisini geçen sene yaptır - mıştır. Geçen sene bu geziye iştirâk eden on ressamımızın on vilâyet dahilinde çalışarak vücuda getirdikleri eserler güzel bir sergi halinde An - kara Halkevi'nde 20 gün müddetle halka açık bulundurulmuştu. San'atkârlarımızın bu mesaisi takdirle karşılanmış ve eserleri Parti'ce mükâ - fatlandırılmıştı. Bu sene de geçen sene tetkike çıkan san'atkârlardan gayri, muhtelif birlik ve teşekküllere

mensup diğer bir gurup Ankara ve İstanbul'dan seçilmiştir. Ressamlar Ağustos'un 15 ine kadar çalışacakları mıntakalarda hazır bulunacaklar ve Eylûl'ün sonuna kadar orada etütlerini yapacaklardır.

Bu suretle geçen sene bir ay devam eden bu etüt seyahatı san'atkâra muhite intibak edebilmek için kâfi görülmemiş, bu müddet bir buçuk ay temdit edilmiştir.

Bu seyahatın hitamında her san'atkâr en az altı eser hazırlayacak ve bu eserler 29 Birinciteşrin 939 da Ankara'da açılacak büyük resim sergisinde teşhir edilecektir. Bu sergi bilâhara yurdun muhtelif yerlerinde tekrarlanacaktır. Geçen sene olduğu gibi bu sene de Parti'ce teşkil edilecek jüri eserleri tetkik ederek muvaffak olanlara mükâfatlar verecektir.

Bu sene seyahata çıkan Ankara'daki san'atkârlardan : Seyfi Toray (Diyarbakır), Refik Epikman (Hatay), Malik Aksel (Sivas), Turgut Zaim (Kayseri) ye, İstanbul'dan da Sabiha Rüştü (Zonguldak), Cevat Coşkun (Sinop), Ali Karsan (Bolu), Ayetullah Sumer (Afyon), Zeki Faik İzer (Eskişehir), Abidin Dino (Balıkesir), vilâyetlerine gideceklerdir.

Cümhuriyet Halk Partisi tarafından Türk san'atına ve san'atkârına karşı gösterilen büyük alâkanın Türk san'atında yeni bir çığır açacağına şüphe yoktur. Türk san'atkârlarında bu mühim işi ayni zamanda millî bir ödev bilerek çalışacaklarından eminiz.

Parti'nin Türk san'atına karşı teşvik edici ve koruyucu bu yüksek kararından dolayı memleket san'atı namına ancak sevinç ve hayranlık duyabiliriz.

R. EPİKMAN

HALKEVLERİ ÇALIŞMALARI

Halkevleri'mizin her sahâdaki çalışmalarını dikkatle takip eden Cümhuriyet Halk Partisi son defa Evlerimize yolladığı bir tâmimle, tamamen müsbet vâkı'alara istinat etmek üzere bir ay içinde başarılmış işlerin günü gününe bir yere kaydedilerek, her ayın sonunda ÜLKÜ'ye yollamasını bildirmişti. Halkevleri'miz bu hülâsaları yollamağa başlamışlardır. Bu sayımızda; bunlardan : Alanya, Sandıklı, Bayındır, Niğde, Bergama Halkevleri'nin Haziran ve Temmuz 939 aylarındaki çalışmalarına ait hülâsalar ile, henüz gelmeğe başlamış olan ilk altı aylık çalışma raporlarından : Kütahya, Kırkağaç ve Artvin Halkevi raporlarını veriyoruz :

Alanya Halkev (Haziran 939 hulâsalarından)

Spor kolunun bisiklet kısmı : Talâtiye, Marazlı, Alara köylerine uğramak suretiyle Manavgat kazasına kadar bir köy gezisi yapmıştır.

Sandıklı Halkevi Haziran 939 hülâsasından)

Futbol (A) ve (B) takımları her hafta muntazam çalışmalarda bulunmuşlardır. Altı kişilik bisikletçi kafilesi : Susuz, Dodurga, Kazvan, Koçhisar, Reşadiye köylerine uğrayarak bir gezinti yapmış ve uğradıkları köylerde spor mevzuu üzerinde konuşmalarda bulunmuşlardır. Halkevi avcıları, köylerin de iştirâkiyle, Karacaviran dağında iki sürek avı tertip etmişler ve dört domuz öldürmüşlerdir.

Sandıklı Halkevi (Temmuz 939 hulâsalarından

Ev futbolcuları aralarındaki mutat çalışmalarına devam etmişler, avcılar ayın beş pazarında : Ekinhisar, Karacaviran dağlarında sürek avları yapmışlar, üç domuz öldürmüşlerdir.

Adana Halkevi (Haziran 939 hulâsalarından)

Ev bahçesindeki tenis kordunda turnuvalara devam etmiştir.

Bayındır Halkevi (Haziran ve Temmuz 939 hulâsalarından)

Voleybol ve futbol çalışmalarına devam olunmuş, İzmir C. H. P. İsmetpaşa Ocağı'na bağlı Akınspor takımıyla bir maç yapılmış, güzel eğlencelerle neşeli bir gün geçirilmiştir. Bayındır'a gelen Tire Halkevi ile bir voleybol maçı yapılmış, bilâhara Bayındır Halkevi de Tire'ye bir gezinti yaparak bu maçlarını tekrarlamışlardır.

Niğde Halkevi (Haziran ve Temmuz 939 hulâsalarından)

Ev spor kolu, bölge sporcularıyla bir defa ve Bor sporcuları ile de bir antrenman maçı yapmışlardır.

Bergama Halkevi (Temmuz 939 hulâsalarından)

Deniz yarışları tertip edilmiş, havaların fevkalâde sıcak gitmesi hasebiyle deniz çalışmalarından ve spor ekzersizlerinden başka birşey yapılamamıştır.

ALTI AYLIK RARORLAR

Kütahya Halkevi (İlk altı aylık çalışma raporundan)

Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü bölge başkanlığı ile temasa geçilerek, Kütahya Gençler Birliği ile Tayyare Alayı futbol takımları arasında bir maç ve 3000 metrelik bir kır koşusu tertip etmiştir. Koşuya 22 atlet iştirâk etmiş, derece alanlara mükâfatlar verilmiştir. 23. 4. 939 da Uşak futbol takımı Kütahya'ya getirtilerek bir maç yapılmış 30. 4. 939 da Uşak'a gidilerek iâdei ziyarette bulunulmuştur. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı geçit resmine iştirâk edilmiş, civar köylerden getirtilen 20 ciritçiye stadyumda cirit oyunları oynattırılmış, stadyuma konan hoparlörlerle halka oyunların tarzı icrası anlatılmıştır. Çok rağbet gören cirit oyunları 22 Mayısta Ahırardı mevkiinde tekrarlanmıştır.

Kırkağaç Halkevi (İlk altı aylık çalışma raporundan)

19 Mayıs Gençlik bayramına iştirâk edildi. Haftada dört ekzersiz olmak üzere 19 Mayıs'tan itibaren 25 ekzersiz yapıldı. Muhitimizden istifade ederek Alay ile her pazar futbol ve voleybol denemeleri yapıldı. beden hareketlerine, koşulara ekzersiz günlerinde devam ediyoruz. Atıcılık, avcılık, dağcılık, binicilik, bisiklet, sele mukavemeti, güreşe önem vermek yeni çalışmalarımızda göz önünde tutulmuştur ve bu işin emeklileri ile temaslar yapılarak, kendileri yardımcı üye olarak şûbemize alınmışlardır. Ziraat mevsiminin sonunda faâliyetimiz artacaktır.

Artvin Halkevi (İlk altı aylık çalışma raporundan

Futbol sahası olmadığından bu spor la uğraşılamamaktadır. Halkevi'nin yanında bir spor sahası tesis edilmiştir. Ev'in önündeki bahçeyi betonla döşeyerek bir patinaj yeri yapılmak üzeredir. Pinpon masası bozulduğundan istifade edilemiyor. Ev'in gazi -

nosundaki bilârdomuz muvaffak bir spor vasıtamızdır. Muhitte çok rağbet gören güreşe fazla ehemmiyet vermek istememize rağmen, istenildiği şekilde bir faâliyet gösterilememektedir. Pehlivanlarımızın uzak köylerde bulunuşu bunların sık sık merkeze celbetmenin taâllûk ettiği masrafa katlanamayışımız ve bu pehlivanları resmî dairelerde odacılık ve hademelik gibi karın doyuracak ücretlerle yerleştirmek hususundaki teşebbüsümüzün müsmir olmayışı bizi Türkün ve Çoruh bölgesinin millî sporu olan güreşçilikte kuvvetli bir terkip hazır bulundurmaktan alıkoymuştur. Bütün bu müşkilâta rağmen zaman zaman pehlivan güreşleri tertibinden ve müstait pehlivanları civar vilâyetlerdeki iş ocaklarına yerleştirmek suretiyle oralarda daha müsait şartlar altında yetişmelerini temin gayretlerinden uzak kalmamış bulunuyoruz. Spor şûbemize bağlı avcı kolumuz, bu sene dört av gezisi yapmış ve bu geziye cem'an 26 kişi iştirâk etmiştir. Yabani domuz avı için yaptığımız hazırlık, bu sene muhite kâfi miktarda kar düşmediğinden, neticesiz kalmıştır. Fırsat buldukça mahallî oyunlar oynanmaktadır.

Düşünceler :

C. H. P. tarafından Halkevleri'mize geçen ay içinde gönderildiğini yukarıda zikrettiğimiz tâmim üzerine, ÜLKÜ'ye yollanılmağa başlayan aylık çalışma hülâsalarından birkaç tanesinin spora ait kısımlarını örnek olarak aldık. Tâmimde : " Ay içindeki çalışmaları günü gününe bir yere kaydetmek prensipi kabûl edilirse, gönderilecek hülâsa ayın sonunda kendi kendine hazırlanmış olur „ denmekte idi. Yukarıda da görüldüğü üzere Halkevleri'miz aylık çalışma hülâsalarını hazırlarken tâmimdeki bu noktayı pek de gözönünde tutmamışlardır. Her kol kendi günlük çalışmalarını bir yere vaktinde not etmeği itiyat edinirse, hem ay nihayetine istenilen hülâsayı hazırlamış olur, hem de kendi çalışmalarını kendi kontrol etmek imkânını bulur ve âdeta hergün yapılacak yeni bir iş arar. Bundan başka; altı aylık raporlar da zahmetsizce ve tam istenildiği gibi meydana gelmiş olur.

Alanya Halkevi'nin bisikletçileriyle köylere ve civar kazalara yaptığı gezintiler iyi. Tâtil günlerinden faydalanarak Ev'in diğer muhtelif kollara mensup âzalarıyla birlikte yakın köylere yürüyüşler yapmak, orada karşılıklı eğlenceler tertip ederek millî oyunlar oynamak, monologlar söylemek, imkân varsa köyün açık ve müsait bir yerinde ufak temsiller vermek, birlikte güreşler, koşular, yüzme, cirit, binicilik, atış müsabakaları yaparak, onlarda spora karşı bir heves ve alâka uyandırmak, gayet kısa sosyâl konuşmalar yapmak ve bilmukabele köylülerin de Alanya'ya gelmelerini temin edip, aynı eğlenceleri tekrarlamak veya iki, üç köy arasında böyle kaynaşmalar yaratmak hiç de fena olmaz. Bu suretle, hem Ev âzaları güzel, temiz, eğlenceli bir gün geçirirler, hem de muhitlerini uyuşukluktan kurtararak büyük faydalar temin ederler. Hakikî anlaşma ve birliğin zamanında bir memlekete neler kazandıracağını sayın Halkevli arkadaşlarımız çok iyi takdir ederler. Tabiî bu tavsiye ve temennilerimiz bütün Halkevleri'miz içindir.

Sandıklı Halkevi'miz bize hem Haziran, hem de Temmuz hülâsalarını göndermiş. Her iki ayın çalışmaları hemen hemen aynı. Sıcakların bütün şiddetine rağmen Sandıklı'da yine muntazaman futbol oynanması, geçen sayılarda da söylediğimiz gibi, futbolun bizim memlekette, hattâ millî sporlarımıza tercih edilecek kadar üstün ve her ne bahsına olursa olsun yapılması şart bir spor haline geldiğini gösteriyor. Mahdut yeni sahalarımız hariç tutulursa, birçok yerlerde meydanlarımız toz, toprak içinde, fakat yine futbol... Beri taraftan, Akdeniz sahillerinin 40 derece ile kaynadığını meteoroloji istasyonlarımız haber veriyor, bazı yerlerde sıcaklardan bayılanlar, ölenler var. 'Alanya'nın böyle bir zamanda deniz sporlarına çok yer vermesini bekliyor ve ümit ediyoruz.

Sandıklı'daki bisikletli köy gezintileri, av hareketleri fena değil, ama galiba domuz avları biraz mevsimsiz.

Adana Halkevi'mizin tek sporu, Haziran nüshamızda da işaret ettiğimiz gibi tenistir. Ne yapabiliriz ? diye bize soruyorlarsa, daima tekrarladığımız gibi : Bu sütunlardaki yazıları takip edin, Eviniz'le ayni şartlar altında çalışan Halkevleri size güzel örnekler verebilir, deyeceğiz.

Niğde ve Bayındır Halkevleri'mizin de daha faâl. olmalarını temenni ederiz. Alanya Halkevi'mize yapmış olduğumuz tavsiyelerden bu Halkevleri'miz de faydalanabilirler. Niğde fazlaca durgun. Bahsettikleri antrenman maçından da kasdedilen galiba yine futboldur.

Bayındır Halkevi'mizin *ÜLKÜ*'nün spor sahifesini dikkatle takip etmekte olduğunu da memnuniyetle öğrenmiş oluyoruz. Bayındır Avcılar Sosyetesiyle yapılan anlaşma gayet güzeldir. Gayemiz ; hiçbir zaman iyi maksatlarla kurulmuş, verimli teşekkülleri yıkmak, ortadan kaldırmak veya onları zayıf düşürerek eritmek değil, bilâkis iş birliği yaparak, kaynaşarak, bütün bir muhit gençliğinin bu teşekküllerden âzamî derecede faydalanmalarının teminidir. Şimdilik bu vaziyet gayet uygundur. İkinci derecedeki ufak tefek engeller zamanla ortadan kalkar.

Bergama Halkevi'mizin tertip etmiş oldukları deniz yarışlarını daha etraflıca bildirmeleri ve spor ekzersizlerinden ne murat eylediklerini de lûtfen zikretmeleri diğer Evleri'mize faydalı olabilir.

Gelelim Halkevleri'mizin İkincikânun 939 ile Haziran 939 tarihleri arasındaki faâliyetlerini gösteren ilk altı aylık çalışma raporlarına :

Kütahya Halkevi'nin en iyi çalışması 19 Mayıs bayramı vesilesiyle cirit oyunlarını halka göstermesi ve bunlar hakkında izahat vermesidir. Spor kulüpleri arasında temaslar temin etmesi, kır koşuları da iyi.. Fakat, altı ayda 180 kadar gün olduğunu hesap edersek, bukadar gün içinde ancak dört veya beş gün bir spor hareketi yapılmış gibi görünüyor ki, buna imkân göremiyoruz. Öyle zannediyoruz ki, bu altı ay içinde daha birçok hareketler olmuştur fakat, belki bunlar günü gününe kaydedilmediğinden veya ayrı ayrı zikredilmesine lüzum görülmediğinden raporda gösterilmemiştir.

Yukarıda da söylediğimiz gibi *ÜLKÜ*'ye yollanacak aylık hülâsalar artık bu gibi mahzurları kaldıracaktır.

Kırkağaç Halkevi'nin raporunda işaret ettiği beden hareketleri, koşular, avcılık, dağcılık, binicilik, bisik-

let, sele mukavemeti, güreş ve atıcılık hakkındaki çalışmaları üzerinde bizi aydınlatmak ve diğer Halkevleri'mize örnek olarak gösterilmek üzere daha geniş malûmat vermelerini rica ederiz.

Artvin Halkevi'mizde çalışan arkadaşlar futbol oynayamadıklarına hiç üzülmesinler. Pinpon, patinaj, bilârdo, mahallî oyunlar, av gezileri de güzel sporlardır.

Güreşçiler meselesine gelince: Biz Halkevli arkadaşlara hak veriyoruz. Hakikaten, yalnız güreşle uğraşan değil, her sporda istidatlıları daima göz önünde bulundurarak iyi bir şekilde yetiştirmek alıncak dereceyi de çok yükseltir, bu da sonunda maddeye dayanır. İmkân nisbetinde bu gibileri korumamız tabiîdir.

Fakat, bizim gayemiz şampiyonlar yetiştirmek değildir. Biz; uzanabildiğimiz yere kadar beden terbiyesi ve sporun ne demek olduğunu tanıtalım ve halkta buna karşı bir alâka, sevgi ve itiyat uyandıralım, kâfi.. Şampiyonları kulüpler yetiştirsin.

Ş. G.

HALKODALARI

Cümhuriyet Halk Partisi'nin son Beşinci Büyük Kurultayı'nda halk terbiyesine hizmet etmek ve Halkevleri gibi Parti'nin kültür kurumları olmak üzere bir de Halkodaları kurulması kararlaştırılmış ve Parti nizamnâmesine bu maksatla kayıtlar konmuştur.

Kâfi bina bulunmayan ve çalıştırılacak elemanı az olan yerlerde açılacak olan bu Halkodaları'na ait esas talimâtı, Cümhuriyet Halk Partisi Umumî İdare Heyeti son toplantısında inceleyerek tasvip etmiştir. Halkevleri'ne düşen vazifelerin mühim bir kısmını memleket içinde daha geniş bir sahâda yapacak olan ve Cümhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlık Divanı'nca tasdik edilen Halkodaları'na ait tâlimatı aynen neşrediyoruz :

1— Halkodaları, Halkevleri gibi Cümhuriyet Halk Partisi'nin *Cümhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Lâyiklik, Devletçilik* ve *İnkılâpçılık* prensipleri içinde çalışan kültür kurumlarıdır.

Halkodaları'nın kapıları Parti'ye yazılı olan veya olmayan bütün yurttaşlara açıktır.

Ancak Halkodası Reisi veya İdare Heyeti âzası olabilmek için mutlaka Cümhuriyet Halk Pairtisi'ne yazılı veya devlet memuru olmak şarttır.

Halkodaları açılma şartları

2— Halkodaları eleman, bina ve para bakımından Halkevi açılmasına imkân görülemeyen yerlerde açılabilir.

3— Bir yerde Halkodası açılabilmesi için orada en az 50 âzanın kaydedilmiş olması ve bir toplantı salonu ile bir okuma odasının ve odayı idare edecek kadar yıllık bir bütçenin sağlanması şarttır.

Ayrıca bir okuma odası bulunmadığı takdirde toplantı salonunun münasip bir yerine kitap dolabı konulmak şartıyle hem salon hem okuma odası olarak kullanılabilir.

4— Halkodaları'nın açılma kararı ve çalışmasının umumî sevk ve idaresi, Parti Umumî İdare Heyeti'nin, odaların, bütçesinin, binasının tesisat levazımının temini Halkodaları'nin bulunduklari yerin vilâyet, kaza, nahiye veya ocak Parti idare heyetlerinin işidir.

5— Bir yerde Halkodası açılması istenildiği takdirde oranın Parti teşkilâtı, kademeye riâyet ederek tekliflerini yapar. Vilâyet idare heyetleri bu teklifleri inceleyerek açılma şartlarının tamam olduğunu anladıkları takdirde Parti Genel Sekreterliği'ne yazarlar ve alacakları emir üzerine hareket ederler. Parti teşkilâtı olmayan yerlerde bu teklifleri genel müfettişler yaparlar.

6— Açılmasına Cümhuriyet Halk Partisi Umumî İdare Heyeti'nce karar verilen Halkodaları, Halkevleri'nin yıldönümlerinde hususî törenlerle açılırlar.

7— Halkodaları salonları Partimiz'in prensiplerine aykırı olmayan veya başka siyasâl partilerle ilgili bulunmayan bütün ulusâl cemiyetlerin toplanmaları için açıktır.

8— Halkodaları toplantılarında bulunacaklar için özel yerler ayrılmaz. Yalnız Cümhurreisi ile Büyük Millet Meclisi Reisi'ne, Başvekil'e ve vazifeli bulundukları yerlerde Vali, Kaymakam ve Nahiye Müdürü ile oranın büyük Komutanı'na yer hazırlanır.

9— Halkodaları çatısı altında derin samimilik ve arkadaşlık duyguları hüküm sürer. Bu sebeple herkese ayni şekilde davranmak fikrine aykırı bir hareket düşüncesi Halkodaları'nda yer bulamaz. Toplantıya geç gelenler yer bulamazlarsa ayakta dururlar.

Bu esaslar sıkı sıkıya korunduktan başka her Halkodası'nın bulunduğu yerin vaziyetine göre toplantılarda girip çıkmanın ve salonda yer almanın düzene konulması ve huzur ile düzenin korunması için Halkodaları İdare Heyetleri usûl koyarlar, bu usûlleri vaktinde herkese ilân ederler.

Halkodaları İdare tarzı

10— Her Halkodası'nın 3-7 kişilik bir İdare Heyeti bulunur. İdare Heyeti âzalarını ayni miktarda yedekleriyle beraber Halkodası âzası seçerler. İntihaplar iki yılda bir yenilenir.

Âzaların yeniden seçilmeleri caizdir. İdare Heyeti'nde münhâl oldukça yedeklerden en çok rey alanlar gelirler.

Reislik vazifesi kendi aralarından seçtikleri bir âza tarafından yapılır. Reisin vazifesi Oda'nın bağlı olduğu Parti İdare Heyeti'nce, Parti teşkilâtı olmayan yerde umumî müfettişlerce tasdik olunur.

11— Halkodası Reisi 13 üncü maddede yazılı çalışma mevzularında aydınlanmaya lüzum gördükleri hususlar hakkında Cümhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği ile, diğer bütün idarî ve malî işlerde bağlı olduğu Parti teşkilâtı Reisliği ile veya Umumî Müfettişlikler'le muhabere edebilir.

12— Halkodası İdare Heyetleri en az 15 günde bir toplanır. Başlıca vazifeleri şunlardır :

a) Bu tâlimatın 13 üncü maddesinde sayılan işlerin yapılmasını sağlayacak ve düzenleyecek kararlar ve tedbirler almak.
b) Hesapları tutmak, masrafları müracabe ve tasdik etmek.
c) Halkodası'na ait bütün demirbaş eşyanın defterini tutmak, ve bunların korunmasına dikkat etmek.
ç) Yirminci maddenin altıncı fıkrasında gösterilen çalışma defterini tutmaktır.

13— Halkodaları'ndan beklenen belli başlı işler şunlardır :

a) Temiz bir toplantı ve konuşma yeri olmak (Çay, kahve, limonata, ayran gibi şeyler içilebilir. Her türlü alkollü içki yasaktır).
b) Bağlı olduğu Parti teşkilâtının uygun gördüğü gazete ve dergileri bulunduracak bir okuma merkezi haline gelmek.
c) Halkı ilgilendiren faydalı mevzular üzerinde konuşmaların yapılacağı bir muhit olmak.
(Bu konuşmalar için Halkodası'nın bulunduğu yerdeki yurttaşlardan istifade olunacağı gibi İdare Heyeti yakın Halkevleri'nden konferanscılar dâvet edebilir).
ç) Halkodaları'nda belli günlerde, halk türküleri söylenir. Muhitte saz şairleri varsa onlar dinlenir. Radyo varsa bundan, olmadığı takdirde gramofondan istifade edilir.
d) Yerli raks (oyun) lar teşvik olunur.
e) Karagöz, kukla gibi oyunlardan ve bu odalar için yazılmış piyeslerden istifade olunur.
f) Yerli mahsûllerden ve yerli mallardan zaman zaman sergiler yapılır.
(Bu sergiler münasebetiyle yurttaşlara yerli mahsûllerimizle, yerli mamûlâtımız hakkında kısa ve faydalı malûmat verilmesine dikkat olunur).
g) Güreş, cirit gibi oyunlar, avcılık, binicilik gibi sporlar teşvik ve tertip olunur.
h) Ulusal bayramlarla diğer törenler bütün imkânlardan faydalanarak coşkunlukla kutlanır.
i) Mahallin fakır hastaları ile ilgilenilir.

14— Kanuna tevfikan nikâh merasimi yapıldıktan sonra Parti ve Halkodası âzaları düğün ve nişan törenlerini Halkodası'nda yapabilirler. Belli şartlar içinde Halkodaları'nda yapılacak nişan, düğün ve sair toplantı ve eğlentilerde alkollü içkiler kullanılması yasaktır.

Okuma odaları

15— Her Halkodası'nın bir okuma odası bulunur.

Bu okuma odasına kitaplar şu suretle temin olunur :

a) Halkodası İdare Heyeti'nin, bütçe takatı nisbetinde satın alacağı kitaplardan, (İdare Heyetleri'nin kendilerine zaman zaman C. H. P. Genel Sekreterliği'nce gönderilecek kitap listelerindeki kitaplardan tercihan tedarik etmeleri muvafık olur).
b) C. H. P. Genel Sekreterliği'nin göndereceği kitaplardan,
c) Teberrü suretiyle, (teberrü suretiy-

le verilecek kitapların okuma odasında okunmalarına Halkodası İdare Heyeti karar verir).

16— Okuma Odaları'ndaki kitaplardan şu suretle istifade olunur :

a) Belli gün ve saatlerde açık bulundurulacak okuma odasında isteyenler okuma odasındaki kitaplardan istediğini okur.

b) Belli günlerde yapılacak toplantılarda biri okur diğerleri dinler. Böylelikle ya bir kitap birkaç toplantıda bitirilir, veya yalnız bir toplantıda herhangi bir kitaptan seçilmiş kısımlar okunur.
(Köylüyü alâkalandıran kanunlar da bu usûlle halka belletilir).

c) İstekli olanlara en çok 15 günü geçmemek şartıyle, emanet suretiyle kitap verilir. Kitabı alan okur ve gününde geri verir.
(Bu suretle verilecek kitapların kaybolmasından Holkodası Reisi mes'uldür. Kaybolmanın önüne geçecek tedbirler alınmadığı takdirde bu fıkranın tatbikından vaz geçilebilir).

17— Halkevleri'miz gibi Halkodaları - mız da Türk inkılâbı prensiplerinin halk arasında yayılması, derinleşmesi ve kökleşmesi için kurulmuş kurumlar olduğuna göre kütüphanelerde ve okuma odalarında bulundurulacak eserlerin de bu esasa uyar mahiyette olmaları tabiîdir.

18— Halkodaları'nda Türk harfleriyle yazılmış eserlerden başka eser bulundurulmaz. Mevcut kitapların adını ve muharrirlerini bildiren listeler her yıl sonunda Parti Genel Sekreterliği'ne gönderilir.

19— Her Halkodası birisi Haziran, diğeri de İlkkânun ayları sonlarında olmak üzere çalışmalarını gösterir birer rapor hazırlayarak bir örneğini bağlı olduğu Parti kademesine, bir örneğini de Parti Vilâyet İdare Heyeti'ne gönderir.

Parti teşkilâtı olmayan yerlerde bu raporlar yalnız bir örnek olarak Umumî Müfettişlik'e gönderilir. Parti Vilâyet İdare Heyeti Reisi ve Umumî Müfettiş vilâyet veya bölgesi içindeki Halkodaları'nın bu raporlarını birleştirerek mütalâası ile birlikte C. H. P. Genel Sekreterliği'ne yollarlar.

20— Her Halkodası şu defterleri tutmaya mecburdur :

1— Âza kayıt defteri,
2— Hesap defteri,
3— Gelen giden evrakın kayıt defteri,
4— Demirbaş eşya defteri,
5— Kütüphane kütüğü (bunun bir adı da kütüphane giriş defteridir).
6— Çalışma defteri : (15 gün içinde Halkodası'nda ne yapıldığı, kaç kişi geldiği, her 15 günde bir İdare Heyeti toplantısında bu deftere kaydedilir. Ve 19 uncu maddeye göre verilecek raporlara bu defterdeki malûmat esas olur).

GEBZE HALKEVİ BİNASI AVAN PROJESİ

Henüz, yeni bir Halkevi binasına kavuşmamış olan, (2000-5000) nüfuslu ufak ve dolayısıyle geliri az yerlerde, çok defa büyücek odalı bir bina içinde Halkevi çalışmalarının temin olunabildiğini işidiyoruz. Bazan da, mahdut bir para ve pek basit bir plâna uyularak yeni bir yapının başarıldığını duyuyoruz, görüyoruz.

Her iki halde de şartlara göre, muvaffak olunmuş misâller vardır. Görülecek işler ve bunlara ayrılacak zamanlar, programlaştırılmış ve muntazam surette takıp olunmuş bulunursa : Meselâ bir salonun, okuma, anlatma, müzik ve sırasında da spor faâliyetlerine yetebileceğine inanımız olmalıdır.

Gebze'de yapılmak üzere hazırladığımız, şu küçük Halkevi projesi de bu esaslara dayanır. Bundan başka bu avan projede en kolay inşa şekil ve usûlleri tercih edilmiştir : Esas dıvarlar taştan yapılabileceği gibi, tuğladan da yapılabilirler, bu takdirde 35 sm. lik dıvar kalınlığı kâfi gelir. Bina damının kiremitle örtülmesi, döşemelerin de mozaik çini veya çimento çinilerle teşkil edilmiş olması, inşa, idame ve tamir kolaylığını her halde temin edecektir.

Tek bir kat üzerine ve 310 metre murabbaı saha işgâl edecek olan bu plânın ana hatlarını şöylece sıralayabiliriz : Zemin kat döşeme seviyesine üstü kapalı 6 basamaklık bir dış mer-

divenle çıkıldıktan sonra, binanın methali ve ayni zamanda vestiyeri olarak kullanılacak olan antreye giriliyor. Antreden sonra pek büyük olmayan bir holden binanın yan kolunu teşkilden 7×13 m. ebâdındaki halk salonuna geçiliyor. Bu salon yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, birinci derecede okuma ve toplantılara ait olmak üzere, müzik spor ve diğer çeşit halk toplantıları için kullanılacağına göre, bilhassa döşenmesi ayrı bir dikkatle incelenmelidir. Holün karşısındaki küçük veranda ayni zamanda salonun ayrı bir geçidi olabileceği gibi, burada muvakkat büfe de kurulabilir.

Antrenin öteki yanında kalan yapı kolu da, bir koridor üzerinde iki başkan odası, bir büro ve bir de idare toplantı odasından ibarettir. Arka tarafta iki helâ ve hademe odası ile, bu küçük yapının teşkilâtı bitirilmiş oluyor.

Salonun dar cephesi, boşluksuz bir kitle halinde bırakılarak hem salonun bir cihetten ışıklandırılması temin olunmuş hem de cephede büyük yazılar veya rölyeflerin konabilmesine uygun yer ayrılmıştır.

Yapı zamanında, gösterilecek az dikkat bile ortaya temiz bir iş çıkarabilecek, yerinde bir zevk ile de döşenebildiği takdirde, bina lüzumsuz işletme masraflarından uzak bir intizam kaynağı halinde muhafaza olunabilecektir.

S. SAYAR

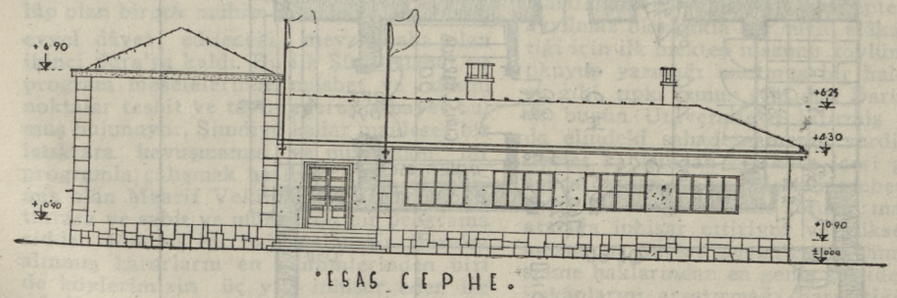

Gebze Halkevi avan projesi

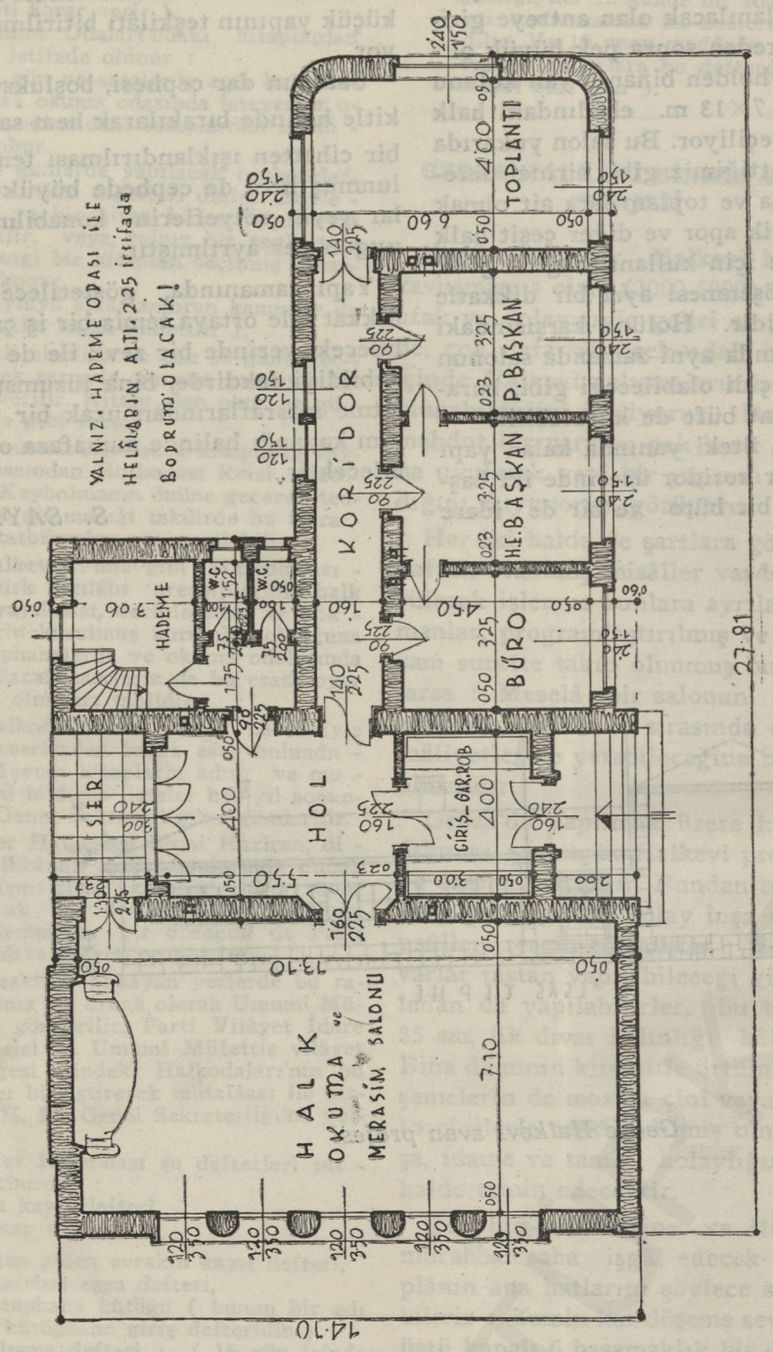

FİKİR HAREKETLERİ

BİR OKUYUCUNUN NOTLARI

NAHİD SIRRI

Maarif Şurası İçin

Geçen ay bu sütunlarda içtimalarının devam etmekte bulunduğundan bahsettiğim Maarif Şûrası iki hafta kadar devam ettikten sonra nihayet buldu. Şûrâyı terkip eden kimselerin hemen cümlesi Maarif Vekilliği'nin memurları veya muallimleri idiler. Bununla beraber, Vekâlet'in almış olduğu veya almak istediği kararları müttefikan tasvip ve takdir etmekle işin içinden çıkmayarak gerek ayrıldıkları encümenlerde ve gerek umumî içtimalarda münakaşalardan çekinmediler ki, bu nokta ayrıca ve memnuniyetle kaydedilecek bir keyfiyet - tir. Maarif Şûrası'nın her üç senede bir toplanması kanun müktezasından iken ve üç yıl evvel içtimaı icap ederken bu toplanışın ancak şimdi mümkin olabilmesi, Şûra'nın müzakere rüznâmesini fazla şişirmiş bulunuyordu. O kadar ki, müzakeresi matlûp olan birçok mühim meseleler -üç yıldan evvel dâvet edileceği mevzuubahs olan ikinci Şûra'ya kaldı. Bu ilk Şûra ıslahat ve program meselelerinde müsbet ve mühim noktalar tesbit ve tayin ederek nihayet bulmuş bulunuyor. Şimdiye kadar maâlesef bir istıkrara kavuşmamış ve muntazam bir programla çalışmak nasibini idrâk eylememiş olan Maarif Vekilliği ise artık bu istikrara ve sabit ve muntazam bir programa cidden susamış bir hale gelmiştir. Şûra'ca alınmış kararların en mühimlerinden biri de köylerimizin üç yıla inhisar eden ilk tahsil mekteplerinin beş yıla kalbidir ve sade bu kararın kuvveden fiile çıkması memleketimizde bütün halkın okuyup yazması dâvasında en mühim bir merhale teşkil edecektir. Filhakika, ilk tahsilin mecburî olması hakkındaki ve oldukça eski teahhüde rağmen bütün Türk çocuklarını okutamayan Maarif Vekâleti'nin kendilerine üç seneden ibaret bir ilk tahsil verebildiği çocukları da okur yazar haline getirebildiği münakaşaya mütehammil bir keyfiyettir. Ehliyetleri kâfi veya gayr-i kâfi hocalar elinde muntazaman devam da etmeyerek kısa bir ilk tahsil görmüş köy çocuklarının, ilk mektep kapısından çıkar çıkmaz okuyup yazma ile her türlü alâkayı kesecek, bir müddet geçtikten sonra okuyup yazmağı âdeta unutmuş bir hale geldikleri ve bu hale gelenlerin hemen hemen ekseriyeti teşkil ettikleri ise inkârı kabil olmayan bir keyfiyettir. Ve köylerdeki ilk mekteplerde tahsilin üç yıldan beş seneye iblâğı, şüphesiz ki bu hazin vaziyetin önünü alacak sebepler arasında mühim ve müessirlerden biridir. Bununla beraber, halkımızda, her sınıf halkımızda, okuma itiyadı teessüs edip kökleşmedikçe ve her sınıf halkın okuyabileceği güzel, kıymetli ve ucuz kitabı memleketin her tarafına yaymak imkânları temin olunmadıkça, yâni Maarif Şûrası'na tekaddüm eden Neşriyat Kongresi'nin izhar eylemiş olduğu temenniler birer hakikat olmadıkça, sade mekteplerin daha muntazam bir hale gelmesi ve ilk tahsilin tâmimiyle en yükseğinden en mütevazı'ına kadar münevver kütleler vücut bulacağını beklemek kabil midir ? Nasıl kabil olabilir ki mektepten ayrılır ayrılmaz okumakla her türlü alâkasını kestiği için ilk mektep mezunu köylünün âdeta okuyup yazmağı unutmuş bir hale düşü - şü gibi, tıpkı bunun gibi dün Darülfünun'u ve bugün Üniversite'yi bitirmiş delikanlı da elindeki şahadetnamenin verdiği hakla devlet kapısından bir kere içeri girdikten sonra okuyup yazma ile münasebetini gündelik gazetenin havadis sütunlarına bir göz atmağa inhisar ettiriyor ve yüksek tahsil mezununa devlet mevzu'atının tanıdığı yük selme haklarından en geniş şekilde istifade imkânlarını araştırmağa hasrettiği zekâsına başka bir gıda aramadığından, tahsil müddetince okuduğu -veya ezberlediği- şeyleri unuta unuta o da ilk mektep mezunu gibi bir inhitat ve tedennî seyri takip ederek, okuyup yazmağı unutacak hadde tabiî gelmiyor ama, orta tahsil seviyesine kadar pekâlâ düşebiliyor. Muhakemeleri, konuşup yazma dereceleri orta tahsil seviyesine düşmüş yüksek irfan müesseseleri mezunlarıyle memleketimizde sık sık, elim bir şekilde sık sık, karşılaşılmadığını kim iddia edebilir ?

Maarif Vekili H a s a n - Â l i Y ü c e l 'in Şûra'yı açarken iradettiği çok samimî ve cessur nutukta teslim eylemiş bu-

lunduğu veçhile irfan müesseselerimizin hiçbiri, en mütevazı'ı olan üç yıllık köy ilk mektebinden en yükseği bulunan Üniversite'ye kadar hiçbiri, göğsümüzü iftiharla kabartacak mezunlar verecek hale varmamış bulunmaktadırlar. Fakat İsmet İnönü devrinin müjdelediği bütün başarılar arasında ve bunların en mühim safında maarif ıslâhatı dâvasının da halledileceğine inanıyor ve Maarif Şûrasının izhar ve tesbit eylemiş bulunduğu temennilerin kısa zamanlarda ve en muvafık şekilleriyle birer hakikat olmalarını diliyoruz.

General Halil'in ölümü

Ressamlarımızın en yaşlısı ve en değerlilerinden biri olan mütekait general Halil Ağustos ayının son günlerinden birinde vefat etti. 1856 da doğmuş bulunduğuna göre yaşı sekseni tecavüz eylediği halde son zamanlarına kadar elinden fırça düşmemişti. Allah vergisi olan bir isti'dat ve bir aşkla en genç yaşında yapmağa başladığı resimdeki bilgi ve kabiliyetlerini inkişaf ettirmek üzere 1878 de Fransa'ya giderek epey bir zaman Paris'te kaldığı ve meşhur Gerome'un atölyesinde çalıştığı malûmdu. Bu son yıla kadar Ankara Halkevi'nde açtığı sergilerde, vefakâr ve sadık hayat arkadaşıyle beraber, uzun bir müşterek hayatın birbirlerine âdeta benzettiği yorgun başları birbirine yakın, birbirine eş iki hasır koltukta sessiz ve hareketsiz oturarak hemen daima boş kalan salonda hayran ve kadirşinas seyircileri ve elbette müşterileri saatlarca ve günlerce, sabûr, bekleyişlerini bu satırları yazarken görür gibi oluyorum. Ve pek yakınlarda kapanan son sergisini ziyaret edememiş oluşuma, onları böyle yanyana bir kere daha göremediğime yanıyorum.

Bütün hayatını san'ata vermiş olan bu mütekait generalle refikasının bu sergi salonunda, bu hasır koltuklar üstünde birkaç sene değiştiğine şahit olamadığım birinin siyah vestonu ve ötekinin açık kahve rengi mantosu, bizim için ne ayıptır ki bir refah manzarası vermez, ve hemen daima aynı resimlerin hemen ayni yerlere asılmalarıyle vücuda getirilen bu sergiler san'atkârın eserlerinin satılmadığını, birçok emsâline nazaran pek mütevazı' olan fiyatlarına rağmen alınmadıklarını gösterirdi.

Onun bize bıraktığı birçok eserler arasında eserleri kuvvetli ümitler veren bir de ressam evlât bulunan general Halil in en son günlerine kadar aynı kıymeti ve kudreti muhafaza ettiğini iddia edecek değilim. Fakat son zamanlara kadar, gözleri artık müşkilât ile gördüğü ve ellerinin kımıldanışlarındaki güçlükler gözle görülen bir hale geldiği halde çalışmakta devam etmesi, gençlere ve tenbellere ne büyük bir ibret dersiydi ! Herşeyin yarı karanlık hale geldiği, ufukların daraldığı ve renklerin solduğu bir âlemde Halil Paşa artık hayalinde ve hafızasında kalmış âlemleri, titreyen bileğine hükmedip renkli, canlı ve güzel olarak fırçasına tersim ettiriyor ve seksen yaşının yarattığı eserlerde de eski irtifa'ları bulmağa çabalayordu. Kemal yıllarının mahsûlü bulunan tablolarda ise herhangi bir garp müzesine alınacak kıymette olanları çoktur. Peyizajlarıyle portrelerini aynı derecede sevdim ve ilkleri ikincileri yahut ikincileri birincilere tercih eden bir hükme varmağa çalışmadım. Boğaziçiyle ömrünün son beş on kışını faziletli bir Mısır Prensi'nin himayesiyle geçirdiği Nil sahillerini pek çok eserinde tersim etmişti. Paris'li bir kadına ait eski ve meşhur portresiyle oda içindeki ihtiyar kadınla hâfidesine ait resmi ve bir Türk bahçesindeki meşlâhlı Hanım resmini teferrüatlarıyle hatırlayorum. Ve zannediyorum ki en şahsî eserleri ömrünün en büyük kısmını sahillerinde geçirdiği Boğaz'a ait tablolarıdır. Herhalde muhakkak ki Türk resim tarihinde şerefli ve ehemmiyetli bir yeri vardı ve ölümüyle Hamdi Bey ve Zekâyi Paşa neslinin son ve pek kuvvetli bir uzvunu kaybetmiş bulunuyoruz. Onun san'atını, şahsiyetini, kendinden daha genç ressamlarımız üzerindeki tesirlerini tahlil ve bütün eserlerinin listesini de ihtiva eden ve salâhiyetli bir kalemin eseri bulunan bir monografi vücuda gelmesi temenniye çok lâyık bir keyfiyettir. Ve böyle bir monografiyi vücuda getirmek, her yerden ziyade, muhterem ölünün ilk müdürü bulunduğu Güzel San'atlar Akademisi'ne düşer sanıyorum.

Sahne Şuunu Peşinde

Memleketimizdeki tiyatro şu'ununda bahsetmek üzere ele kalem alınca ne söylemeli ? Herşeyden önce devletin Ankarada bir sahne kurması lüzumundan bahsederdim ama, buna dair o kadar çok yazdım ve bu yazılarım, tabiîdir ki imzamın kıymetsizliğinden dolayı çölde nutka o kadar benzedi ki, yüz kere söylediğim şeyleri tekrardan çekiniyor ve bu haklı arzu ve temenniye avdet etmiyorum. Fakat eğer duyduğum doğru ise ve tasavvur tahakkuk ederse, kuruluşundanberi epey de zaman geçen tiyatro mektebinin son yıl talebesine mahsus birnevi tatbikat sahnesi olmak üzere Ankara'daki büyük Evkaf Apartmanında, sahnesi mevcut bulunmakla beraber oturacak yerlerden mahrum salon hazırlanıyormuş ve, galiba haftada bir gün, son sınıf talebesi burada kışın temsiller verecekmiş.. Acaba bu gençlerin sayısı, eşhası pek mahdut olmayan piyesler temsiline de kâfi gelecek midir ? Bu mevzu üzerinde konuşurken meselâ Paris'in tiyatro Konservatuvar'ındaki talebenin tekemmül ve inkişaf hususunda bizimkilere nisbetle ne büyük imkânlara ve kolaylıklara mazhar bulunduğunu düşünmemek de mümkin midir ? Bir kere onlar isterlerse her gece bir başka tiyatroya gidebilir, güzel piyesler seyredebilir, kuvvetli artistlerin oyunlarında hazır bulunarak görgü ve bilgilerini artırabilirler. Bizimkiler ise senede birkaç geceye inhisar eden İstanbul şehir tiyatrosunun temsillerinden başka bir oyun görmeyecekler ve hocalarından bir ikisi de ecnebi olduğu için bunların derslerinden de tercüman vasıtasiyle istifade etmeğe imkân bulacaklardır. Ve Paris Konservatuvarı'ndaki talebenin kuvvetlileri meselâ Komedi Fransez'in temsillerinde küçük roller deruhte ederek sitaj gördükleri halde demek ki bizimkiler oynayacakları her piyesin bütün yükünü yüklenip karşımıza çıkacaklar.. Bu bahise avdet etmemeğe karar vermiştim, ama, acaba tiyatro mektebini Ankara'da bir devlet ve hiç değilse bir şehir tiyatrosıyle yanyana ve ayni zamanda kurmak daha münasip olmaz mıydı, ve o takdirde, tiyatro mektebi daha canlı ve talebesi mekteplerini bitirince çalışacakları yeri yanı başlarında hazır görmekten mütevellit bir itmi'nanla daha ümitli ve hevesli olmazlar mıydı diye düşünmemek elden gelmiyor. Belki de, kurulacak devlet tiyatrosunu, nihayet yirmi otuz senelik mazileri bulunduğu için etvâr ve evza'larında ve konuşmalarında Manakyan, Aleksanyan ve Vahram Papazyan'dan ve belki daha başkalarından izler ve şemmeler kalmış kıdemli san'atkârlarımıza kapamak ve devlet tiyatrosuna bunlardan ve Ermeni şivesiyle melodram çeşnisinden birşey sokmayarak hiçbir tesir altında kalmamış hep genç unsurlara tahsis etmek gibi bir nokta-i nazar ile mi hareket edildi ? Fakat hiçbir şeyde mazinin tesirlerini ve dünü kat'î olarak kesip atmak kabil olmadığı için, sahneye belki bu kış ve talebe temrini şeklinde çıkışlarını seyredeceğimiz gençlerde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun kıdemli san'atkârlarının tesirleri bulunup bulunmadığına hele şimdiden hükmetmek güçtür. Tiyatro mektebimizin, ecnebi hocalardan birinin almanca olarak irad ederek mealleri birbirine çok benzeyen cümlelerini aynen ve harfiyen türkçeye naklettirdiği uzun, pek uzun bir iftitah nutkunu müteakip geçenlerde vermiş olduğu bir temsilde, buna dair kat'î bir hüküm elde edememiş, sade birkaç hakikî istidadın müjdesini almıştık.

Ankara'ya ait tiyatro şu'ununu pertevsizlerle ararken, Cebeci semtindeki bir tulû'at turnesi temsiline de bir iki satır ayırmak isterdim. Çocukluğumuzun Kuşdili tiyatrolarını hatırlatan geniş ve hıncahınç dolu bir açık hava sahnesinin patiska ve basma perdeli sahnesinde, kanto yerini tutan varyete ve hokkabaz numaralarından sonra galiba (Dört çihar) adlı bi vodvilin, numaralara ve çalgıya hasredilmiş zamandan artakalan kırk elli dakikaya sığdırılarak verilen hülâsasını seyrettim. Oynayanlar arasında kabiliyetleri bu şartlar dahilinde inkişaf edecekler bulunduğunu iddia edecek değilim ama, herhalde bu şartlar dahilinde kabiliyetleri hebâ olmuş ve olacaklar muhakkak ki mevcuttu. Memleketin hâtır ve hayâle gelmeyecek köşelerine kadar sokulan bu tulû'atcıları tensik ve himaye etmek yolunda bazı tasavvurlar hatırlıyorum. Bunların tatbik sahâsına girmeleri elbette temenniye lâyiktır.

İstanbul'da Şehir Tiyatrosu'nun dram ve komedi kısımlarının ne zaman temsillerine başlayacaklarına ve 1939 - 1940 mevsiminde neler oynayacaklarına dair ise yeni bilgilere sahip değiliz. İstanbul Vali ve Belediye Reisi'nin yüksek gayret ve himmetiyle yapılacak asrî ve mükemmel tiyatro binasının küşat resminde bulunmak ise tahayyülü insanı coşturan bir sevinç olmaktadır. İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun adını anmağı vesile bilerek epey zamandır beni düşündüren bir noktaya temas edeceğim. Fransa'da devletin geniş yardımına mazhar ve devlete mensup bulunan Komedi Fransez artistlerinin Paris'te herhangi bir sahnede temsiller vermeleri memnu' olduğu gibi, bizim İstanbul Şehir Tiyatrosu için de ayni nevi'de kayıtlar vaz'olunmalıdır. Meselâ bu yaz, bir gazetenin ilân sütununda, bu sahnenin en sevilen bir komedi aktörünün şehrin bir bucağındaki bir bahçede oyunu haber veriliyordu. O bahçeyi, o bahçedeki sahneyi ! ve o bahçenin müdavimlerini bildiğim için okurken âdeta yüzüm kızardı. Ayni san'atkârı bir iki sene evvel de Ankara'da, kendisi kadar tanınmış bir arkadaşıyle haklarında balet san'atkârı demek balet san'atkârları için hakaret olacak bir sürü kız ve kadınla beraber turnede seyredip üzülmüştüm. İstanbul Şehir Tiyatrosu san'atkârlarının müreffeh olmalarını istemeyecek kimse yoktur ve kendilerine verilen maaşları biz de kâfi bulmadığımız için onların piyanko bayi'liğinden seyyah tercümanlığına kadar çeşitli faaliyetleri karşısında müaheze ve

tenkitten çekinmiş, İstanbul'daki temsil mevsimine hayli kısa bir had tayin edip kendi hesaplarına çıktıkları turneler için de hiçbir tenkit sözü söylememiştik. Fakat, memleketimizin yegâne medenî tiyatro manzarası arzeden bu teşekkülüne olan sevgi ve saygımız, onun hem de mühim uzuvlarını her türlü san'at kabiliyetinden mahrum birtakım insanlar ortasında ve şurada burada, isimleri ve mensup oldukları sahne büyük harflerle ilân edilerek celbedilmiş ve kendilerini kabak çekirdeği yeyip seyredecek seyirciler huzurunda görmeğe lâkayıt kalamayacak kadar ciddidir..

Sahneden bazan uzak kalıp bazan büyük ümitler ve evvelki sene olduğu gibi kuvvetli yardımlarla teşekküller kurarak fakat bunları bir türlü uzun müddet yürüteme - yen Raşit Rıza, bu sefer de Ertugrul Sâdi ile birleşip İstanbul'da bir sahne vücuda getirmiş. Bilhassa vodvil oynayacakmış ve oyunlarına Tepebaşı'ndaki bahçede Mahmut Yesarinin bir piyesiyle başlamış . . Kendisini çok sevip beğendiğimiz Raşit Rızanın kurduğu bu teşekküller o kadar kısa ömürlü mahlûklar oldu ki, Ertuğrul Sâdi'nin arkadaşlığına mazhar bulunsa da resmî muavenetlerden mahrum olarak tesis ettiği bu yeni sahne için uzun istikbâl vâdetmeğe cesaret etmeyorum, Birinci Napoléon'un şan ve şerefin şahikasına yükseldiği tarihlerde hemen bütün çocuklarıyle bir torunu imparator, kıral ve kıraliçe iken çektiği çok acı sefalet günleri hatrından çıkmayan annesi Madam Laetitianın mütemadiyen tekrar ettiği (*Pourvu que celadure !*) cümlesi hatrıma geliyor. Evet, inşallah hem devam eder, hem de, gördüğü 'rağbetin nevi' kendisini vodvil fevkında eserler oynamağa sevkeder . . .

Bir Habere Dair

Şimalî Amerika'nın meşhur Yale Üniversitesi profesörlerinden James Osborne isimli bir zatın *Work in Progress* isimli bir mecmua tesis etmiş olduğunu bir Fransız gazetesinde okudum. Bu mecmua birkaç âlimin birbirinden habersiz olarak ayni mevzuu intihap etmeleri hasebiyle emeklerinin ziyan olmamasına hizmet edecek ve herhangi sahada hangi âlim bir eser hazırlamağa başlarsa bunu evvelden bildirecekmiş, ve bir nüshasında sade Şhakespeare için 101 eser hazırlandığını haber veriyormuş. Herhalde bize dair de pek çok eser ve kitap bildiriyordu. Fakat bu mecmua ile biz neden alâkadar olalım ? Pek küçük bir mübarek zümre müstesna hangi âlimimiz, hangi ilmî eseri hazırlıyor ki bunu hazırladığını haber vermek üzere böyle bir mecmua sütunlarının delâletine müracaat etsin ? Asırlarca bütün ilim araştırmalarımız İslâm dininin tetkik ve tâmikine inhisar etmiş ve buna inhisar eden bütün medreselerde yıllar ve asırlar Kur'an ve hâdîs tefsirleri için arapça, yalnız arapca okutulmuş bulunduğu halde bugün Arap dil ve edebiyatını yegâne Üniversitemizde tedris eden zat bir ecnebi, bir müsteşrık değil midir ?

Acı ama, gerçek . . .

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR ve MECMUALAR

Server İskit *Türkiye'de Matbûat Rejimleri,* Zaman matbaası, İstanbul, 1939.

Bize bundan bir zaman önce ilk defa bir Türk tarafından çıkartılan türkçe gazete hakkında " *Tercüman-ı ahvâl ve Sahibi Agâh Efendi* „ isimli zengin bir tetkik vermiş olan zeki, münevver ve gayretli arkadaşım Server İskit bu ay içinde zarf itibarıyle kocaman olduğu kadar mazrûf itibarıyle de büyük ve kıymetli bir eser daha verdi : " *Türkiye'de Matbûat Rejimleri* „ adını taşıyan kitabın nekadar güç ve uzun bir gayretin, ve yıpranmak bilmez bir " yaratmak aşkının „ mahsûlü olduğu hakkında şöyle bir fikir vermek için, büyük hacimde 1200 sahifeyi ihtiva ettiğini söylemek kâfidir. Müellif bana bu eseri meydana getirmek için sarfettiği emeğin " beş yıl „ ı doldurduğunu söyle - diği zaman, bizatihî bukadar uzun zaman bir maksada ömür vakfetmenin büyüklüğü karşısında derin bir gıpte duyduğumu itiraf etmek lâzımgelir. Hakikaten güzel eser ler, esaslı, ilmî vasfı haiz eserler uzun bir çalışma zamanını istihlâk eden eserlerdir. Server İskit de bukadar uzun yıllar sarfederek meydana getirdiği eserinde, titiz bir itina ile mevzuun hiçbir noktasını ne ihmâl etmiş, ne de meskût bırakmış ve bunun içindir ki " kıymetli „ vasfını hattâ az bile gördüğüm güzel bir kitabı Türk irfan âlemine verebilmiştir.

Müellifinin tevazu'la " *Türkiye'de Matbûat Rejimleri* „ dediği kitabına biz, dostluğumuza kapılmadan " Türk Matbûat Ansiklopedisi „ deyebiliriz.

Filhakika tâ 1293 Meclis-i Meb'usan'ından önce cari olan 1280 - 1281 (1864) tarihli matbûat nizamnâmesini, Abdülâziz'in saltanatının ortalarına doğru gazeteler hakkındaki tehditkâr kararnâmesini, sadrâzâm Mahmut Nedim'in, Abdülâziz'in son yılında neşrettirdiği ilk sansör kararnâmesini, Abdülhamit tarafından neşredilen matbaalar ve matbûat kanunlarını, sansör kararnâmesini sırasıyle ilk Osmanlı Meclis-i Meb'usan'ının kabûl ettiği matbûat ve matbaa ve hakk-ı te'lif kanunlarıyle, ikinci Meclis-i Meb'usan'ının yaptıklarını, ve nihayet cümhuriyet devrinde tanzim ve neşredilen kanunları, tâdilleri, ilâveleri ve hattâ Meb'usan ve Âyan Meclisleri'le, Büyük Millet Meclisleri'ndeki müzakere zabıtlarıyle birlikte kitapta buluyoruz.

Gerek birinci Meclis-i Meb'usan'ının gerekse ikinci Meclis-i Meb'usan'ının müzakere zabıtları o zamanki Türk cemiyetlerinin muhtelif zümrelerindeki zihniyetlerini öğrenmek noktasından çok dikkate lâyıktır. Meselâ, ulemadan olan meb'usların muhafazakârlığına mukabil, bilhassa gayr-i Türk ânasır meb'uslarının hürriyetperverliklerini tabiî buluyoruz. Fakat bu arada ulema zümresinden bir iki zatın fevkalâde ahrarane fikirlerini, bunun yanında da hükûmetin matbûtı tazyik için koyduğu tedbirleri alkışlayan, hattâ bunları az bulan gayr-i Türk meb'uslar görülüyor. Bu bakımlardan, yâni Türk cema'atının muhtelif zümrelerinin temayüllerini anlamak noktasından ikinci Osmanlı Meclisi'nin müzakere zabıtları da çok faydalıdır.

Kitap, ayrı bir kısmında matbûat rejimlerinin geçirdiği muhtelif merhaleleri de vâkıfâne bir surette tahlil ediyor, ve bu arada matbûat tarihini alâkadar eden kıymetli malûmat veriyor. Meselâ muhtelif menba'lardan naklen İstanbul'da ilk Yahudi matbaasının 1490 da, ilk Ermeni matbaasının 1567 de, ilk Rum matbaasının da 1627 de açıldığını, 1587 de bir frengin dışarıda arabca harfleriyle kitap bastırıp Türkiye'ye gümrüksüz olarak ithâl etmek için Padişah Üçüncü Murat'tan ferman aldığını öğreniyor ve Türkiye'de ilk Türk matbaasının 1726 da, yâni Yahudilerden 336, Ermeniler'den 159, Rumlar'dan 99 yıl sonra açıldığını öğrenip esefle, acıyla düşünüyoruz.

Kitabın bütün kıymetlerini ne yazık ki böyle küçük bir " kont-randü „ çerçevesine sığdırmak kabil değildir. Server İskit'in bize vâdettiği " *Matbûat Tarihi* „ ni neşre muvaffak olmasını, ve gayretli müellifin usûlünde ve yolunda çalışan başka müelliflerin de türeyip çoğalmasını candan dilerim.

Ali Süha Delilbaşı

Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbûat Hâtıralarım,* c. I; Ahmet İhsan Mabaası, Limited Şirketi, 155 sahife, 65 kuruş.

Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbûat Hâtıralarım,* c. II; 173 sahife, 65 kuruş.

Edebiyat tarihi tetkikleri üzerinde uğraşanlar için, kıymetli bir vesika mahiyetinde olan edebî hatıraların, Türk edebiyatında ötedenberi çokaz bir yer aldığı malûmdur. Bu tarzın tarihçesine ait esaslı bir tetkik neşredilmediği gibi, son yıllar zarfında bazı kıymetli muharrirlerimizin neşrettikleri bu cins eserler üzerinde de, onları tahlil eder mahiyette ciddî birşey yazılmış değildir.

Ahmet Rasım, muhtelif eser ve makalelerinde sırası geldikçe edebî hatıralarını zikreden ve *Muharrir, Şair, Edib* nam kitabını yalnız bu mevzua hasreden, bize bu bakımdan bilhassa *Servet-i fünun,* kısmen millî edebiyat devri için müfit izahat veren belki ilk muharrirdir. Onun eserleri üzerinde, bu cepheyi gözönüne alarak yapılan bir araştırma, kendi hayatını tamamiyle aydınlatacağı gibi, devrinin mühim şahsiyetlerinin de, daha bâriz bir şekilde hususiyetlerini belirtecektir.

Biz burada, şimdilik Türk edebiyatında hâtırat nev'inin tarihçesini ve mevzu içinde çok kıymetli bir yeri olan Ahmet Rasım'ı bir yana bırakarak, son yıllar zarfında neşredilen bazı hâtıralar üzerinde duracağız, ki bunlar sırasıyle, Ahmet İhsan'ın *Matbûat Hâtıralarım* nam eseri ile, Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Edebî Hâtıralar*'ı (Akşam Kütüphanesi, İstanbul, 1935), Halit Ziya'nın, zikrettiğimiz ilk iki kıymetli esere nazaran daha mufassal malûmatı hâvi olan *Kırk Yıl* adını verdiği beş ciltten (Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1936) ibaret hâtıralarıdır.

Bunlardan, evvelâ Ahmet İhsan'ın *Matbûat Hâtıraları*'nı alıyoruz :

Kapak hariç, 155 sahifeden ibaret olan birinci cilt, muharririn, 1889 - 1908, 173 sahifeden ibaret olan ikinci cilt 1908 den 1914 e kadar olan hâtıralarını ihtiva ediyor; ileride çıkacak kısım, Mütareke'den 1918 den, Lozan Sulhu'na 1923 e kadar olan yılları yaşatacaktır.

Ahmet İhsan'ın: *"hâtıralarım sade matbûata taallûk eden kısımlara aittir, kendimi tarih yazmak iktidarından çok uzak sayarım.* C. II, s: 73 „ ifadesi, onun hangi noktalar üzerinde duracağını bize anlattığı gibi, *" eski bir gazetecinin gördüklerini kayıt ve hikâyesi tarzında meydana getirdiğim bu eser siyasî bir tarih değildir. Memlekette olup bitenlerin bende bıraktığı izleri not defterimden, yahut aklımda kalandan toplıyorum ve yazıyorum.* S. 122 „ cümlelerinden de bunların nasıl yazıldığı hakkında bir fikir ediniyoruz.

Muharrir, kendi hayatını anlatırken, bu hayatı çerçeveleyen muhiti de azçok aksettirmektedir : Mülkiye'de tedris tarzı, Balkan ve Umumîharb'i hazırlayan günlerin mahiyeti, o devirdeki kitapçılar, gazeteler ve gazeteciler, bizde ticaret ve iktisadî hayat, encümen, teftiş ve muayene gibi, ikinci derecede kalan bahislerin yanında, merkez-i sıkleti çok tabiî olarak muharririn hayatı teşkil etmektedir, ki matbaacılığa bağlı olarak yürüyen bu hayatla çok bağlı olan *Servet-i fünun* edebiyatı hakkında da mufassal değil, fakat ana hatları ile izahat verilmiştir.

Bu hâtıralar, yukarıya aldığımız kendi ifadesinden de anlaşıldığı üzere, her zaman bir sıra takip etmiyor, Mülkiye'yi bitirdiğine, ilk eserine dair malûmat veren muharrir, bizi, tekrar geçen yıllara, birtakım tedâîleriyle Mülkiye mektebine sürüklüyor.

Kitabın sonunda bir endeks'in, mevcut olmayışı, edebî şahsiyetler hakkında verilen izahatı bir vesika gibi kullanmak tarzını güçleştiriyor; fakat eserin henüz tamamlanmamış olması, belki ileride, hattâ yalnız edebî değil, her bakımdan ehemmiyeti haiz şahsiyetler hakkında izahat verilen sahifeleri gösteren bir endeks'in yapılacağını hatıra getirebilir..

Biz, Ahmet İhsan'ın hayatı, ve o devrin edebî vaziyeti hakkındaki umumî malûmatı, buraya hülâsa ve iktibas olarak naklederken, tanınmış edebî şahsiyetlerden hangi sahifelerde bahsedildiğini de sırası geldikçe not halinde kaydedeceğiz..

Kitabın ve bu yazımızın mahiyetini anlatan bu satırlardan sonra esas mevzuumuza geçebiliriz :

Ahmet İhsan, hayatı hakkında şu izahatı veriyor :

Kastamonulu'dur. İlk tahsilini Şam Rüşdiyesi'nde yapmıştır. İlk matbaayı lalası Halil Ağa ile görüyor. Bir aralık, o zaman muhasebe muavini olan babasının yanına, Halil Ağa ile bir çarşı dönüşünde uğrayor, babasının masasının üzerinde gördüğü bir " Ceride-'i Askerîye „ ona gazete nasıl basılır- sualini sorduruyor. Oradaki bir zabit, babasından, Ahmet İhsan'a matbayı göstermek hususunda izin istiyor.

Matbaaya gidiyorlar, ve ona harflerle bir Ahmet İhsan dizip iplikle sararak veriyorlar; kendisi bu sırada, yedi yaşlarındadır.

Sultan Aziz tahtından inmiş, yerine Murat geçmiştir. Babasının hâmisi olan Hüseyin Avni Paşa konağında şehit edilince, hâmisiz kalan babasını Şam'a tayin ediyorlar. Şam'da, babasının çok sevdiği ve yakın bir dostu olan, Süleyman Sa'dî Efendi'de gördüğü resimli Journal de Voyage'in bir cildi onu çok teshir ediyor. Sa'dî Bey, ona asıl kitaplarının İstanbul'da olduğunu; ve kendisinin şimdilik fransızca öğrenmesini tavsiye ederek, ona İstanbul'da birçok kitap hediye edeceğini vadediyor.

Aradan dört sene geçiyor; babası Halit Bey Şam'dan, Ankara'ya defterdar olarak (1881) tayin ediliyor. *Oradan İstanb'ul'da Şûray-ı Mâliye Âzalığına ta'yîn* edilince Süleyman Sa'dî *Bey ile meclis arkadaşı* oluyorlar.

Ahmet İhsan, bu zamanda Şam'daki Askerî Rüşdiye'den şahadetname almış ve *vaktın telgraf nazırı olduğu halde hürriyetperverâne fikirler sarf eylediği için* Abdülhamid'in *Ankara'ya nefyeylediği* Ağâh Efendi *merhumdan Ankara'da hususî ders alarak fransızcasını* iletmişti. Ağâh Efendi'nin ona Jül-vern'den okuduğu romanlar, Ahmet İhsan'ın ileride bunlardan birçok tercümelere başlayacağına ait ilk delillerdir.

Süleyman Sa'dî Bey, ona vadettiği kitapları [bunlar bazı fennî, tarihî eserler, lûgatlardır, içlerinde klâsik eserler de vardır] veriyor. Aralarında şu muhavere de geçmiştir :

— Büyürsen ne olmak istiyorsun baka yım ?

— Böyle kitaplar yapacak bir adam !

— Sade yazmak değil, onları basmak lâzım, matbaacılık da yapmalısın.

Mükâlemesinin, muharririn hayatında çok müessir olduğu görülüyor..

İstanbul'da [1882 Eylûl 7] Mülkiye'ye devama başlayor; bu sıralarda Abdurrahman Şeref Bey mektep müdürüdür.

İlk olarak, *Seksen Günde Devr-i âlem* romanını tercüme ederek Krabet matbaasında bastırıyor; fakat *formaların intişarı hengâmında Sultan Zade* Salâhî *Efendi'nin bir jurnal yıldırımına uğra* „ yorsa da, zabtiye nezaretinde istintaktan sonra, kurtuluyor.

Mülkiye'de iken Ahmet İhsan'ı en kuvvetle alâkadar eden şahsiyetler, tarih dersi veren Murat Bey [1], müdür Abdurrahman Şeref Bey, nebatat hocası Salih Bey'dir, bütün bunların başında, Recaî Zade [2] en çok sevilen bir şahsiyettir. Gençliğin bir klâvuzu da neşret mekte olduğu *Terceman-ı Hakikat* ve bazı müntehibatlarla Ahmet Mithat Efendi idi [3].

Mülkiye'nin üçüncü sınıfında iken, o zaman çıkan mecmuaları ve gazeteleri Ebuzziya neşriyatını takip eden muharrir, Nuri Bey'le *Mirât-ı âlem* nam resimli gazeteyi çıkaran B. Mahmut Sadık'ı tanımıştır.

Sucu Kosti nam bir kahvehane Ahmet Rasım [4], M. Sadık ve Ahmet İhsan'ın toplandığı bir yerdir.

Bir mektep tatilinde *" Vagabend ismindeki bir romanı, Bir serseri unvanıyle* tercüme ederek, Kirkor *Efendi eliyle bastırıp ortaya çıkardıktan* sonra, mektepte kendisine Mütercim İhsan denilmeye başlanıyor *" La Nature* mecmuasından tercüme ettiği ufak bir makaleyi " terceman-ı Hakikat'e „ gönderiyor, bu makaleleri, Ahmet Mithat, başına, *takdirli ve teşvikli birkaç satırı* ilâve ederek neşr ile, Ahmet İhsan'ı, fransızcasını kuvvetlendirmeye teşvik ediyor.

Bu, Ahmet Mithat Efendi'nin Muallim Naci [5] 'yi ve Şeyh Vasfî 'yi kapı dışarı ettiği, Divân edebiyatına karşı hiddet duyduğu bir devirdir.

1888 (1302) de Mülkiye'den mezun oluyor. Babası, bu sırada Kastamonu defterdarlığında bulunuyoru. Dört ay kadar, babasının yanında Kastamonu'da kalıyor, muharrir *" Lehistan'ın parçalandığı zaman Türkiye'ye kaçıp vatanlarından uzak kalan* Baronoveski *çok değerli bir adam idi, uyanmakta olan siyasî hislerimin sağlam yollara girmesine bu mülteci Lehli çok yardım etti* „ diyor. Babası Halit Beyin, dört ay sonra Bursa defterdarlığına geç-

[1] Murad Bey hakkında şu sahifelerde izahat vardır : (c. I, s. 31; c. II, s. 38-39).

[2] Eserde, üzerinde en çok durulan bir şahsiyet Recai Zade'dir: (c. I, 31, 43, 81, 82, 93, 94, 95, 96, 100, 101, 104, 121; c. II : 34, 78, 159, 160, 161 inci sahifelerde kıymetli izahat vardır.

[3] Ahmed Mithad hakkında (c. I, s : 37, 38, 39, 40, 41, 49, 52, 53, 54, 61, 67, 74, 102; c. II, s. 95, 155) de mufassal malûmata tesadüf etmekteyiz.

[4] Ahmed Rasım için bak : (c. I, s: 28, 76; c. II, s: 42).

[5] Muallim Naci hakkında verilen malûmat da oldukça mufassaldır.

mesi üzerine, İstanbul'la dönüyorlar, böylece *matbûat hayatına* kavuşmuş oluyor.

İstanbul'da sayısız mecmualar çıkıp batmaktadır, Ahmet İhsan, Ermeni harfleriyle çıkan *Cihan* mecmuasına makaleler yazıyor. *1888 den başlayarak* iki sene devam eden bu mecmua kapanınca, onun yerine *Ümrân* isminde bir mecmua tesis ediyor. Bu mecmua, " *Servet-i fünun'dan iki sene evvel başlamış ve iki sene yaşadıktan sonra bütün mecmualar gibi lâğv olmak felâketine uğramıştı* „.

Ahmet İhsan ve Şürekâsı namıyle kurduğu ufak matbaasında haftalık bir gazete çıkarmayı düşünüyordu; bu sırada 21 yaşlarında bulunmaktaydı.

Ümrân kapandıktan sonra, bu gazetede tefrika halinde neşredilmiş olan Jül-Vern'in *Seksen Günde Devr-i âlem*'ini kitap halinde neşrediyor; bundan sonra yine ayni muharririn *Gizli Ada*'sını tercüme edip bastırıyor. Bunu *Deniz Altında Seyahat* -resimli olarak-, *Kaptan Gran'n Çocukları takip* ediyor. Bunlardan temin edilen kazanç sayesinde, bir arkadaşıyle ve matbaanın sahibini de 1/3 hisse ile aralarında kalmak üzere Âlem Matbaası'nı satın alıyorlar.1890 da " *Alem Matbaası Ahmet İhsan ve Şürekâsı* „ bu suretle kurulmuş oluyor.

Bu matbaanın, kuruluşundan beş ay sonra, Ahmet Mithat, Ahmet İhsan ile birleşmek istiyor; fakat bazı muhaliflerinden dolayı bu isteği yerine gelemiyor.

Matbaa bir aralık (1907), hissedarlarının vefat ve ayrılmasıyle yalnız Ahmet İhsan'a kalıyor, fakat tekrar *Limited* halini alıyor; Harb-iumumî'de şerikleri bir aralık dağılıyorsa da, bugün, tekrar *Limited* halinde teşekkül etmiş bulunmaktadır.

*Servet-i fünun mecmuasının nasıl çıktığı*na gelince,

D. Nikolayidi *Servet* namıyle, öğlenden sonraları bir türkçe gazete çıkarmaktaydı; Ahmet İhsan, bu gazetede *Ajans telgraf havadisleri mütercimliğini* yapmaktadır. Bu gazeteye *ilâve olarak çıkacak resimli ilâvenin Servet-i fünun* adını alması hakkında, *padişah tarafından*, irade çıkıyor.

Ahmet İhsan, bundan çok evvel " *daha matbaayı kurmadan Tophane Müşiriyyet'indeki tercemanlık vazifemden istifa ederek kendimi bütün matbaacılık âlemine hasretmiştim, ve gazeteci olmak istiyordum. Servet'in ilâvesi şeklinde müsaadesi çıkan Servet-i fünun'un hazırlığına başladım* „ diyor.

Servet gazetesi, üç sene yaşadıktan sonra, yardımsız kalarak kapanıyor; fakat *Servet-i fünun* devam ediyor ve Ahmet İhsan, müstakil olarak *Servet-i fünun* nüshasını *1891 senesi Mart'ının 27 inci günü* çıkarıyor.

Bu sıralarda, matbaacılık hususunda fikirler edinmek için, muharrir, Avrupa'da bir seyahat yapıyor. Dönüşte, " *Avrupa'da ne gördüm'ü neşre başla* „ yor.

Servet-i fünun'da basılan bir *Kız kulesi* resmi, padişahın nazar-ı dikkatini celbedince, irade-i seniye ile, Bab-ı âli, *Resimli Servet-i fünun*'a yardım ediyor. (Bunda, muharririn Mülkiye'den arkadaşı olan mabeyinci Arif Bey'in çok yardımı olmuştur, ki müteaddit defalar, mecmuanın başına gelen sansör felâketlerinin de ayni zatın himayesi ile giderildiğini, muhtelif sahifelerde görüyoruz). Bu, ayda 3240 kuruştan ibarettir. Hâkkâklık işleri için, Paris'ten M. Napier getiriliyor ve çok tenbel olan bu zatten, ümit edilen fayda elde edilemiyor, bir müddet sonra, " *siyasetle de uğraşmaya ve başından büyük* işlere karışmağa başladığı için Abdülhamid'in iradesiyle bol paralar verilerek İstanbul'dan çıkarılıyor„.

1892 de mecmuanın sahifeleri çoğalmış ve güzel resimlerle çıkmağa başlamıştı. *"İlk muharriri merhum* Nabî Zade Nazım *idi* [6]. Mahmut Sadık *ve* Ahmet Rasım *Bey'lerle doktor* Besim Ömer *Paşa dahi ayni zamanda yazı yazmağa başlamışlardı* „.

Bir taraftan da Baba Tahir'in *Malûmat* nam mecmuası, bütün taşkınlıklarına rağmen, sahibi Abdülhamid'in adamı olduğu için, birçok defalar kapandığı halde yine derhal açılıp neşriyata devam etmekteydi.. Baba Tahir'in Recaî Zade hareketinin doğduğunu okuyoruz.

Halit Ziya [7] nın tanıttığı Reşit Safvet; Alfons Dode'nin *Jak* romanı tercümesiyle Sami Paşa Zade Sezaî [8], Ali Kemal, Ağâh Bey de *Servet-i fünun*'a dahil oluyorlar.

1897 Yunan muharebesi sıraları, Ekrem Bey'in *Şemsa* nam eseri için *Servet-i fünun*'da çıkan takdirkâr bir yazı, üstadı mecmuaya yaklaştırıyor, birgün *Mektep* ve sair bazı mecmualarda yazıları çıkan Fikret'i [9], *Servet-i fünun*'a getiriyor; Fikret bundan sonra mecmuanın tahrir ve tashih işlerini eline almış bulunuyordu.

" *Üstad* Ekrem *Bey akşamları bize uğrayordu,* Tevfik Fikret *Bey muntazam devam ediyordu ve her gelişinde de onun arkadaşları artıyordu. Servet-i fünun'a daha evvelden alâka gösteren* Cenap Şahabeddin, Kemal Zade Ali Ekrem [10], şair Safa, Halit Ziya, Siyret, Süleyman Paşa Zade Sami, Reşit Bey, Mehmet Rauf [11], doktor Suat, Süleyman Nazif, Hüseyin Cahit [12], Cavit, Şuayp [13], Ahmet Hikmet [14], Hüseyin Kâzım, Edebiyat-ı *Cedide ailesini kuruyorlardı* „.

1902 ye kadar Ali Ekrem'in ve bir arkadaşının mabeyin kâtibi olduktan sonra *Servet-i fünun*'dan ayrılıp *Malûmat*'a intisap etmeleri, *İkdam*'da *Edebiyat-ı Cedide*cilerin aleyhinde çıkan Dekadan mevzulu makaleler, Fikret'in sürekli küskünlükleri *Servet-i fünun*'u arasıra sarsıyordu. Fakat, *Edebiyat-ı Cedide* üzerinde asıl mühim tesir yapan hâdiselerden biri, Boerler hâdisesidir :

" *Afrika'nın cenubundaki Kap müstemlekesinde (Bauer) Boerler İngilizler'e karşı istiklâl harbı açmışlardı* „. " *Türk münevverleri, padişahın İngiltere'ye karşı gösterdiği itimatsızlıkları İngiltere lehine meyil için en doğru alâmet olarak kabûl etmişti„ Servet-i fünun*'dan bir heyet, bazı arkadaşlar muhalif olmakla beraber, bilhassa Ahmet İhsan ve Fikret'in düşüncesiyle, İngiliz sefarethanesi önünde, İngilizlere muvaffakıyet temennilerini ifade eden bir nümayiş yapmışlardı.

Bu, mecmua için bir felâket oldu. Bu münasebetle, *Edebiyat-ı Cedide*'cilerden bazıları nefyolunuyor, bazıları uzaklara birer memuriyetle gönderiliyordu. Fikret, Hüseyin Cahid'e küstüğünden, *Servet-i fünun*'un semtine uğramaz oluyor, mecmuada, Cahit, Rauf ve Şuayp'dan başka kimse kalmıyordu.

Ahmet İhsan, arkadaşı Arif Bey'in tavsiyesiyle, *Servet-i fünun*'u yine devam ettirmekle beraber, Arif Bey'in Ahırkapı'daki kereste fabrikasını, Ahmet İhsan'ın da sermaye iştirâkiyle hisseli komandit şirket haline koyuyorlar. *Tophane'deki tercemanlığından başka memuriyet hayatı yapmamış olan* Ahmet İhsan, buraya 1898 de müdür oluyor.

Muharrir, bu işlerle uğraştığı 1901 sıralarında, Hüseyin Cahit'in *Hukuk ve Edebiyat* makalesi yüzünden, *Servet-i fünun*, matbûat müdüriyetinin emriyle kapatılıyor; sebebi; Baba Tahir'le doktor M. M.'in jurnalidir. Makalenin birçok yerlerinin tahrife uğratıldığını gösteren bu jurnalin, şu fıkraları eserde derç-edilmiştir :

" *Edebiyat ve hukuk* sernâme-i mâsûmânesi altında *Servet-i fünun* gazetesinin melfûf nüshasında intişar eden melûnâne makalede Fransa kıral ve Kıraliçesi'nin idamlarına ve *İhtilâl-i Kebir*'e ait vâk'alar inti-zar-ı umumîyeye vâz'olunarak velini'met-i bînimetimiz halife-i rû-i zemin efendimiz hazretlerine karşı isyâna teşvik edilmek de olup böylelerine karşı Avrupa'da her memlekette ağır cezalar tertip olunmakta ve hattâ Amerika'da " linç „ cezası tatbik edilmekte olduğundan mezkûr gazetenin sahib-i imtiyazıyle bilcümle alâkadarlarının alâderecâtihim tecziyesi ve neticesinin ibnâsı bâ irade-i senniye-i hazret-i padişâhî tebliğ olunur olbapta . . . Teşrinievvel 1317 „ (s. 109).

Sarayda bu islerle uğraşan ve Ahmet İhsan'ın Mülkiye'den arkadaşı olan Arif Bey, bunu esas makaleyle karşılaştırınca, bir yalan düzen olduğunu anlayor; fakat makaledeki 1798 Fransız İhtilâl tarihinin mevcudiyeti, işin tam mânasıyle temize çıkmasına bir engel teşkil ediyor.

Bu jurnalden sonra ilk olarak tadile uğrayan *Servet-i fünun* -" *bir kere de İstanbul'un işgâli üzerine müttefik devletlerin emriyle harp zamanında çıkarılan (Le Soir) gazetesiyle bearber kapatılmıştı* „- men'-i mahkeme ile 22 İkinci teşrin 1901 den sonra tekrar çıkmaya başlayor.

Bir aralık " *Baba Tahir'in türkçe günlük ve haftalık gazeteleriyle Servet isimli fransızca gazetesi resmî devlet gazetesinden çok mühim olmuştu* „. " Abdülhamid devrinin en korkunç şekli, Sa'id Paşanın meşrutiyetten evvelki son sadareti zamanında kendini göstermişti „.

" *Servet-i fünun'da Edebiyat-ı Cedide muharrirleri tekmil dağılmıştı; Halit*

(c. I, s: 39, 41, 59, 68).

[6] Nabî Zade Nazım'dan yalnız burada bahsedilmektedir (c. I; s. 76).

[7] Halid Zıya için bak : (c. I, s: 88, 96, 104, 124).

[8] Sezaî'nin bu romanının *Servet-i fünun*'da neşrinin men'i hakkında (c. I, s: 88, 89, 90) da kıymetli izahat vardır.

[9] Fikret'in şahsiyeti ve *Servet-i fünun*'daki çalışmaları ve mevki'i hakkında (c. I, s: 81, '93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 107, 108, 110, 111, 123; c. II, s: 78, 92, 96, 117, 118, 155) de ekseriya mufassal malûmata tesadüf edilmektedir.

[10] c. I, s: 96, 100, 103; c. II, s: 20).

[11] (c. I, s: 96, 108).

[12] (c. I, s: 96, 108, 115, 124; c. II, s: 10, 95, 109, 157).

[13] (c. I, s: 96, 108).

[14] (c. I, s: 96, 103).

Ziya Bey Kırık hayatlar romanını yarım bıraktı; saraya mensup muharrirler görünmez oldular. Bir çokları da nefyolunmuştu. Hüseyin Cahit Bey uğradığı muhakeme belâsından sonra haklı olarak kendisine başka bir iş aradı; sadrâzam Sa'id Paşa'ya ettiği bir müracaat nasılsa iyi bir kabûl gördü. Hüseyin Cahit Bey Mercan İdadisi'ne muallim olarak bizden ayrıldı „ deniliyor.

Sa'id Paşa'dan sonra Ferid Paşa'nın sadrâzamlığı üzerine, *Servet-i fünuncular* da nefes alıyorlar.

Baba Tahir'i, *birtakım ecnebilere nişan tevcih* eylediğinden tevkif ediyor - lar; onbeş sene küreğe mahkûm olunuyor.

Bundan sonra *Servet-i fünun*'da Ahmet İhsan, *Mahmut Sadık'la başbaşa* veriyorlar, Mahmut Sadık, *Müsahabe-i fenniyeler, Dr. Besim Ömer Paşa tıbbî ve sıhhî eserler* yazıyordu. Ahmet İhsan, gazetedeki edebî boşluğu doldurmak için, bilhassa resimlerin neşrine fazla yer ayırıyor :

" *Bizde bu zamana kadar renkli şeyler basılmıştı; fakat renklerden mütehasis camlarla Avrupa'da yapılmağa başlanılan* " üç renkli „ denilen yeni usûl bizde henüz görülmemişti. Sarı, kırmızı ve mavi renklerden mütehasis yeni icat plâklarla vücûde getirilen üç tane klişeyi birbiri üzerine basıp en güzel levhaların örneğini çıkarmak kabil olmuştu; matbaamız bu yeni icadı *Servet-i fünun'da tatbik eyledi* „.

10 Temmuz 1908 ... Mahmut Sadıkla, yevmî olarak çıkarmaya karar verdikleri *Servet-i fünun*'un ilk nüshasını hazırlaya - rak; " Temmuz'un 13 üncü pazar günü, yevmî *Servet-i fünun*'un ilk numarasını „ çıkarıyorlar.

" *Meşrutiyet ilânının ilk on gününde doğrudan doğruya içine karıştığım siyasî rol - lerim bittikten sonra hergün ibrete, tetkike ve hikâye olunmağa değer türlü türlü vâkıalarla tezahürlerin seyircisi oluyordum* „ diyen ve bunları nakleden muharrir, bu yılların matbûat hayatını şu satırlarda hülâsa ediyor :

" *Temmuz'un 22 sinde İstanbul'da gün - lük olarak* " *İkdam* ", *Sabah* ", *Tercemân-ı hakîkat* „ *ten başkası yok iken* " *Servet-i fünun* „ *un yevmîsi başta olarak liste git - tikçe uzayordu. Kitabcı Karabet'in Resimli gazete ismiyle çıkartmakta olduğu sönük bir risâle,* Abdullah Zühdü *merhum tarafından Gazete unvanı altında günlük yapıldı. Sonra yanına bir Yeni ka - tarak Yeni Gazete oldu ve Kâmil Paşa'nın gazetesi idi. Hüseyin Cahit Bey Tevfik Fikret merhum ile Hüseyin Kâzım Bey'i yanına alarak Tanin'i kurdu; İttihad-ü terakkî komitesinin emellerine hizmet eyleyordu. Çok geçme - den Tevfik Fikret çekildi, Hüseyin Kâzım Bey Selânik valiliğine gönderilerek Tanin sade komite gazetesi oldu* „. " *Siyasî ve oldukça mühim men - balardan kuvvet alan bu iki gazeteden sonra İttihad-ü terakkî'nin vaktiyle Paris'te çı - kardığı Şurâ-yı ümmet meydan aldı* „.

Meşrutiyetten sonra, batıp çıkan birçok gazeteler vardı. " *Bunlardan şimdi ortada yalnız Karagöz vardır. Karagöz'ü merhum Fuad Bey meşrutiyetin ilk haftalarında çı - kardı. Fuad Bey dahi* Abdülâziz *zamanının Hayâl gibi meşhur mizah gazetele - rinde çalışanlardan biri idi. Mizâh gazete - leri* Abdülâziz *devrinden* Abdülhamid *devrine intikal eyledikten sonra 1878 de ilk Meclis-i Meb'usan'ın kararıyle hep birden ortadan kaldırılmıştı; o vaktın meb'usları mizâh gazetesi çıkmasını isteme mişlerdi* „.

" *Bugün ortada* Abdülhamid *devrini görüp yaşamış ve İttihad-ü terakkî zamanını geçirmiş, benim Servet-i fünun - Uyanış ile İkdam'dan başka gazete kalma - mıştır; Karagöz ise 1908 denberi bize arkadaşlık ediyor* „ denilmektedir (s: 35-37).

" *17 - 30 Temmuz'da Türkiye'de ilk Matbûat Cemiyeti teşekkül etmiştir. Bu cemiyet 1908 de kurulduğu halde Büyük muharebenin ortasına kadar uykuda kaldı. 1917 de* " *Berlin Matbûat Cemiyeti* „ *Türk gazetecilerini dâvet eyledi. Derhâl uykudaki* " *Matbûat Cemiyeti* „ *ni uyandırdık. Mahmut Sadık Bey reis oldu. Dâveti kabûl ettiler. Almanya ve Avusturya'yı gez - diler. Şimdi* " *Matbûat Cemiyeti* „ *1908 de kurulan cemiyetin halefidir ve birçok saf - halar geçirmiştir* „.

Meşrutiyetten sonra matbuat hayatında bir canlılık göze çarpıyor. " *1902 de kapa - nan Matbaa-i Âmire'yi 1908 inkılâbında* Hakkı *Bey (Hakkı Paşa) ilk maarif na - zırlığına gelince 4 Ağustos'ta* „ açtırıyor. Bir yandan da " *merhum* Ebûzziya Tevfik *sürgün olduğu Konya'dan gel - miş ve matbaasını canlandırmağa çalışı - yordu* „.

1908 yılları Ahmet İhsan'ı çok heyecanlandırmış, yormuştu. Besim Ömer Paşa ona, sükûnet bulması için *İstanbul* muhitinden uzaklaşmasını tavsiye ediyor. 24 Ağustos 1908, Ahmet İhsan bu yüzden bir Avrupa seyahatı yapıyorı ki bu münasebetle *genç Türk hareketinin başında* olan Ahmet Rıza, bu hareketin mahiyeti ve Avrupa'da çıkan bazı gazeteler (*Meşveret, Hürriyet, Mîzân,* Mısırlı Ebûnezare ve Nikolaidis'in gazeteleri) hakkında da muhtasar izahat verilmektedir.

Bir aralık da *Paris sefirliğinden infisâl eden* Salih Münir *Paşa ile* bir mülâkat yapıyor, ki bu, *15 Eylûl 1908 de Paris'ten yazdığı* bir mektupta *günlük Servet-i fünun'da çıkmıştır* „.

İstanbul'a dönünce, siyasî gazete çıkarmanın tehlikeli bir iş olduğunu anlayor ve 17 Mart'ta günlük *Servet-i fünun*'u kapıyor.

Kendisine teklif olunan Tiflis şehbenderliğini, matbaasını bırakacak kimsesi olma - dığını bildirerek reddediyor.

Abdülhamid'in " *Meb'usan Mec - lisi'ni dağıtmış, Kanun-ı Esasî'yi kurduran* Mithat *Paşa'yı* Abdülâziz *'in katliyle ittiham eyleyerek idama mahkûm et - tirdikten sonra Taif'e nefyettirmiş ve Meclis-i Meb'usan'ın kapısını kapatmış* „ olduğu günlerdir.

31 Mart sabahı, *Tanin, Şûra-yı ümmet* matbaalarının başına epey felâket geldiği bugünlerde, kapatılmış olan *Servet-i fünun,* bir zarara uğramıyor; 6 Nisan'da, tekrar yevmî olarak, -Hareket Ordusu'nun ortalığı teskin ettiği bugünlerde, Tanin gibi- tekrar çıkmaya başlıyor.

Bunlardan sonra *Fecr-i âtî*'nin doğuşunu anlatan şu satırları okuyoruz : " *Servet-i fünun*'un haftalık nüshasını edebî ve ilmî mahiyette canlandırmağa karar verdik ve Nisan içinde ilk defa olarak *Fecr-î âti* is - mini taşıyan edebî yeni grup *Servet-i fü - nun* matbaasında doğdu. Bu, Recaî Zade Ekrem merhumun ve Tevfik Fikret'in Edebiyat-ı Cedide'sinden sonra ilk ve yeni bir edebî hareket idi. *Fecr-i âtî* fikri evvelâ Faik Âli Bey'in teşebbüsiyle ortaya atılmıştı. Fakat daha sonra buna birçok ciddî ve kıymetli fikir adamları daha iltihak eylediler. *Fecr-i âtî* edebî heyeti Hamdullah Subhi Beyefendi'nin riyasetinde olarak tam bir teşekkül halinde " Servet-i fünun „ da kuruldu „.

1910 Kânunusanisi'nde " Ahmet İhsan *ve Şürekâsı Komandit Şirketi* „ teessüs ediyor. " *Şeriklerime yüzde on kadar temettü verdim;* ikitanesinin hissesini Umumîharp'te satın aldım. Müteveffa Hügunen'in hissesini dahi daha yakın zamanda alâkadarlarından yüksek fiyatla satın ala - rak eski *Komandit Şirketi*'ni ticarî mahi - yette ve kanunî olarak tasfiye eyledim. Şimdiki *Limited Şirketi*'m, İsviçre Banknot matbaası *Orel Fussli* ve Viyana kâğıt fabrikaları *Elbemühl* ile 1929 Şubat'ında ya - pılmıştır. Matbaam ben öldükten sonra bekasını ve asrî surette inkişafını temin maksadıyle kurulmuştur (sı 85-86) „ cümlelerinden, matbaanın son şekli hakkında bir fikir ediniyoruz.

1909 da, maarif meclisi reisliğinde bulunan Gelenbevî Sait Bey'in teklifi üzerine, " Yüksek Ticaret Mektebi " nde iktisadî coğrafya okutmaya başlayor, bu mu - allimliği 1915 senesine kadar, yâni altı sene sürmüştür.

Bu tarihte mektepten ayrılmasına sebep olarak, sınıflarda talebe kalmayışı gösterilmektedir. " Hattâ o tarihte teşkil olunan Darülfünun'da iktisadî coğrafya müderrisliğine ayrılmış olduğum halde, talebesiz sınıflara devama katlanamamıştım „ cümlesi de, birinci fikri tamamlayor.

1910, Temmuz 22 ... *Fecr-i âtîciler, Servet-i fünun*'un 1000 inci fevkalâde nüshasını hazırlayorlar.

Hamdullah Subhi'nin riyasetinde *toplanan ve muhit yapan gençlik* şunlardan ibaret olarak kaydediliyor :

Hamdullah Subhî, Yakup Kadri, Fazıl Ahmet, İzzet Melih, Refik Halit, Köprülü Zade Fuad [15], *Emin Lâmî merhum, İsmail Subhî, Şehabettin Süleyman merhum, Ali Canip, Mehmet Behçet, Emin Bülend, Şekip Akif, İsmail Müştak, Asaf Muammer, Bedî Nuri, Ali Suha, Ahmet Samim mer - hum.*

" *Fecr-i âti, Servet-i fünun'da Umumî - harb'ın patlayışına kadar devam eyledi* „.

1912 de; Cemil Paşa'nın isteğiyle, Beyoğlu belediye müdürü oluyor. Muharrir, " *Balkan hezimetini takip eden kışta ben de bir Avrupa seyahatı yaparak İsviçre'de Ceneve'ye gitmiştim ve Şehiremini Cemil Paşa'dan Beyoğlu belediyesine tayinim telgrafını orada almıştım* „ diyor. Burada ondört ay kadar çalışmıştır; muharrir, bu zamana kadar geçen hayatını şöyle hülâsa ediyor :

" *Mülkiye Mektebi'nin 1302 (1887) me - zunu olmak itibarıyle devlet memuriyeti yapmak üzere şahadetnamemi aldıktan tam 28 sene sonra bir resmî sandalyaya otur - muştum. Bu 28 senenin üç senesini hari - ciye tercüme kaleminde ve Tophane mü - tercimliğinde geçirmiştim ve sonra mat - baacılığı meslek yapmıştım, yâni 25 sene müstakil ve kendimin âmiri olarak işleri - min içinde yaşamıştım* „.

1913, Haziran 2 ... Mahmut Şevket Paşa katlediliyor; birçok münevverler Sinop'a sürülüyorlar.

" *1909 danberi keyfî bir surette devam ettirilen idare-i ürfiyeleri ve suiistimâlleri görüp hân-ı yağma ve Doksanbeşe doğru*

---

[15] Fuad Köprülü için bak: (c. II, s. 94, 155).

manzumelerini yazan Tevfik Fikret*in şikâyetlerinin nekadar haklı olduğunu münevverler anlayorlardı ve denilebilir ki son vâk'alardan sonra* Fikret*'in ismi ve mevkii çok yükseliyordu,, halbuki, "Tevfikret'in Doksan beşe doğru şiirinin intişarı üzerine İttihadcılar'ın yardakcı kısmından olan gazeteler büyük şaire her fırsatta hücum ,, etmişlerdi. Hattâ " Terceman-ı hakikat 1910 kışında çok ileri gittiği için ,,' " Fecr-i âtî heyeti 26 Kânunuevvel 1910 (1326) tarihli ve 1079 numaralı ,, nüshasında mukabelede bulunuyor; bilhassa* Fikret*'in hayatı itibarıyle bu kıymetli hâtırasını şu satırlarla ifade ediyor :*

" Mukabele benim, merhum Mahmut Sadık*'ın müderris* Köprülüzade Fuad*'ın, meb'us* Fazıl Ahmet*'in ve muhterem* Hâmdûllah Subhî*nin imzalarını taşıyordu. Bu nüshada Doksan beşe doğru manzûmesini de basmıştık ,,* Fikret, bu nüsha münasebetiyle Rumeli hisarı'ndan (20 İkincikânun 327) tarihile Ahmet İhsan*'a ve Servet-i fünun* ailesine bir telgraf çekiyor :

" Pek âlicenap olan tezahürat-ı samimîyenize teşekkür ederim. Keşki arada şahs-ı hâkirim mevzu-ı bahis olmasaydı da müdafaâ-i hak için ben de sizinle hemhis ve pür heyecan haykırabilseydim ,,

1914, 23 Kânunusani ... Üstad Recaî Zade Ekrem ölüyor, *" Servet-i fünun un 1183 numaralı, 23 Kânunusani tarihli nüshası üstada hasredilmiştir ,,*

Ayni senede Umumîharb'ın patlayışı ve bu muharebeye nasıl girdiğimizi anlatan satırlarla *Matbûat hâtıraları*'nın ikinci cildi sona ermiş bulunuyor.

Şimdilik 1888 ve 1914 yıllarını aydınlatan bu hâtıraların Ahmet İhsan ve devrin edebî vaziyeti, mühim şahsiyetleri hakkındaki notlarımıza [16] nihayet verirken, eserin, vadedilen 3 üncü cildini de sabırsızlıkla bekleyoruz.

---

[16] Yukarıda zikrettiğimiz ve onlara dair hangi sahifelerden malûmat edinebileceğimizi kaydettiğimiz muharrirlere ilâveten şunları da unutmamak lâzımdır :

a) Namık Kemal için (c. I, s: 18, 22, 42; c. IIı s: 59); b) Şemseddin Sami için (c. I, s: 34); c) - Ahmet Vefik Pş. için (c. I, s: 18; c. II, s: 69); M. Emin hakkında (c. I, s: 123) e bakmak lâzımdır.

[1] Halit Fahri, kitabının sonuna doğru edebî hayata nasıl atıldığından bahsederken, ilk şiirini *Servet-i fünun*'e gönderdiğini yazarak *" götürdüğüm şiirlerimin haftalarca beklediğim*

Halit Fahri Ozansoy, *Edebiyatcılar Geçiyor,* Kana'at Kitabevi, XXII, 126 sahife, 50 kuruş.

Halit Fahri Ozansoy'un şimdilik son eseri olan bu kitap, bir hâtıra mahiyetindedir. Müellif, eserinin sonlarına doğru *" hâtıraları birbiri arkasına sıralarken, hiçbir arkadaşa, hiçbir dosta târiz etmek, hiçbir şahsiyeti gülünç göstermek, hiç bir hâdiseyi gördüğümden, duyduğumdan ve aklımda kaldığından başka bir şekle sokmak hayâlimden geçmemiştir. Ben sadece tam bir bîtaraflıkla yalnız onbeş yıl evvelki san'at ve san'atkârlar hayatından bazı levhalar canlandırmağa çalıştım ,,* (s: 114), diyor.

Eserin ilk sahifelerinden anlaşıldığına göre, müellife, son zamanlarda edebiyat fakültesi gençleri ve profesörlerinin yapmış oldukları bir " Edebiyat Gecesi ", eski toplantıları hâtırlatıyor. Bu hâtıralar, yukarıda da, müellifin kaydettiği satırlarda olduğu gibi, bundan onbeş sene evveline ait değildir, çok daha evvelden 1328 den itibaren başlamakta; fakat sıklet merkezi, onbeş sene evvelki yıllar etrafında toplanmaktadır.

1328 senesi sıraları, Halit Fahri'nin *" Sana ,,* adlı ilk şiirlerini, *" Rübâb ,,* mecmuasında neşrettiği yıldır [1]. Bu mecmuada ondan daha evvel yazı yazmaya başlayanlardan, Salâhaddin, Yakup, Salih, ve Ahmed Haşım [2] tarzında şiirler yazan İsmail Zühdi.. ilâ... vardır. Müellifin, bu edebiyat gecelerine ait en eski hâtırası, *Rübâb* arkadaşlarıyle toplandıkları Namık Kemal'den şiirler okudukları bir gecedir. Yine bu arkadaşlarla çıkarmış oldukları *Safâhat* ve *Kehkeşân* mecmuaları vardır, ki bunlar bir-

halde intişar etmediğini söylemeye bilmem ki hacet var mı ,, (s: 120) diyor. Hak gazetesine, Şehabettin Süleyman vasıtasıyle verdiği bir şiir için de *" meğer* Köprülüzade Mehmet Fuat, *bizim yazıları dizildikten ve sahife yapılıp basılmak üzere makina dairesine indirildikten sonra görmüş ve anlaşılan Rübâb'ta, Fecr-i âtî aleyhindeki hücumlara kızğınlığından haykırmaya başlamış : — Efendim böyle çoluk çacuğun yazısı gazeteye konur mu ? Çıkarın şunları ! ,,* (s: 121) cümlelerini kaydediyor.

[2] Amet Haşim için şu sahifelere bak: (7, 33, 34, 36, 37, 48, 49, 85).

kaç sayı çıktıktan sonra batmıştı.

Müellifin, Tarablus, Balkan ve İstiklâl harplerine ait hâtıraları oldukça dumanlıdır. *" Edebî hâtıralarım da bu hercümerce karışıp gidiyor. Onları, oltasının ucuna hangi balık takılacağını bilmeyen bir acemi balıkçı gibi rastgele avlayorum. Fakat ne mutlu bana, sepetime irili ufaklı birkaç gümüş mahkûk düşürebilsem... Toplu ve büyük avı, edebiyat tarihi dalyanından sularına ağlarını daldıran üstadlar getirsin bize... Onların engine kazık attıkları noktanın önünden ben yalnız küçük bir sandal ve bir kamış olta ile geçiyorum ,,* cümlelerinden anlayoruz ki, bunlar vaktiyle not alınmış hâtıralar değildir ve bize o devri tamamen yaşatamayacaklardır. Yalnız şunu da söyleyelim ki eserde zikredilen isimler, son devrin en mühim şahsiyetlerini içine almakta ve bizi bilhassa onların, bazan karakterlerini, bazı eserlerini ne tarzda yazdıklarını, birbirleriyle dostluk dereceleri - ni, onlara ait ve bizce malûm olmayan bazı noktaları aydınlatmaktadır. Halit Fahri Ozansoy'un bu hâtıralarını, bilhassa mühim noktaları üzerinde durarak buraya bir hülâsasını kaydederken, edebiyatımızda mühim gördüğümüz şahsiyetler hakkında hangi sahifelerde izahat verildiğini de işaret edeceğiz.

Müellif, Balkan harbı yıllarına döndüğü zaman, ilk olarak bize Yahya Kemal [3] i nasıl tanıdığını anlatıyor.

Bu edebiyat geceleri tasvir edilirken " Yakup Kadri [4] *ile de tanışmıştık ,,.* " ... Yakup Kadri *daima güler yüzlü ve hafif surette müstehzi,* Yahya Kemal *daima atlet vücutlu ve üstad tavırlı idi. Geride kalanlarımız birinin tebessümünden cesaret, diğerinin oturduğu koltuktan taşan dehâsından ilhâm alıyorduk ,,* deniyor. Hamdullah Suphi ile, Darülbedayi'in temeli atıldığı günlerde, oranın estetik profesörlüğünü derûhte ettiği vakıt yanında muavin olarak çalışmaya başladıktan sonra tanıştığını okuyoruz.

Türkocağı'nda bir gece konferanslar verildiği bir sırada Yusuf Ziya [5] da orada bulunmakta imiş.. O gece Halit Fahri, aruzla yazdığı *Kâfir* adlı manzum bir hikâyesini de okuyor.

Toplantı yapılan yerler arasında, Şahabettin Süleyman'ın evi -ki bu toplantılarda, Ruşen Eşref [6], Fazıl Ahmed [7], Yahya Kemal da her zaman bulunmakta idiler-; Ahmed Cevdet'in İçtihat yurdu apartımanındaki salon, Halit Ziya [8] nın Yeşilköy'deki köşkü zikredilmektedir. Bu sonuncude yapılan toplantılarda, Celâl Sahir [9] *" İstanbul'da dört döner, bilhassa Bab-ı âlî yokuşunda rastladığı san'at arkadaşlarını Mavi ve Siyah müellifi namına toplantıya dâvet ederdi ,,* (s: 25).

Buraya kadar bahsettiğimiz şeyler, kitabın 5-27 nci sahifeleri arasında ve *" eski edebiyat geceleri ,,* başlığı altında toplanmaktadır.

Bundan sonra, *" Kadıköy'de üç dört yıl süren bir edebiyat sezonu ,,* serlevhası altında XI bahis görüyoruz, ki bunlar eserin esasını teşkil eden kısımlardır. Müellif : *" Bu sahnedeki şahıslar, modern Türk edebiyatının en çok tanıdığınız ve ihtimâl en çok sevdiğimiz çehreleridir. Bunların yanında ikinci derecede edebiyatcılarla, bazı figüranlar da var. İkinciler birincileri daha kuvvetle belirtmek için lâzım . . ,,* diyor.

Bu Kadıköy toplantıları, mütarekenin ilân edildiği, ve Çanakkale'yi İtilâf donanmasına açtığımız günlere rastlıyor *" o ıztırablı günler içinde kendimize bir meşgale, mümkin ise bir teselli aramak arzusiyle bir mecmua çıkarmağa karar vermiştik ,,* (s: 27) deniyor, ki bu *Nedim* mecmuasıydı; ve bu yıllar, Halit Fahri'nin çok meşgûl olduğu bir zamandır, bir taraftan, Darülbedayi'de, *Kendini Bil* namındaki adapte piyesinin provalarında, bir taraftan Vefa lisesindeki edebiyat hocalığında bulunuyordu. Mecmuadaki başlıca yazıcılar : Falih Rıfkı, Ruşen Eşref, Yahya Kemal, Reşat Nuri [10], Fahri Celâl, Faruk Nafiz [11], Müfti Zade Ahmet Hikmet, Faik Âli, Salâhattin Enis, Selâmi İzzet .. idi.

Ahmet Hikmet, *Ayşe kızla Voto* isimli hikâyesini, ilk olarak *Nedim*'de ve Ali Mümtaz, ilk şiirlerini Seza mahlasıyle yine bu mecmuada, neşrediyor.

---

[3] Yahya Kemal için bak: (Sahife : 5, 14, 15, 16, 21, 27, 54, 72, 73, 75, 76).

[4] Yakup Kadri için bak: (s: 16, 19).

[5] Yusuf Ziya için (s: 17, 31, 78, 88, 124) üncü sahifelerde izahat vardır.

[6] Ruşen Eşref hakkında bak (s: 21, 22, 23, 27, 54).

[7] Fazıl Ahmet için bak (s: 21, 23, 125).

[8] Halit Ziya için bak (s: 6, 24, 118).

[9] Celâl Sahir hakkında (s: 24, 25, 78, 80, 81, 96, 100, 104, 107, 124, 125) de izahat vardır.

[10] Reşat Nuri hakkında (s: 27, 37, 44, 45, 54, 75, 95, 102) ye bak.

[11] S: 27, 31, 37, 44, 45, 54, 75, 95, 102 de izahat vardır.

Mahmut Yesari'nin de yine ilk yazısı *Nedim*'de basılmıştı.

Kadıköy'de toplanılan bu gecelerde, şahısların ekserisini *Nedim* muharrirleri teşkil ediyordu. Bunlar arasına Salih Zeki [12] nin şiirlerini medheden Ahmet Haşım da karışmıştı. Aralarında birbirini tamamlayan ahbap çavuşlar Reşat Nuri ile Mahmut Yesari Ali Canib [13] ile Ömer Seyfettin [14] birbirini hâtırlatanlar arasında ise Ahmet Haşım ile Haşim Nahit vardır.

Daha sonraları Ahmet Rasim [15]-le, *Şifa*'daki bir kahvede uzaktan tanışıyorlar. " Şifa'dan başlayarak Moda'ya kadar „ uzattıkları bu akşam gezintilerine iştirâk eden bir genç de Nazım Hikmet'tir. Halit Fahri, bu Şifa akşamlarına ait bir macerayı kaydettikten sonra " *Şifa'daki kadın* „ başlıklı şiirinin de bu akşamlara ait bir hâtıra neticesinde, o zaman, yazılmış olduğunu söylüyor.

Müellifin, bu mütareke yıllarına ait bir hâtırası da, Darülbedayi' sahnesinde ilk Türk kızının nasıl görüldüğü ve mevzu-ı bahis san'atkârın yâni 'Afife'nin, polisin men'i ile sahneden nasıl çekildiğidir. Müellifin, bütün teferrüatıyle anlattığı, ve ilk Türk kadın san'atkârının tevkif meselesine sahifeler ayırdığı bu hâtırası, şimdiye kadar bu mevzule alâkadar kitaplarda (meselâ Refik Ahmet'in *Yakın çağlarda Türk Tiyatrosu* „ kitabının Darülbedayi'in kuruluşuna ve san'atkârlarına dair verilen izahat kısmında da) mevzu-ı bahis olmadığından, bize, bugün unutulan bir hâdiseyi canlandırmak bakımından, kitabın kıymetini arttırmaktadır.

Esaslı yazıldığı takdirde, edebiyat tarihi çalışmaları için en zengin ve sağlam bir kaynak, tanınmış şahsiyetlerin edebî hâtıralarıdır. Halit Fahri Ozansoy'un eseri, bize bahsetmiş olduğu şahsiyetlerin karakterlerini göstermek bakımından faydalıdır. Onların, hangi eserlerini ne tarzda meydana getirdikleri, bu eserlerin uyandırdığı intiba' ve müelliflerinin kendi eserleri hakkındaki düşüncelerine çok az yer verilmiştir. Müellif, hafızasını biraz yoklasaydı; bize bu hususta, yâni bir çoğunu yakından tanımış olduğu son devir muharrirlerinin eserleri hakkında daha müfit malûmat verebilirdi. Eserde, Faruk Nafiz'in * *Endülüs, Endülüs güzel Endülüs* * mısrâıyle başlayan serenadını ve " *güzel aya karşı* „ şiirlerini hangi hâlet-i ruhiye tesirinde yazdığını (s: 65); Yakup Kadri'ye ait bir hâtırada, onun *Nur Baba* romanındaki Macid'e kendi şahsiyetini vermiş olduğunu (s: 21); Ömer Seyfettin'in ölüsüne ve bazı hususiyetlerine ait okuduğumuz satırlar hariç, kitapta bu tarz malûmata rastlayamıyoruz.

Bu gibi edebî hâtıraların sonunda eser ve müellif isimlerine dair bir endeksin mevcut olmayışı ise, kitaptan istifadeyi güçleştiriyor. Ben bunu nazar-ı itibara alarak, edebiyat tarihi bakımından bir kıymeti haiz olan şahsiyetlere dair, sırası geldikçe, bunlar hakkında izahatı muhtevi sahifeleri işaret ettim; fakat bu, eserin tam ve herkes için faydalı bir endeksi sayılamaz..

Halit Fahri Ozansoy'un, bu eserinde görülen diğer bir noksan da; kendi edebî hayatını canlandıracak mahiyette hâtıralarını, bize nakletmeyi esirgemesidir. Eserlerini ne tarzda yazdığını, hangi hâlet-i ruhiye tesirinde meydana getirdiğini, intişarı esnasında, tanınmış muharrirlerden, ve yakın dostlarından kimler üzerinde ne tarzda tesirler bıraktığını ilâ... kaydetmesi; ileride, onun edebî şahsiyetini tetkik eden bir edebiyat tarihcisi için en faydalı malzeme olacaktı.

Bu eseri, bundan evvel yazılan edebî hâtıralara, Tanzimat veya Servet-i fünun devrini aydınlatıcı mahiyette olan : Halit Ziya Uşaklıgil'in *Kırk Yıl*'ı, Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Edebî hâtıralar*'ı, hattâ Ahmet İhsan Tokgöz'ün *Matbûat hâtıralarım* nam eseriyle mukayese edecek olursak, onların, devirlerine ait verdikleri malûmata nazaran zayıf buluruz.. Yalnız, Halit Fahri'nin *Edebiyatcılar Geçiyor* adını verdiği ve yukarıdanberi bahsettiğimiz hâtıralarının, millî edebiyat devri şahsiyetleri hakkında bu tarzın ilk örneği olduğunu unutmamak lâzımdır.. Kitabı, bilhassa bu bakımdan faydalı buluyor; son devir muharrirlerimizden, bize, kendilerinin ve muhitlerindeki-lerin edebî şahsiyetlerini canlandıracak ve Halit Fahri'nin bu eserini tamamlayıcı mahiyette olan *Edebî hâtıralar* bekliyor; *Edebiyatcılar Geçiyor* müellifini, bu yolu ilk aydınlatan bir eser verdiğinden takdir ediyoruz.

Fevziye Abdullah

---

[12] Bak: s 33-34.
[13] Bak: s 44, 46, 78, 81.
[14] Bak : s 62, 63, 64, 69.
[15] Bak : s 44, 46, 47, 76, 83 sahifelerinde malûmat verilmiştir.

İmtiyaz sahibi : Fevziye Abdullah, Umum neşriyatı idare eden : Cevdet Kerim İnce Dayı Ankara Ulus Basımevi'nde basılmıştır.